

Kapocs

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata

III. évf. 4. szám 2004. augusztus

A társadalmi összetartozásról

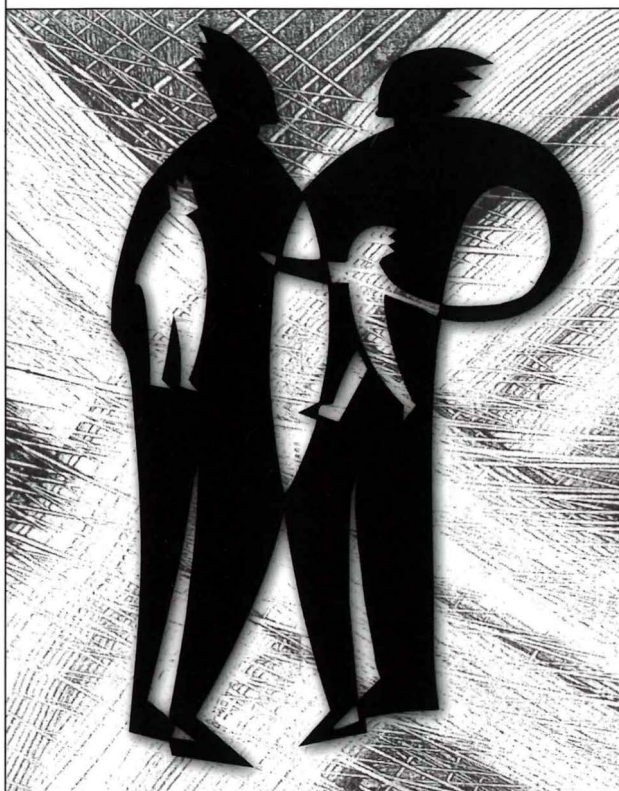
2

A Kapu Programról

8

A regionális fejlesztésről

20

A fiatalkori bűnözésről

36

A diszpécser szolgálatokról

50

13

Oross Jolán

A társadalmi összetartozásról

„A világrendszernek egyik legfontosabb sajátossága ..., hogy a konfliktusos területeket a lehetőségekhez képest igyekszik kizárni, elszigetelni, a maga biztonsági zónáját megteremteni, nagy falakat húzni, tehát körbevenni saját palotáit olyan kerítésekkel, ahová biztosan nem juthatnak be a szegények, a nyomorultak.”

„.....a kizárás, gettósítás az ezredfordulón éppen azokra hárít nagy felelősséget, akik a gazdagabbak, akik a kizárók oldalán vannak, akiknek módjuk van kizárni. Természetesen azok is felelősek, akiket kizárnak, de a kizárók spirituálisan és reálisan egyaránt előnyösebb helyzetben vannak: náluk van nemcsak a kenyér és a kard, de a világról alkotott nagy elbeszélés és nyelv is.”

A „nyelv”-ről

Mottó gyanánt – és persze kicsit önkényesen ragadtam ki ezt a két idézetet Lengyel László - Várszegi Asztrik Beszélgetőkönyvecskéjéből, onnét, ahol a civilizációs fölényről és a világgazdaság válságainak rendre szokásos megoldásáról esik szó közöttük.

A „nyelv”-vel kezdem, vagyis inkább azzal, amit a nyelv elfed és kitakar -- a szociálpolitika nyelve is. Kizárás, társadalmi kirekesztés, társadalmi kirekesztődés, társadalmi befogadás? Fogalmak, amelyek sokféleképpen és sokféle értelemben bukkannak fel. Igaz, még köztünk, a szociálissal kezdődő szakmák környékén dolgozók között sem alakult ki e fogalmak használatára vonatkozó közmegegyezés. Jó volna tudnunk olyan fogalmakat használni, amelyek maguktól értetődő természetességgel fejezik ki az egyenrangúságot, az egyenlő méltóságot, a jogok, jogosultságok együttesét; és képesek a társadalmi megszólalások, a közfigyelem és cselekvés mozgatóivá válni. Mert nagyon nem mindegy, milyen szóhasználatat élünk, hiszen egy-egy fogalom más és más társadalomképet és cselekvési szándékot jelenít meg.

Nincsenek az *exklúzió*, s még kevésbé az *inklúzió* a lényegét igazán jól megragadó köznyelvi szavaink, erre mutatott rá Ferge Zsuzsa és Szalai Júlia egyaránt azon az első nemzetközi szemináriumon, amelyet az ESZCSM és az EU Bizottság 2002 júliusában közösen rendezett, és amely első lépése volt Magyarország részvételének az Európai Unió társadalmi kirekesztés elleni stratégiájában.

Kizárás, kizáródás, társadalmi kirekesztés, kirekesztődés. Mit jelentenek? Aktív tudatos cselekvést, amely konkrét személyekre, csoportokra irányul; vagy végállapotot, amelyet passzív szenvedőként élnek meg az odakerülők, vagy éppen azt a folyamatot, amely ebbe az állapotba vezet?

Beilleszkedettség, befogadás, összetartozás? Mit sugallnak? Az egyén társadalomba integrálódásának folyamatát és annak eredményét, vagy paternalista megközelítést, amellyel az úgymond többségi társadalom fordul a *másik* felé; vagy a szolidaritást, amely nélkül jól működő társadalom nem képzelhető el, és amely egyrészt a hasonló helyzetben élőket megtartó erős kapcsolatok hálójában jelenik meg, másrészt a társadalom közös hosszú távú érdekének felismeréseként és/vagy a “kollektív lelkiismereten” alapulva a különféle szervezetek közreműködésével törekszik a kiegyenlítésre.

Ma vegyesen használjuk ezeket a fogalmakat, hol egyiket, hol másikat, ez az írás sem különben; de talán egyre inkább a (legalábbis számomra legkifejezőbb és Ferge Zsuzsától kölcsönvett) *társadalmi összetartozás*-t közelítő tartalommal.

Bárhogyis, az elkövetkező években a társadalompolitika kulcsfogalmaiként kell számolnunk velük. A társadalmi kizáródás felszámolása elengedhetetlen feltétele a *társadalmi kohézió*nak.

A társadalmi kizáródás a társadalmi kapcsolatok szétagoltságának, szegregáltságának és gyengeségének következménye is. A társadalmi kohézió ezzel szemben intenzív, sűrűre font társadalmi kapcsolatrendszer feltételez, ahol az állampolgárok aktívak és kezdeményezők, az állam esélyteremtő, a közösségek összetartóak és képesek harmonikusan együttélni. Csak egy kohézív társadalom tudja a társadalmi integráció érdemi lehetőségét, a hátrányos helyzetben lévők bevonását megteremteni.

Az Európai Unió társadalmi kirekesztés elleni stratégiájáról

Az Európai Unióban a '90-es évek második felétől erősödött fel a szociális kérdések iránti érdeklődés. Elsőként a foglalkoztatáspolitikát, a szociális biztonsági rendszerek koordinációja és a nemek közötti esélyegyenlőség területén kezdődött meg a tagországok együttműködése. A szegénység és a társadalmi kirekesztődés által fenyegetett társadalmi csoportok (tartósan munka nélkül lévők, etnikai kisebbségek, más alacsony jövedelmű csoportok, fogyatékosokkal élők, hajléktalan emberek...) integrációját célzó uniós szintű együttműködés jogi alapjait az 1999-ben hatályba lépett *Amszterdami Szerződés* 136. és 137. cikkelye tartalmazza. A szerződés arról rendelkezik, hogy *a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelemnek az EU új szociálpolitikai célkitűzésévé, az európai szociális modell egyik alappillére kell válnia.*

Az Európai Tanács 2000 márciusában megrendezett Lisszaboni Ülését az EU szociálpolitikái fordulatának is nevezhetjük. Célul tűzték ki, hogy az Európai Unió 2010-re a világ legversenyképesebb és legdinamikusabban fejlődő tudás-alapú társadalmává váljon, amely képes a fenntartható gazdasági növekedésre, több és jobb munkahely és *erősebb társadalmi kohézió* biztosítása mellett. A Bizottság egyik közleménye szerint négy olyan strukturális változás zajlik az Unió társadalmaiban, amely a társadalmi kohéziót erősíteni hivatott politikák nélkül az egyenlőtlenségek növekedésének veszélyét rejti magában: *a munka világának átalakulása, a tudás alapú társadalom kialakulása, bizonyos demográfiai folyamatok és területi egyenlőtlenségek növekedése.*

A lisszaboni ülést előkészítő bizottsági javaslat arról is beszámolt, hogy az EU tagországaiban a szegénységi küszöb alatt élők és a társadalmi kirekesztődés által fenyegetettek száma elfogadhatatlanul magas: 2000-ben a teljes népesség 18%-a élt a szegénységi küszöb alatt. Célkitűzésként megfogalmazták, hogy ezt az arányt 2005-ig 15%-ra, 2010-ig 10%-ra; a szegénységben élő gyermekek számát pedig a felére kell csökkenteni.

E célok elérése érdekében született döntés a *közös társadalmi kirekesztés elleni stratégia* megvalósításáról, amelynek célkitűzéseit 2000 decemberében Nizzában fogadták el.

Mivel az Unió a tagállami szociális rendszerek nagyfokú különbözősége és eltérő tradíciói miatt tiszteletben tartja azok kompetenciáját, a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem területén is (a foglalkoztatáspolitikai együttműködés kapcsán már működő) *nyitott koordináció módszert* alkalmazza.

A **nyitott koordináció** lényege, hogy jogi szabályozás helyett, annál puhább szabályozókra alapozza az együttműködést. Elemei az alábbiakban foglalhatók össze:

- **Közös célkitűzések** megfogalmazása. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem Nizzában elfogadott négy közös célkitűzése:

- (1) a foglalkoztatásban való részvétel elősegítése; és a forrásokhoz, jogokhoz, javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára;
 - (2) a társadalmi kirekesztődés kockázatának megelőzése;
 - (3) a legveszélyeztetettebbek segítése;
 - (4) minden érintett szereplő mozgósítása.
- A közös célkitűzések megvalósítása a nemzeti és regionális politikákba. A célkitűzések megvalósítása érdekében tervezett intézkedésekről a tagállamok két évente ún. **nemzeti cselekvési tervek** keretében adnak számot az Európai Bizottságnak. A tagállami cselekvési tervek első hulláma 2001-2003-as időszakra, második hulláma, a 2003-2005-ös időszakra vonatkozik.
 - **Közös indikátorok**, mutatószámok kidolgozása, amelyek lehetővé teszik a tagállami intézkedések hatásainak és a legjobb gyakorlatoknak az összehasonlítását A 18 közösen és kötelezően használt mutató az ún. Laekeni indikátorok.
 - A kölcsönös tanulási folyamatot rendszeres monitorozás és értékelés segíti. Ennek fő eszköze a Bizottságnak a tagállami cselekvési tervekről készített **Közös Jelentése**.
 - Az együttműködés erősítésére jött létre a társadalmi kirekesztés elleni **Közösségi Akcióprogram** 2002-ben, amelyet öt évre fogadtak el, 75 millió eurós költségvetéssel. Az Akcióprogram olyan tevékenységeket támogat, mint a társadalmi kirekesztődés jellegzetességeit, okait, tendenciáit feltáró kutatások; a szakmapolitikai együttműködések és információ-csereprogramok, valamint a legjobb gyakorlatok kölcsönös megismertetése; illetve annak szorgalmazása, hogy a társadalmi kirekesztés elleni tagállami fellépések valamennyi érintett szereplő bevonásával, széleskörű partnerség jegyében történjenek. Az Akcióprogramhoz Magyarország 2002-ben csatlakozott.

A koordinációs folyamatok egyszerűsítése érdekében Európai Unió szinten elindult az *egységes nyílt koordináció* kialakítása. Ennek keretében 2006-tól a szociális védelem egészét átfogó egységes struktúra kialakítására kerül sor, amely magába foglalja a társadalmi befogadás, a nyugdíjügy és az egészségügyi ellátás, valamint a tartós gondozás területét. A közös szociális védelmi jelentések várhatóan három éves ciklusokban készülnek majd.

A közös célkitűzések kulcsfogalmai

A közös célkitűzések első kulcsfogalma a **hozzáférés**.

Az EU szociálpolitikájának és támogatáspolitikájának a tengelye az integráció legfőbb eszközének tekintett foglalkoztatás. Ezért kiemelt jelentősége van a stabil és minőségi **foglalkoztatáshoz** való hozzáférés javításának, különösen olyan területeken mint: a legelesettebb társadalmi csoportoknak a munkaerőpiacra visszavezető utak megtalálása és az ezt segítő képzésekben való részvételük előmozdítása; a családi élet és a munkahelyi feladatok jobb összeegyeztetésének elősegítése, beleértve a gyermekekről, valamint más, segítségre szoruló hozzátartozókról való gondoskodás biztosítását; a munka világából való kizáródás megakadályozása a foglalkoztathatóság javításával, munkaszervezési megoldásokkal és az egész életen át tartó tanulással; az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök

bővítése a tartósan munkanélküliek, valamint a magas szegénységi és kirekesztési kockázatú társadalmi csoportok munkaerő-piaci integrációjának elősegítése érdekében.

Hazai helyzetünket tekintve ide kívánczó megjegyzés, hogy a szociális ágazatnak is komolyan fel kell készülnie arra tudásban, támogatásaiban és szolgáltatásaiban egyaránt, hogy alkalmasabbá váljon segíteni a foglalkoztatásból rövidebb-hosszabb ideig kiszorulókat visszatérését a munkaerő-piacra, valamint a családi feladatok és a munkahelyi kötelezettségek könnyebb összeegyeztetését.

A hozzáférés biztosításának további kiemelt területei **a forrásokhoz, javakhoz, szolgáltatásokhoz** való egyenlő hozzáférés biztosítása mindenki számára:

Szolgáltatásokkal és egyéb intézkedésekkel biztosítani kell a társadalmi kirekesztés által sújtott csoportok számára az oktatáshoz, az igazságszolgáltatáshoz, egyéb köz- és magánszolgáltatásokhoz – pl. kultúra, sport és szabadidő – való hozzáférést. Lehetővé kell tenni *a tudás alapú társadalom és az új információs és kommunikációs technológiák által teremtett lehetőségek kihasználását* annak érdekében, hogy senki se rekesztődjön ki ezekből a lehetőségekből, különös tekintettel pl. a fogyatékkal élő emberekre. Fontos az *egész életen át tartó tanulás* lehetőségeinek megteremtése a szegénység és a kirekesztés kockázatainak kitett társadalmi csoportok számára, valamint olyan integrált megoldások kidolgozása, amely megelőzi és csökkenti az iskolai lemorzsolódást, és az oktatási hátrányok kialakulását. Beruházásokkal kell javítani a közszolgáltatások hozzáférhetőségét és minőségét a szociális ellátások/szolgáltatások, a közlekedés, a lakás, valamint az egészségügy területén.

Itt is meg kell állnunk egy pillanatra, és meg kell jegyeznünk, hogy az EU önmagával sem koherens akkor, amikor a lisszaboni és nizzai célok elérésében kiemelt jelentőségű területek egy részét (pl. a jóléti szolgáltatások fejlesztése) a Strukturális Alapok nem támogatják. Kritikám erejét gyengíti az a tény, hogy a társadalmi kirekesztés elleni stratégia később vált elfogadottá, mint a 2000-2006-os időszak támogatáspolitikája. Viszont feladatot jelent a következő programozási időszak (2007-2013) támogatáspolitikájának kialakításakor, amelybe már az új tagállamoknak is van beleszólásuk.

A második kulcsfogalom a **megelőzés**, a kirekesztés kockázatainak elkerülése. Ebbe a körbe tartozik: a tudásközpontú társadalom előnyeinek kiaknázása, különös tekintettel, a fogyatékkal élőkre. A kirekesztődéshez vezető élethelyzeti válságok – pl. eladósodás, hajléktalanság, iskolai lemorzsolódás – kialakulását megakadályozni képes szakpolitikák kidolgozása. A családi szolidaritás formáinak megőrzése illetve erősítése.

A harmadik célkitűzés a **legelesettebbek segítségét** helyezi a középpontba, kiemelve olyan kihívásokat, mint: a tartós szegénységgel fenyegetett csoportok, a fogyatékkal élő, a sajátos beilleszkedési nehézségekkel küzdő emberek integrációja; a társadalmi kirekesztettség felszámolása a gyermekek körében; átfogó intézkedések a területi hátrányok leküzdése érdekében.

A negyedik kulcsfogalom a **partnerség**, olyan kérdéseket emel ki, mint a hátrányos helyzetben élők, a kirekesztettek részvételének elősegítése, elsősorban az őket érintő döntésekben. Minden érintett – legyen az nemzeti, regionális vagy helyi – szervezet mobilizálása a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben. A közöttük lévő párbeszéd és együttműködés segítése, pl. a nonprofit szervezetek és az üzleti szféra bevonásával. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem szempontjainak beépítése a különféle szakpolitikákba a megfelelő intézmények, szervezetek mozgósításával és a rászorulóknak igényeihez jobban

igazodó közszolgáltatásokkal, és az ezeket szolgáló megfelelő koordinációs struktúrák és gyakorlatok kialakítása.

Az új tagállamok részvételéről a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem uniós stratégiájában

Az Unió 2002-től vonta be a tagjelölt országokat a társadalmi kirekesztés elleni közösségi folyamatokba. Ennek első lépéseként Magyarország 2002. júliusában csatlakozott a társadalmi kirekesztés elleni Közösségi Akcióprogramhoz. A közös célok megvalósításában való részvételünk nyitánya 2003-ban a *Társadalmi Befogadásról Szóló Közös Memorandum* (JIM - Joint Inclusion Memorandum) elkészítése volt, amely számba vette a szegénység és a társadalmi kirekesztettség területén jelentkező legfontosabb kihívásokat, célkitűzéseket, és kijelölte a továbblépés főbb irányait. Taggá válásunkat követően hazánk is a többi tagállammal megegyező feltételekkel vesz részt az együttműködésben. Ennek keretében többek között meghatározott időszakonként nemzeti cselekvési tervet készít a társadalmi integráció érdekében előirányzott intézkedéseiről. Az első ilyen cselekvési tervet 2004. július 31-ig kellett benyújtani az Európai Bizottságnak.

Részvételünk a Közösségi Akcióprogramban

Az Akcióprogram olyan eszköz, amelyet az EU sokféle területen alkalmaz azért, hogy elősegítse a tagállamok közti információ-csere megvalósulását, a „legjobb gyakorlatok” kölcsönös megismertetését. A szegénység és társadalmi kirekesztődés mellett hasonló akcióprogramok működnek a *nemek közti esélyegyenlőség, az anti-diszkrimináció és a foglalkoztatáspolitikai* területén is. Ezekben hazánk szintén részt vesz.

A társadalmi kirekesztés elleni Közösségi Akcióprogram tevékenységei három nagy csoportra oszthatók: (1) A társadalmi kirekesztődés jellemzőinek, okainak, tendenciáinak elemzése, összehasonlító statisztikák gyűjtése, közös módszerek kidolgozása, *kutatások támogatásán* keresztül. (2) Szakmapolitikai együttműködés, *információ-csere*, a legjobb gyakorlatok kölcsönös megismertetése céljából. (3) A minél szélesebb körű párbeszéd előmozdítása, európai szintű *hálózatépítés* támogatása a szegénység és társadalmi kirekesztődés ellen fellépő nem kormányzati szervek között.

Magyarországon 2002-ben egy *gyermekszegénység* témájú kutatási pályázatot támogatott az Akcióprogram. A Központi Statisztikai Hivatal folyamatosan részt vesz a EU *SILC* (Jövedelem és Életkörülmények Statisztikai Felmérés) programban. A nemzetközi *információ-csere programok* körében öt nyertes konzorciumnak van magyar tagja. A civil szervezetek nemzetközi hálózat-építése keretében öt európai-szintű ernyőszervezet kap támogatást, ebből többnek már van magyar tagja is. Magyar szervezetek is részt vesznek azon a pályázati kiíráson, amelynek célja az adott országban a társadalmi kirekesztés elleni együttműködés erősítése a társadalmi nyilvánosság eszközein keresztül. 2004 tavaszán zajlott le az Európai Bizottság pályázata, amelynek célja az új tagállamokban olyan kormányzattól független *nemzeti szakértő* kiválasztása, akinek a dolga az adott állam társadalmi kirekesztés elleni Közös Memorandumában és nemzeti cselekvési tervében vállaltak értékelése, jelentések készítése a Bizottság részére. Az Európai Bizottság döntése értelmében Magyarország nemzeti szakértője Ferge Zsuzsa professzor asszony.

Közös Memorandum a társadalmi befogadásról

A Közös Memorandumot (JIM) 2003. december 18-án írták alá a magyar Kormány és az Európai Bizottság képviselői. A dokumentum az ESZCSM koordinációjával, szinte valamennyi tárca részvételével és az Európai Bizottsággal közösen szövegeződött, a Bizottság által kialakított – és valamennyi újonnan csatlakozó ország esetében egységes – területi, szerkezeti és tartalmi szempontok figyelembevételével.

Rögzíti a szegénység és a társadalmi kirekesztettség területén jelentkező fő problémákat, a legfontosabb kihívásokat és célkitűzéseket, valamint a jelenleg rendelkezésre álló eszközöket és a jövőben végrehajtani tervezett szakmapolitikai intézkedéseket.

A Memorandum a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem fő kihívásaiként fogalmazta meg a foglalkoztatási ráta növelését, az esélyteremtő, a munkaerő-piaci igényeknek jobban megfelelő oktatást; a minőségi egészségügyi és szociális ellátásokhoz való hozzáférést; a megfelelő lakhatáshoz való hozzáférés biztosítását különösen a lelegelesettebbek részére; a területi hátrányok csökkentését; a diszkrimináció elleni fellépést minden területen; és a különösen veszélyeztetett csoportokra való kiemelt figyelmet.

Rögzíti, hogy mindezek végrehajtása csak összehangolt ágazati politikák útján; a civil szervezetekkel, társadalmi partnerekkel való szorosabb együttműködés erősítésével valósítható meg. A folyamatok jobb megértése és követése érdekében pedig nemzetközileg is összehasonlítható adatok, mutatók kialakítása szükséges.

Az első magyar nemzeti cselekvési terv a társadalmi összetartozásért

A Memorandum képezi alapját a nemzeti cselekvési tervnek, amelynek kidolgozása érdekében a Kormány szinte valamennyi tárca, és az érintett hivatalok részvételével *Társadalmi Kirekesztés Elleni Bizottságot* hozott létre.

A cselekvési terv közös dokumentumba foglalja mindazokat a célkitűzéseket és intézkedéseket, melyeket az egyes tárcák a szegénység és a társadalmi kirekesztés mérséklése érdekében 2004-2006 között tenni kívánnak. A dokumentumban megfogalmazott intézkedések elsősorban elfogadott, illetve párhuzamosan készülő ágazati és kormányzati programokhoz kapcsolódnak.

A dokumentum szerkezete az uniós szempontrendszerhez igazodik. Első fejezete áttekintést ad az ország *gazdasági és társadalmi helyzetéről*. A második fejezet a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem fő *célkitűzéseit* összegzi, valamint olyan számszerű célokat is megfogalmaz, amelyek a későbbi monitorozás alapját jelenthetik. A harmadik fejezet a 2004-2006. között megvalósítani tervezett *szakmapolitikai intézkedéseket*, programokat foglalja össze. A negyedik fejezet bemutatja azokat az ügynevezett *intézményi feltételeket*, amelyek azt segítik, hogy a kirekesztés elleni intézkedések minél szélesebb körben, „minden érintett szereplő bevonásával” kerüljenek végrehajtásra. Az ötödik fejezet kiemeli négy olyan „jó gyakorlatot”, amelyek, mint rendszerszerű eszközök, a társadalmi kirekesztés csökkentésére mérhető módon gyakoroltak hatást. A dokumentum *statisztikai melléklete* a közös mutatószámok (Laekeni indikátorok) mellett a hazai viszonyokra releváns táblázatokat is tartalmaz.

A cselekvési terv olyan stratégiai célkitűzéseket emel ki és bont ki részletesen, mint:

- a foglalkoztatás elősegítése;
- a közszolgáltatásokhoz (oktatás, egészségügy, szociális, kulturális, jogvédelmi szolgáltatások...) való hozzáférés biztosítása;

- a szegénység, a tartós és mélyszegénység csökkentése;
- a jövőbe történő beruházás – gyermek jól-lét; és
- a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem érvényesítése minden szakmapolitikai területen.

A cselekvési terv egyetért azzal, hogy a szegénység és társadalmi kirekesztésből kivezető legbiztonságosabb út a **foglalkoztatáson** keresztül vezet, ezért a munka világába történő integráció kiemelt fontosságú területként kezeli. Összhangban az FMM készülő Foglalkoztatási Akciótervével olyan fejlesztési területeket jelöl ki, mint a foglalkoztatásbarát környezet biztosítása; a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci integrációjának segítése aktív munkaerőpiaci programokkal; a foglalkoztathatóság javítása szakképzési és felnőttképzési programokkal, az egész életen át tartó tanulás elősegítésével; a női foglalkoztatás, a családi élet és a munkahelyi feladatok összeegyeztetésének elősegítése; valamint a munkaerőpiacra történő visszalépést támogató közösségi alapú szolgáltatások fejlesztése.

A foglalkoztatáspolitikai eszközök elengedhetetlen ám nem elégséges elemei a hátrányos helyzetek kezelésének. Ennek jegyében kiemelt célként jelenik meg a cselekvési tervben az **elérhető, esélyteremtő és összehangolt, közszolgáltatások biztosítása**. Olyan területeken fogalmaz meg intézkedéseket, mint a szociális ellátó- és szolgáltatórendszer fejlesztése; az esélyteremtő oktatási rendszer; az egészségi hátrányok leküzdése; a kultúra, közművelődés, sport integráló szerepének erősítése; az információs társadalom szélesítése; a hozzáférhető igazságszolgáltatás megteremtése. Mindegyik felsorolt területen egyaránt kiemelt hangsúlyt kell kapjon a területi egyenlőtlenségek csökkentése, az akadálymentesített szolgáltatási környezet megteremtése és a diszkriminációs gyakorlatok csökkentése.

A **szegénység, a tartós és mélyszegénység mérséklése** célkitűzés a legveszélyeztetettebb csoportok segítése, valamint az elszegényedés megállítása érdekében – az előbbi két említett fejlesztési irány mellett – elsősorban a szociális segélyezési rendszer fokozatos korszerűsítését, az ösztönzőbb és célzottabb segélyezés, valamint az általános megélhetési minimum kidolgozását igényli. Ebbe a körbe tartozik a lakhatás biztonságának növelése, valamint a hajléktalanság mérséklése is, elsősorban az utcán élő hajléktalan emberek számának csökkentésével, a hajléktalan-ellátások integrációs lehetőségeinek bővítésével.

A **gyermekek társadalmi esélyeinek javítása**, a gyermekszegénység elleni küzdelem nagy jelentőséggel bír a szegénység és kirekesztődés újratermelődésének megállításában. A gyermek jól-lét biztosításában kulcsszerepe van a gyermeki jogok fokozott védelmének, az esélyteremtő oktatási rendszernek, valamint azoknak a szolgáltatásoknak/ellátásoknak, amelyek hozzájárulnak a gyermeknevelés költségeihez, a gyermekek gondozásához; és segítik a szülőket a családi feladatok és a munkahelyi kötelezettségek könnyebb összeegyeztetésében. A gyermekszegénység elleni küzdelemben meghatározó a szülők foglalkoztatási helyzete.

A **társadalmi kirekesztés elleni küzdelem minden területen való érvényesítésének** azaz, „fősodorba” (*'mainstreaming'*) helyezésének célkitűzése rámutat arra, hogy a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem nemcsak a szociális ellátórendszerek szűken értelmezett feladata, hanem olyan általános szempont, amely a szakpolitikák minden területén, valamint minden lehetséges igazgatási (regionális, megyei, kistérségi, és helyi) szinten érvényesítendő. Ez jogszabályi felülvizsgálatot, ágazatközi és integrált programokat, komplex szolgáltatásokat, koncentrált forrásokat, illetve az ezek hatásosságát mérni képes adatgyűjtést,

statisztikai rendszereket, és az ezek kialakítását segítő koordinációs mechanizmusok erősítését kívánja meg.

Különösen igaz ez a legkiszolgáltatottabbak esetében. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani minden szakpolitika esetében arra, hogy a maga területén illetve más területekkel összefogva

- miként tud lépni az olyan súlyos hátrányokkal élő csoportok helyzetének jobbítása érdekében, mint a roma népesség, a fogyatékkal élő, a hajléktalan emberek, a szenvedély- és pszichiátriai betegek vagy a migránsok;
- miként tud a speciális élethelyzeti hátrányokkal élőknek segíteni: például az időseknek az aktív és méltó öregkor biztosításában; a gyermekeknek életésélyeik növelésében; a kistelepüléseken, települési zárványokban élőknek a foglalkoztatáshoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésben.

A cselekvési terv is rámutat arra, hogy a társadalmi kirekesztés elleni hatékony fellépés záloga az ágazatok és igazgatási szintek, valamint a szektorok (piaci, állami, civil) együttműködésében, ágazatközi és interszektorális programokban rejlik. Kidolgozásuk és megvalósításuk a társadalmi párbeszéd és partnerség mechanizmusainak, intézményes kereteinek és feltételeinek fejlesztését igényli mind országos, mind regionális, térségi és helyi szinteken.

Összefoglalva: a 90-es évek második felében az uniós politikák középpontjába – nyilván annak a felismerésnek nyomán, hogy az egyes tagországokban kiéleződő társadalmi feszültségek veszélyeztethetik az uniós célok megvalósítását is – egyre inkább a társadalmi kohéziót erősíteni hivatott szociálpolitikai és munkaerő-piaci eszközök kerültek. E téren „legfiatalabb” politikaként jelent meg a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem stratégiája.

Az uniós stratégia hozadékanak tekintem:

Azt, hogy “szalonképessé tette” a “nagypolitika” számára is a szegénység fogalmát. Ugyanakkor ki is tágitotta azt a jövedelmi szegénységen túli olyan meghatározó dimenziókkal, mint amilyenek a jogokhoz, a javakhoz, a szolgáltatásokhoz és a foglalkoztatáshoz való mindenki számára biztosított egyenlő hozzáférés; az egyenlő társadalmi tagság elismerése, a közös társadalmi felelősség és részvétel.

Annak megerősítését, hogy a legelesettebbek társadalmi részvételének biztosítása, a társadalmi kizáródás helyzeteinek megakadályozása több szereplős, összehangolt, célzott cselekvési programok, koncentrált források útján érhető el. Minden ágazat, szakterület, társadalmi szereplő dolga – legyen az foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, kultúra, közlekedés, igazságszolgáltatás, területfejlesztés, gazdaságpolitika, szociális ágazat vagy éppen az üzleti világ – a saját tevékenységét úgy áttekinteni, megszervezni, és a többiekével összehangolni, hogy az érdemi válaszokkal szolgáljon a leghátrányosabb élethelyzetűek számára is

Azt, hogy alapkérdésnek tekinti: maguk az érintettek mit gondolnak saját boldogulásukról. A társadalmi hátrányok felszámolásának kulcsát pedig az állam mellett valamennyi lehetséges társadalmi szereplő bevonásában és tevékeny közreműködésében látja. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem olyan sokszereplős, össztársadalmi feladat, amelyben szorosan együtt kell működnie az állami szereplőknek, a nem állami szervezeteknek, civil szférának és maguknak az érintetteknek is ahhoz, hogy az eredményre vezessen. Ezért a koordinatív funkciók erősítése kulcskérdés.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy tényleges társadalmi integráció nem tud megtörténni integráló társadalom nélkül. A társadalmi integráció tényleges esélyei nemcsak az érintettek aktivitásán vagy a segítségükre rendelt támogatások/szolgáltatások hatékonyságán múlnak, hanem azon is, hogy maga a társadalom mennyire összetartó, mennyire szolidáris. Az integráló társadalom alapeleme a kohézió. A kohézió nélkülözhetetlen feltétele pedig a kizáródás helyzeteinek megszűnése, a bizalom és a kapcsolatrendszerek erősítése. Ezekben felülmúlhatatlan szerepe van a civil szférának.

Ahhoz pedig, hogy a társadalmi kohéziót célzó folyamatok végbevihetők legyenek kormányzati ciklusokon átívelő politikai konszenzusok kellenek.

Különösen kiemelt jelentősége van ennek most, amikor megkezdődött a felkészülés az EU 2007-2013 közötti programozási időszakára és elindult az Európa Terv készítése, amely megalapozza Magyarország második Nemzeti Fejlesztési Tervét és azon keresztül hét évre megszabja majd – a Strukturális Alapokból társfinanszírozott – hazai fejlesztéseket. Ezért is nagyon fontos, hogy a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, és a társadalmi kohézió erősítése kiemelt stratégiai iránya legyen az Európa Tervnek.

Dávidné B. Hidvégi Julianna – Szász Henriett

A Kapu Program

A Kapu Program kifejlesztője a Béthel Alapítvány – amelynek jogelődje 1994-ben kezdte meg működését. Az Alapítvány fő célja a kezdetektől fogva a lakosság szociális körülményit, pszichoszomatikus, mentális közérzetét javító programokban való részvétel, innovatív közreműködés az újszerű humán ellátási formák – így különösen a szociális és személyes gondoskodást nyújtó ellátási formák – fejlesztésében, bevezetésében és elterjesztésében. E célokhoz igazodott a Kapu Önkéntes Segítő Szolgálat modelljének kifejlesztése.

A Kapu Program egy lakóközösségi alapon szerveződő, a generációk közötti együttműködést elősegítő önkéntes segítő szolgálat. A szolgálat a szociális és egészségügyi állami ellátórendszer mellett, annak szolgáltatásait kiegészítve működik és nyújt segítséget azoknak a speciális szükségletekkel élő embereknek, akik nyitottak a segítség igénybevételére.

1. A Kapu Program létrejöttének társadalmi háttere

A Kapu Programot az adott társadalmi környezetben a legégetőbb problémák nyomán megjelenő szükségletek kielégítésének igénye hívta létre egy civil szervezet keretein belül, szorosan együttműködve a helyi önkormányzatokkal, szakmai-módszertani támogatást kapva az angliai szociálpolitikai fejlesztéssel foglalkozó szervezet, a Social Care Initiatives Network elhivatott szakembereitől.

A program megszületésétől a mai napig folyamatosan fejlődik, változik. A program hatása, az önkéntesek és a felhasználók elégedettségének felmérése alapján rendszeres újratervezésére és újabb célok meghatározására kerül sor.

Kezdetben az angliai önkéntes munka tapasztalatait felhasználva a magyarországi önkéntes munka hagyományainak felelevenítése volt az elsődleges cél, majd az önkéntes munka szervezett keretek közötti bevezetése egy alföldi kisvárosban, Békésen. A békési tapasztalatokat követően a programot fejlesztő szakemberek a tapasztalatok országos és

határon túli kiterjesztésében való közreműködést is célul tűzték ki. A tapasztalatok és a folyamatos fejlődés következtében nemcsak a célcsoport, a felhasználói kör és a szolgáltatások változtak, bővültek, hanem a Kapu Program hatására megszületett két újabb innovatív program is, amelyek már átlépik a szociális és egészségügyi ellátórendszer határát, hatást gyakorolva a munkaerő-politikára és az ifjúságpolitikára egyaránt. Egyik a Gadara Program, amely mára egy működő prevenciós célú nappali szociális intézménnyé nőtte ki magát Békéscsaba városban, a másik a Napraforgó Program, amely szintén prevenciós célú, az idős lakosok mentális leépülésének megelőzését szolgálja az emlékmunka módszerének alkalmazásával, elsősorban a szociális és egészségügyi ellátások területén. A Napraforgó Programot még nem vezették be Magyarországon, eddig csak a program tervezésére került sor, bevezetésének lépéseit és eljárásrendjét dolgozták ki.

2. A Kapu Program részletes bemutatása

A Békés megyei Béthel Alapítvány és a brightoni /UK/ székhelyű Social Care Initiatives Network 1996-98-ig fejlesztette ki és alkalmazta elsőként a gyakorlatban KAPU PROGRAM elnevezéssel azt a lakóközösségi alapú önkéntes segítő szolgálatot, amely elsősorban pályakezdő munkanélküli fiatalok számára nyújtott képzést és szakmai támogatást a fiatalok szakképesítéshez nem kötött, önként vállalt segítségnyújtásához, mely segítséget elsősorban az otthonukban speciális igényekkel élő emberek számára biztosítottak.

Az angliai program tapasztalatai tehát hozzájárultak a Magyarországon is hagyományként működő önkéntes segítő programok felelevenítéséhez, azok továbbfejlesztéséhez.

A Kapu Program kifejlesztését, bevezetését és módszertani tapasztalatainak leírását 1996-1998-ig közvetlenül az Európai Unió finanszírozta a Phare-Lien-Tacis program keretén belül.

Az ezt követő időszakban – és jelenleg is – a Kapu Program kiterjesztését, fejlesztését, a képzéseket a Béthel Alapítvány és a Stroke Pozitív Kft. Phare Regionális Forrásközpont biztosítja pályázati támogatások segítségével. A pályázatok elsődleges támogatói az

Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány, a Mobilitas Ifjúsági Szolgálat és az Angliai Nagykövetség.

2. 1 Miért kapta a program a Kapu elnevezést?

- Kapu az európai fejlesztési módszerek, szolgáltatások és know-how felé.
- Kapu a speciális igényekkel élő emberek és az önkéntes segítők között.
- Kapu a fiatal és az idős generáció között.
- Kapu a hivatalos szakemberek és az önkéntesek között.
- Kapu a magyar és a kisebbségi fiatalok között.
- Kapu a civil és az önkormányzati ellátórendszer között.
- Kapu az egyén és a lakóközösség között.
- Kapu az Európai Unió és a magyar szociális ellátórendszer között.

2. 2 A Kapu Program tárgya

Önkéntes közösségen alapuló gondozó szolgálat létrehozása speciális igényekkel élő, és az önkéntes segítő tevékenység elfogadására nyitott, elsősorban idősebb személyek számára. A segítő szolgálat kialakításához a program kezdeti időszakában pályakezdő munkanélküli fiatalokat vontak be. A jelenlegi önkéntesek összetétele már nagyon heterogén: főiskolás, egyetemista, szakközépiskolás és gimnazista diákok, valamint gyermeküket otthonukban nevelő, vagy 40 év feletti inaktív nők és szakképzett aktív korú főfoglalkozással rendelkező lakosok alkotják a szolgáltatást nyújtó önkéntesek körét.

2. 3 Önkéntesség és az önkéntes segítés az egészségügyi és szociális ellátórendszeren belül

A Kapu Program önkéntes segítő szolgálat a meglévő, állami és civil szervezetek által biztosított egészségügyi és szociális ellátórendszer mellett, annak szolgáltatásait kiegészítve nyújt segítséget a speciális igényekkel élő emberek számára.

Az önkéntesek segítő tevékenységüket külső kényszer nélkül, belső indíttatásból, önzetlenül és térítésmentesen végzik. Szolgáltatásaikkal hozzájárulnak rokoni kapcsolataikon kívül álló embertársaik életminőségének javításához.

2. 4 A Kapu Program általános céljai

- Az aktív egészségügyi és szociálpolitikai programok eszközrendszerének növelése.
- Hozzájárulás a társadalmi kirekesztődést előidéző okok csökkentéséhez.
- A meglévő egészségügyi, szociális alap és szakosított ellátásoknak egy hatékony, innovatív módszerrel való kiegészítése.
- Az önkormányzatok által nyújtott ellátások körének bővítése és fejlesztése.
- Az otthonukban, vagy az egészségügyi és szociális ellátórendszer intézményeiben speciális igényekkel élő lakosok életminőségének javítása.
- Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (Megyei és Fővárosi Munkaügyi Központok) nyilvántartásában lévő pályakezdő munkanélküli fiatalok támogatása annak érdekében, hogy a helyi társadalomtól való leszakadásuk megelőzhető legyen (elsődleges prevenció).
- A helyi közösségi védőháló erősítése a generációk közötti segítő tevékenység elindításával.
- A helyi, kistérségi és regionális kötődések és szolidaritás elősegítése.
- A pályaválasztás előtt álló fiatalok pályaaorientációjának elősegítése.
- A munkaviszonyban lévő álláskereső, a rendszeres bérjövdelemmel nem rendelkező álláskereső lakosok, valamint Állami Foglalkoztatási Szolgálat (Megyei és Fővárosi Munkaügyi Központok) nyilvántartásában lévő munkanélküli lakosok munkavállalói alkalmasságának fejlesztése az önkéntes munkavégzés tapasztalatai által.
- A Kapu Program által biztosított tréningeken alkalmazott újszerű tanulási módszerek által kiszélesíteni a résztvevők látókörét.
- Közösségfejlesztés.
- Az önkéntes munkát vállaló fiatalok elhelyezkedési esélyeinek növelése.
- A fiatalok helyben tartásának elősegítése.
- Az önkéntesek jelenléte által a civil kontroll hatásának növelése az állami ellátórendszeren belül.
- Hozzájárulás az egészségügyi ellátás és a szociális gondoskodás költségeinek csökkentéséhez.

2. 5 A program speciális céljai

- A Kapu Program tapasztalatai alapján az önkéntes segítés országos bevezetése, jogi szabályozása.
- A Kapu Programok és egyéb önkéntes programok koordinátorainak biztosítani a heti 40 órás alkalmazáshoz szükséges bérköltségeket és a program hatékonyságát szolgáló tárgyi feltételeket.
- Regionális tudásközpontok létrehozása az önkéntes munka szervezése és módszertani támogatása céljával.
- A programok folyamatos működtetése érdekében a programvezetők és koordinátorok támogatása az adományszerzés módszereinek megismerése és alkalmazása céljával, a Szociális Innováció Alapítvány által kidolgozott tréningeken való részvételi lehetőségek biztosítása által.
- Önkéntesek hazai és nemzetközi közvetítése.

2. 6 A projekt célcsoportjai

A szolgáltatók

- pályakezdő, munkával nem rendelkező fiatalok
- 40 év feletti inaktív nők
- 40 év feletti álláskereső nők
- gyesen és gyeden lévő inaktív nők
- általános, közép és főiskolás diákok
- minden olyan lakos, akinek főállása mellett nyitott az önkéntes munkavégzésre.

A felhasználók

- területi és települési önkormányzatok szociális és egészségügyi alapellátó intézményei által ellátott lakosság
- speciális szükségletekkel az otthonukban élő, elsősorban idős emberek, akik számára saját otthonukban, vagy az idősek klubjaiban nyújthat segítséget az önkéntes segítő szolgálat annak érdekében, hogy minél hosszabb ideig saját otthonukban élhessenek.

- a bentlakásos szociális intézmények állandóan vagy részlegesen ágyhoz kötött lakói: az önkéntesek, segítséget nyújthatnak az emelés-mozgatás, az étkeztetés, a mentálhigiénés prevenció, a foglalkoztatás területén, tehermentesítve ez által az egyre fokozottabb terhelésnek kitett szakképzett ápoló-gondozó személyzetet.
- az otthonukban élő, speciális szükségleteik kielégítésére folyamatosan segítséget igénylő gyermekek és fiatalok: az önkéntesek tehermentesíthetik a 24 órás ügyeletet biztosító szülőket.
- támogató szolgálatok: a felhasználók személyes igényeihez igazodó, a személyi segítség nyújtását és az önálló életvitel biztosítását elősegítő szakszemélyzet szolgáltatásai mellett, a Kapu Program nagymértékben hozzá tud járulni a támogató szolgálatok hatásos és hatékony működéséhez.
- aprófalvas térségek lakosai: azokon a településeken, ahol nem működik falugondnoki szolgálat, az önkéntesek szolgáltatásai biztosíthatják a szükségletek kielégítését, vagy annak megszervezését.

2. 7 A képzések

Kapu Tréning

Az önkéntesnek jelentkezők részére képzésekkel, tréningekkel nyújt segítséget a program a gyakorlati jártasságok és az önkéntes munka kereteinek elsajátításához. A 40 órás alapképzést a speciális szükségletekkel élő emberek és a szolgáltatást nyújtó önkéntesek szükségleteinek figyelembevételével dolgozták ki, és elsődleges célja, hogy a képzésen résztvevők számára elegendő információt nyújtson ahhoz, hogy biztonsággal el tudják dönteni, akarnak-e önkéntesek lenni. Az alapképzés célja továbbá, hogy felkészítse az önkénteseket a gondozási gyakorlat, kommunikáció, emelés-mozgatás, napközbeni ellátás, dekorálás, adminisztráció és egyéb ügyintézési feladatok elsajátítására. Az önkéntes segítő munka megkezdésének egyik feltétele az alapképzésen való részvétel.

Kapu Tréner Tréning

A 40 órás tréning azoknak a trénereknek, pszichológusoknak nyújt képzést, akik Kapu Tréninget fognak vezetni az önkéntesek számára. A trénerek páros csoportvezetéssel, azonos tematika alapján végzik felkészítő munkájukat, igénybe véve az elsősegélynyújtás, a helyi

lakóközösség, a szociális ellátórendszer bemutatása és a kommunikáció a tranzakció analízis segítségével témakörök speciális előadóit.

Kapu Koordinátor Képzés

A 20 órás képzés azoknak a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkező, önként jelentkező kulcsembereknek nyújt alapismeretet az önkéntes munka elméleti, gyakorlati és jogi kereteinek, az önkéntesek toborzásának és megtartásának stb. bemutatása által, akik a helyi Kapu Programok szervezői, mozgatórugói lesznek. A program sikere leginkább a főállású kapu-koordinátorok tevékenységétől függ.

Általános keretképzés a Kapu Programok vezetői, a workshopok moderátorai részére: a 12 órás képzés elsősorban a program általános kereteit, a felelősségek tisztázását, az információnyújtás módjait, az együttműködés és partnerség, valamint a program fejlesztésénél nagy szerepet játszó kommunikáció módszereit ismerteti meg a résztvevőkkel. Célja továbbá, hogy kellőképpen elkötelezetté tegye a program felelős vezetőjét, és megalapozzon a programvezetők között egy szakmai hálózatot.

2. 8 Az önkéntesek költségtérítése

Az önkéntesek munkájukat térítés nélkül végzik. Amennyiben az önkénteseknek segítő tevékenységük végzése közben a tevékenységgel kapcsolatban közvetlen költségeik keletkeznek, azokat számukra a Kapu Programot koordináló szervezet köteles megtéríteni.

2. 9 A Kapu Program önkéntesekre gyakorolt hatása

Az önkéntesnek jelentkező fiatalok a képzés és munkatapasztalat által gyakorlati jártasságot szereznek, megtanulják a másokhoz való viszonyulást és alkalmazkodást, ami magabiztosságot és saját képességeik jobb megismerését eredményezi. A tapasztalatok következtében mélyülhet önismeretük, erősödhet önbizalmuk. Az önkéntes munka eredményeképpen nagyobb lesz az esélyük az elsődleges munkaerőpiacra való bekerülésre, vagy a személyiségüknek leginkább megfelelő továbbtanulási lehetőség megtalálására.

A pályakezdők számára az önkéntes munka biztosítani tudja azt a tapasztalatot, amely feltétele lehet a megfelelő munkahely megszerzésének.

Az inaktív, 40 év feletti nők esetében az önkéntes munka segíti a helyi társadalomba való visszailleszkedést, valamint a tapasztalatoknak köszönhetően növeli a munkaerőpiacra való bekerülést, illetve visszakerülés esélyeit.

A nyugdíjas lakosok esetében az önkéntesség hozzájárul a szellemi és fizikai aktivitás megőrzéséhez.

A főállással rendelkező aktív lakosok önkéntes munkája a társadalmi szolidaritás tekintetében játszik fontos szerepet, ami követendő példát és értéket jelenthet a fiatal generáció számára, egyben a burn-out szindróma megelőzésének is eszköze lehet.

3. Miért van szükség a Kapu Programra?

- A statisztikai mutatók szerint a középiskolákban és felsőfokú intézményekben végzett fiatalok között egyre emelkedik azoknak a száma, akik munkanélküliként kezdik pályájukat.
- Az egész országra jellemző előregedési tendencia tovább erősödik.
- Az egészségügyi és szociális ellátásokkal szemben egyre növekszik a lakossági elvárás, néha az elégedetlenség.
- Az önkormányzatok számára a bentlakásos intézmények magasabb állami normatív támogatása miatt (szemben az alapellátással és a szakosított nappali ellátásokkal) még mindig kedvezőbb a szociálisan és egészségügyi okokból speciális szükségletekkel élők esetében a bentlakásos intézménybe való utalás. Nem kötelező minden település bentlakásos intézményt működtetni, ezért több esetben elfordul, hogy az intézményi szolgáltatásokat felhasználók nem tudnak saját lakóközösségükön belül maradni.
- Hosszú távon az önkéntes segítő szolgálatok bevonásával egyre kevesebb helyi lakos számára kell a költséges bentlakásos intézmény szolgáltatásait biztosítani, ami az egyén szempontjából humánusabb, az állami költségvetés szempontjából pedig költségtakarékosabb megoldásmódot jelent.

4. A Kapu Program bevezetésének lépései

- Egy, a programmal szemben elkötelezett szervezet felvállalja a program működtetését, koordinálását.
- Kapcsolatfelvétel a Kapu Program módszertani szervezetével, a Béthel Alapítvánnyal.
- Egy főállású programkoordinátor alkalmazása.
- Workshopok szervezése, településnagyságtól függően több alkalommal, ahová minden potenciális partner: szolgáltató, felhasználó, finanszírozó (települési önkormányzat, munkaügyi központ, vállalkozók...stb.) döntéshozó (a helyi egészségügyi és szociális ellátórendszer megszervezése vonatkozásában), politikus (a szociális, egészség- és foglalkoztatáspolitikai felelős képviselője), állami intézmények vezetői, civil szervezetek vezetői, egyházak képviselői, leendő önkéntesek (diákok, háztartásbeli asszonyok, nyugdíjasok, munkanélküliek) meghívást kapnak. A workshopokon a szervező intézmény munkatársai is jelen vannak. Moderátor: egy független, magas szakmai tudással bíró személy.
- A workshopok alkalmával bemutatásra kerül a Kapu Program, és a résztvevők meghatározzák annak belső tartalmát, célcsoportjait, helyét a helyi egészségügyi és szociális ellátórendszerben. Ezek a találkozások lehetőséget nyújtanak arra is, hogy a program helyi támogatottságra tegyen szert, és megteremtődjön a településen a Kapu Program bevezetéséhez szükséges mentális alap.
- Szolgáltatási koncepció készítése.
- Támogatók megnyerése, pályázatok készítése forrásnövelés céljával.
- Költségvetés készítése.
- Önkéntesek toborzása és az önkéntes munkát igénybevevők számára információ nyújtása az ingyenes szolgáltatásokról a helyi média és a workshopokon résztvevők segítségével.
- Alapképzés szervezése és biztosítása.
- Az alapképzésen önkéntes munkára jelentkezőkkel együttműködési megállapodás vagy szerződéskötés. Feltétele: két, a koordináló szervezet által elfogadott személytől

ajánlólevél. Ha az önkéntes 18 éven aluli, a szülő és az iskola igazgatója által aláírt támogatási nyilatkozatra is szükség van.

- Önkéntesek közvetítése a felhasználók felé.
- Felhasználói szerződések megkötése.
- A szolgáltatások megkezdése.
- Folyamatos esetmegbeszélés és szupervízió biztosítása az önkéntesek részére.
- Elégedettségi vizsgálatok végzése a szolgáltatók és felhasználók körében.
- A programról folyamatos információ szolgáltatása valamennyi partner részére.
- Ellenőrzés és újratervezés.
- Az önfenntartás megteremtése.

A programhoz szükséges dokumentációs eljárás és az egységes adminisztráció minden programgazda számára biztosított a program keretében.

5. A program további kiszélesítésének várható eredményei a meglévő tapasztalatok tükrében

- Tovább fejlődik az önkéntes szektor.
- A képzések által a lakosság körében egyre ismertebbé és elismertebbé válik az önkéntes munka.
- Szélesedik az idősök, illetőleg a speciális szükségletekkel élők számára nyújtott szolgáltatási kör.
- Erősödik az önkormányzatok és a civil szervezetek közötti kapcsolat.
- A szolgáltatást felhasználó idős és speciális szükségletekkel élő lakosok tovább, hosszabb ideig tudnak saját otthonukban maradni.
- A rendszeres bérjövdelemmel még nem rendelkező fiatalok jótékony segítő munkát végeznek ahelyett, hogy a munkanélküliség káros hatásait tapasztalnák meg.
- A gyakorlatokkal kombinált képzés nemcsak gondozói téren, hanem más területeken is növeli a résztvevők ismereteit, fokozza érzékenységüket a speciális szükségletekkel élő embertársaik iránt.
- A fiatalok a másoknak való segítség folyamatában egyre többet tanulnak önmagukról, növekszik önbizalmuk, mentális kiegyensúlyozottságuk. Változik a generációk közötti kapcsolat.

- Úgy az önkénteseknek, mint a felhasználóknak növekszik a társadalmi szolidaritásra és érzékenységre való képessége, növelve ez által az egészség értékét is.
- A képzés és a szolgálatban való tevékenykedés egyik célja az is, hogy elejét vegye a rendszeres bérjövedelemmel nem rendelkező fiatalok marginalizálódásának.
- Egy fejlődő, társadalmi alapú szolgáltatás jön létre, amely az önkéntesség elvére épül.
- A helyi önkormányzatok által biztosított egészségügyi és szociális ellátásokat kiegészíti szolgáltatásaival, csökkentve ezzel a költséges szakosított ellátásra fordított összeget. Az intézményi ellátásra fordított költségek megtakarításából hosszú távon fenntartható az önkéntes segítő szolgálat.
- Fejlődik Magyarország szociális és egészségügyi ellátórendszere.
- A program hozzájárulhat a társadalmi problémák kormányzati-önkormányzati, non profit, profit orientált és informális közösségek és a szektorok együttműködésén alapuló kezeléséhez.

6. A Kapu Program jövőképe

Tíz év múlva

- Magyarországon minden második felnőtt lakos önkéntes legyen.
- Magyarországon mindenkinek, aki önkéntes szeretne lenni, egy héten belül lehetősége legyen regisztráltatnia magát a számára legmegfelelőbb szervezetnél; egy hónapon belül lehetősége legyen elkezdni az önkéntes munkavégzéshez szükséges képzést; két hónapon belül lehetősége legyen elkezdni a segítő tevékenységet.
- Magyarországon minden speciális szükséglettel élő embernek, aki önkéntes segítségét szeretné igénybe venni, egy napon belül lehetősége legyen a számára legmegfelelőbb szervezetnél igényét regisztráltatni; egy héten belül történjen meg a szükségletének felmérése; két héten belül lehetősége legyen a szükséges szolgáltatást igénybe venni.

7. Az angliai önkéntes szektor

Angliában az önkéntes szektor ma a gazdaság szerves részét alkotja. Sok időbe telt, amíg elismert és professzionális rendszerré alakult.

Ma Angliában minden második felnőtt lakos önkéntesként is tevékenykedik a szociális szféra, az egészségügy, az oktatás és a környezetvédelem valamelyik területén.

A fiatalok körében nagyon népszerű az önkéntes munka, előnyt jelent a továbbtanulási felvételinél, valamint az elhelyezkedésnél egyaránt.

Szinte nincs olyan egészségügyi és szociális intézmény, ahol naponta ne tevékenykedne a fizetett alkalmazottakkal azonos létszámú önkéntes. Önkéntesek viszik sétálni a mozgásukban korlátozott és tolókocsival közlekedő betegeket, étkezési időben önkéntesek járnak a kórházakba és szociális otthonokba segítséget nyújtani az arra rászorulóknak az étkezésben. Rendszeres gyűjtéseket szerveznek, jótékonyági boltokat működtetnek, önkénteseket közvetítő irodákat vezetnek.

A fiatalokat az önkéntes munka segíti a megfelelő munkahely vagy iskola megtalálásában. Gyakorlat, hogy mielőtt továbbtanul vagy munkába áll egy angol fiatal, elmegy önkéntesnek. Lehet, hogy az ország másik végébe, vagy külföldre. Távol a családjától, emberi tragédiákkal és betegségekkel találkozva alakul szemlélete, értékrendje. Egyre inkább körvonalazódik számára az, hogy milyen területen kíván tanulni vagy dolgozni. Sok esetben, ha valaki szociális munkásnak, orvosnak, nővérnek készül, elmegy önkéntesnek egy továbbtanulási szándékának leginkább megfelelő intézménybe, ahol tapasztalatokat szerezhethet a választott szakmáról és önmagáról is. Az önkéntesség befejeztével vagy megerősödik elhatározása, vagy megmásítja korábbi pályaválasztási szándékát.

Természetesen nem csak azok mennek önkéntesnek, akik felnőttként egészségügyi vagy szociális területen szeretnének tevékenykedni. Elmegy az a fiatal is, aki mérnöknek készül vagy vegyésznek, netán építésznek. Önkéntesként szerzett tapasztalataik valamennyiüket szélesebb látókörűvé és bölcsebbé teszik.

Vannak, akik egyszerűen nem tudják eldönteni, mik is szeretnének lenni, ha “nagyok” lesznek. Ilyenkor hasznos az újabb és újabb területeken újabb és újabb tapasztalatok gyűjtése. Amikor pedig fiatal önkéntesek idősebb személyekkel együttműködve tevékenykednek, e

kapcsolat lehetőséget nyújt a többgenerációs együttélés hiányából eredő norma- és értékhiány pótlására.

A felnőtt lakosság körében is nagyon népszerű az önkéntes munka. A burn-out szindróma megelőzésére is használják. Példaként említhető annak az orvosnak az esete, aki nagy tapasztalattal és komoly sikerekkel rendelkezett a saját területén, nem ismerte az anyagi gondokat, mígnem észrevette, hogy egyre hosszabbnak tűnnek a munkahelyén töltött napok, és már egy-egy sikeres műtét sem nyújt örömet számára. Az elégedettség érzését olykor-olykor a stressz váltotta fel. Fáradékonnyá vált, és kedvetlenné. Úgy döntött, változtat eddigi helyzetén. Jelentkezett a nemzeti önkénteseket közvetítő szervezetnél, amely egész Angliát behálózza, és elutazott Afrikába gyógyítani. Olyan helyre kérte magát, ahol a két kezén és a fejében lévő tudáson kívül szinte alig állt rendelkezésre más eszköz. Öt év után egy új ember érkezett vissza, tele lendülettel, tapasztalattal és energiával.

Az önkéntes szektor angliai finanszírozása

- közvetlenül a központi költségvetésből /1995-ben 950 M £/
- a helyi önkormányzatok költségvetéséből feladat-centrikus támogatással
- a helyi vállalkozók adományaiból
- a Nemzeti Lottó adományaiból /1998-ig 980 M £/
- az önkéntes szervezetek saját kereskedelmi tevékenységeiből (jótékonyági boltok, rendezvények bevételei) történik.

A jelenlegi kormány 1998-ban létrehozta azt az alapidokumentumot, amely az önkéntes szektor működésének kereteit határozza meg, lehetőséget biztosítva a kudarcok és sikerek folyamatos nyomon követésére, a szektor folyamatos erősítésére.

Külön bizottság jött létre azzal a céllal, hogy rendszeresen ellenőrizze az önkéntes szolgáltatásokat működtető szervezetek adomány és támogatás felhasználását.

A világ minden pontján megtalálhatók az angol önkéntesek.

8. A Kapu Program kiterjesztése

A Kapu Program önkéntes szolgálatai jól illeszkednek az egészségügyi és szociális ellátórendszerbe, azok szolgáltatásait kiegészítve hatást gyakorolnak a minőség javítására is.

A Kapu Program civil kezdeményezésként jött létre, végigjárva azokat a fejlődési stádiumokat, amelyek tapasztalatai modellt nyújthatnak nemcsak egy kiegészítő szolgáltatás kifejlesztéséhez, hanem a partnerségen alapuló párbeszédhez is, a nyílt kommunikáció eszközeivel, biztosítva ez által az egyenrangú szerepvállalást a szemléletváltást igénylő ellátási folyamatban.

A Kapu Program létrejötte, fejlődése és folyamatos tökéletesítése az egyéni szükségletekből kiinduló civil és kormányzati összefogás eredménye. A program fejlődéstörténete hiteles bemutatása annak, hogyan születik meg egy innovatív program. Világosan láthatóvá vált az is, hogy az innováció a személyes gondoskodások vonatkozásában nem más, mint a hagyományokra, a lakóközösségben rejlő kohéziós erőre, a generációk és az ellátási szektorok együttműködésére alapozott kreatív, komplex és az egyén számára a speciális szükségletekhez igazodó és szükséges mennyiségű segítségnyújtás biztosítása: segítségnyújtás az adott helyen, az adott időben, az adott személynek vagy személyeknek a pszichés, szomatikus és a szociális egyensúlyvesztése következtében keletkezett helyzet partnerségre alapozott kezeléséhez.

Önmagában, bármennyire igazolódik is hatásossága és hatékonysága, egy program sem tudja a lehetőségekhez mért eredményeket hosszú távon biztosítani, ha nem nyer támogatást, és nem integrálódik azokba a kormányzati (önkormányzati) és szakmapolitikai koncepciókba, amelyek a lakosság jobblétét, egészséges életmódját, az egészség megtartását hivatottak képviselni az esélyek egyenlősége és a társadalmi kirekesztődés megelőzése szempontjainak folyamatos szem előtt tartása mellett.

9. Kapu Modellkísérleti program

A Szociális és Családügyi Minisztérium 1999 óta konkrét programok támogatásán keresztül is erősítette az önkéntes munkát. Elismerve a szociális ellátórendszer szolgáltatásait minőségi többlettel kiegészítő Kapu Önkéntes Segítő Szolgálat sikerességét, eredményeinek

hatásosságát, 2001-ben – az Önkéntesség Évében – a Minisztérium a Kapu Programot modellkísérleti programjai közé emelte.

A modellkísérleti program 3 éven keresztül (2001-2003), két lépcsőben került bevezetésre – meghívásos pályázat útján – szerte az országban: összesen 10 megyéből 19 szervezet vállalta fel a programműködtetést. A 19 „központon” keresztül 31 településen tevékenykedtek Kapu-önkéntesek, és végeznek zömében még ma is önkéntes munkát, segítve a felhasználók mindennapjait.

A modellprogramban részt vevő szervezetek típusa, a települések nagysága, illetve az önkéntesek és a felhasználók célcsoportja nagy változatosságot mutat – bizonyítva ezzel, hogy az önkéntes segítő szolgálat, rugalmassága folytán, hatékonyan képes igazodni a speciális helyi igényekhez, közösségi és egyéni szükségletekhez.

9. 1 A Kapu Modellkísérleti program résztvevői (2001-2003)

Bács-Kiskun megye

Bajai Egyesített Szociális Intézmény - Baja

Programműködtetés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programműködtetés hatóköre	Baja
Felhasználók célcsoportja	veszélyeztetett családok, idősek otthona lakói, házi segítségnyújtás alanyai, fogyatékkal élők, kórházból kikerült betegek, tanyai lakosság
Felhasználók létszáma	32 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	diákok, nyugdíjasok, aktív dolgozók
Önkéntesek létszáma	32 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Szociális Szolgáltató Központ - Kecskemét

Programműködtetés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programműködtetés hatóköre	Kecskemét
Felhasználók célcsoportja	hajléktalanok, idősgondozás alanyai, veszélyeztetett gyermekek, családok
Felhasználók létszáma	60 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	középiskolások, nyugdíjasok, munkanélküliek

Önkéntesek létszáma **8 fő (2003)**

Szivárvány Személyes Gondoskodást Nyújtó Intézmény - Kiskunfélegyháza

Programműködtetés éve **2003**

Szervezet típusa **integrált szociális intézmény**

Programműködtetés hatóköre **Kiskunfélegyháza**

Felhasználók célcsoportja **bentlakásos intézmény idős és fogyatékos lakói**

Felhasználók létszáma **90 fő (2003)**

Önkéntesek célcsoportja **nyugdíjasok, pályakezdő fiatalok, középkorosztályba tartozó munkanélküli nők**

Önkéntesek létszáma **22 fő (2003)**

A program jelenleg is működik.

Békés megye

Békés Megye Fogyatékosokat Ápoló – Gondozó Otthona – Békéscsaba

Békés Megyei Képviselő-testület Szociális Otthona - Nagyszénás

Béthel Alapítvány* – Békéscsaba

Programműködtetés éve **2001, 2002, 2003**

Programműködtetés hatóköre **Békés, Békéscsaba, Gyula (2002, 2003), Nagyszénás**

Felhasználók célcsoportja **otthonukban élő, mozgásukban korlátozott, idős személyek, bentlakásos intézmény lakói, gyulai kórház geriátriai osztályának lakói, otthonukban élő pszichiátriai betegek**

Felhasználók létszáma	58 fő, 2 intézmény lakói (2001), 84 fő (2002) 90 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	pályakezdő munkanélküli fiatalok, középiskolás diákok, tartós munkanélküliek, rokkantnyugdíjasok, aktív nyugdíjasok
Önkéntesek létszáma	39 fő (2001), 47 fő (2002), 47 fő (2003)

A programok jelenleg is működnek.

*Békés megyében a program működtetése már a modellkísérleti program előtt elindult, 1996 óta folyamatos.

Családsegítő, Gyermejjóléti és Védőnői Szolgálat – Dévaványa

Programműködtetés éve	2001, 2002, 2003
Szervezet típusa	alapellátást nyújtó szociális intézmény
Programműködtetés hatóköre	Dévaványa, Ecsefalva (2002, 2003)
Felhasználók célcsoportja	idős lakosok, tanulási nehézségekkel küzdő fiatalok, kezdő háziasszonyok
Felhasználók létszáma	10 fő (2001), 24 fő (2002), 30 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	Pályakezdő munkanélküli fiatalok, diákok, főállással rendelkező egyének
Önkéntesek létszáma	5 fő (2001), 17 fő (2002), 20 fő (2003)

A Kapu Program Dévaványán jelenleg is működik.

Városi Humánsegítő és Szociális Szolgálat - Mezőberény

Programműködtetés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programműködtetés hatóköre	Mezőberény
Felhasználók célcsoportja	otthonukban élő idős lakosok, bentlakásos intézmény lakói, fogyatékkal élők
Felhasználók létszáma	30 fő (2003)

Önkéntesek célcsoportja	munkanélküli és inaktív nők, diákok
Önkéntesek létszáma	21 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Polgármesteri Hivatal Gondozási Központ Családsegítő és Gyermejjóléti Szolgálat - Encs

Programmükdötés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programmükdötés hatóköre	Encs
Felhasználók célcsoportja	gondozási Központ ellátottjai, Encs idős lakossága, általános iskolás diákok
Felhasználók létszáma	10 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	idős emberek, diákok
Önkéntesek létszáma	12 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Miskolci Családsegítő Szolgálat, Regionális Módszertani Központ és Gyermejjóléti Szolgálat Megyei Módszertani Központ - Miskolc

Programmükdötés éve	2003
Szervezet típusa	alapellátást nyújtó szociális intézmény
Programmükdötés hatóköre	Miskolc, Boldva
Felhasználók célcsoportja	családsegítő kliensei, idősök otthonában élők, iskolák, óvodák

Felhasználók létszáma	6 fő és 5 intézmény (2003)
Önkéntesek célcsoportja	középiskolás diákok, középkorú, nyugdíjas és munkanélküli személyek
Önkéntesek létszáma	26 fő (2003)

Csongrád megye

Csongrád Megyei Önkormányzat Aranysziget Otthon - Csongrád

Programmúködtetés éve	2001, 2002
Szervezet típusa	szakellátást nyújtó szociális intézmény
Programmúködtetés hatóköre	Csongrád, Kistelek, Szentes
Felhasználók célcsoportja	Aranysziget Otthonban élő idős emberek, kisteleki és szentesi Gondozási Központban élő idős emberek
Felhasználók létszáma	230 fő (2001), 220 fő (2002)
Önkéntesek célcsoportja	középiskolások, középkorú tartós munkanélküli személyek, főállással rendelkező, illetve nyugdíjas egyének
Önkéntesek létszáma	20 fő (2001), 16 fő (2002)

Hajdú-Bihar megye

Hajdú-Bihar Megyei Falu- és Tanyagondnokok Egyesülete - Debrecen

Programmúködtetés éve	2002, 2003
Szervezet típusa	civil szervezet
Programmúködtetés hatóköre	Debrecen, Bocskai kert, Bihardancsháza, Görbeháza, Nyíradony, Szerep, Újléta

Felhasználók célcsoportja	aprófalvak és tanyás térségek rászoruló lakói, otthonukban élő rászoruló idős, mozgáskorlátozott személyek
Felhasználók létszáma	n.a.
Önkéntesek célcsoportja	pályakezdő munkanélküli fiatalok, 40 év feletti munkanélküliek, 40 év feletti háztartást vezető nők, középfokú, vagy felsőoktatásban tanuló diákok, aktív korú dolgozók
Önkéntesek létszáma	n.a.

Jász – Nagykun - Szolnok megye

IMPULZUS Egyesület - Szolnok

Programmüködtetés éve	2001, 2002
Szervezet típusa	civil szervezet
Programmüködtetés hatóköre	Szolnok
Felhasználók célcsoportja	otthonukban egyedül élő idős, beteg emberek; kisgyermekes anyák; mozgásukban korlátozott személyek
Felhasználók létszáma	11 fő (2001), 5 fő és 4 intézmény (2002)
Önkéntesek célcsoportja	középiskolás fiatalok, tartós munkanélküliek
Önkéntesek létszáma	20 fő (2001), 12 fő (2002)

„Fehér Akác” Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Idősek Otthona és Módszertani Intézménye - Jászapáti

Programmüködtetés éve	2003
Szervezet típusa	szakellátást nyújtó szociális intézmény
Programmüködtetés hatóköre	Jászapáti
Felhasználók célcsoportja	az idősek otthonában élő személyek
Felhasználók létszáma	15 fő (2003)

Önkéntesek célcsoportja	Középiskolás fiatalok
Önkéntesek létszáma	14 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Pest megye

EsErnyő Alapítvány - Budapest

Programműködtetés éve	2001, 2002, 2003
Szervezet típusa	civil szervezet
Programműködtetés hatóköre	Budapest (II. kerület)
Felhasználók célcsoportja	otthonukban, illetve szociális intézményben élő, testi/szellemi fogyatékkal élő emberek, krónikus betegségben szenvedő vagy idős emberek
Felhasználók létszáma	5 fő (2001), 8 fő (2002) n.a.(2003)
Önkéntesek célcsoportja	epilepsziás, gyengén látó emberek csoportja, illetve egyéb betegségből fakadóan csökkent munkaképességű emberek
Önkéntesek létszáma	6 fő (2001), 8 fő (2002) n.a.(2003)

A program Budapesten jelenleg is működik.

Szabolcs – Szatmár – Bereg megye

Városi Szociális Központ - Fehérgyarmat

Programmüködtetés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programmüködtetés hatóköre	Fehérgyarmat
Felhasználók célcsoportja	otthonukban élő, mozgásukban korlátozott, idős személyek, fogyatékos gyermeket nevelő szülők, bentlakásos intézményben élő idős emberek
Felhasználók létszáma	12 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	diákok, inaktív nők
Önkéntesek létszáma	12 fő (2003)

Családsegítő Központ - Mátészalka

Programmüködtetés éve	2003
Szervezet típusa	alapellátást nyújtó szociális intézmény
Programmüködtetés hatóköre	Mátészalka
Felhasználók célcsoportja	egyedülálló, idős személyek, illetve vakok és gyengén látók
Felhasználók létszáma	38 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	diákok, munkanélküliek, szabadidővel rendelkező egyének, nyugdíjasok
Önkéntesek létszáma	24 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Városi Szociális Szolgálat - Nyírbátor

Programmüködtetés éve	2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programmüködtetés hatóköre	Nyírbátor

Felhasználók célcsoportja	idős, beteg személyek, gondozási központ lakói; súlyosan beteg és fogyatékos személyek; speciális szükségletű gyermekek
Felhasználók létszáma	17 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	pályakezdő munkanélküli fiatalok, diákok, aktív korú, nem foglalkoztatott személyek, nyugdíjasok
Önkéntesek létszáma	11 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Tolna megye

Egyesített Szociális Intézmény „Arany-Sziget” Idősek Otthona - Dombóvár

Programműködtetés éve	2002, 2003
Szervezet típusa	integrált szociális intézmény
Programműködtetés hatóköre	Dombóvár
Felhasználók célcsoportja	időskorúak
Felhasználók létszáma	20 fő (2002), 27 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	fiatalabb korú nyugdíjasok, középiskolai diákok
Önkéntesek létszáma	18 fő (2002), 7 fő (2003)

A program jelenleg is működik.

Tolna Megyei Önkormányzat Módszertani Otthona - Gyöngyös

Programműködtetés éve	2001, 2002, 2003
Szervezet típusa	szakellátást nyújtó szociális intézmény

Programműködtetés hatóköre	Gyönk, Tamási, Pincehely
Felhasználók célcsoportja	házi segítségnyújtásra szorulóknak, idősek klubjába járóknak, idősek otthonában lakó emberek
Felhasználók létszáma	86 fő (2001), 90 fő (2002), 91 fő (2003)
Önkéntesek célcsoportja	középiskolások, középkorú tartós munkanélküli személyek, főállással rendelkező, illetve nyugdíjas egyének
Önkéntesek létszáma	19 fő (2001), 22 fő (2002), fő (2003)

Vas megye

Regionális Szociális Forrásközpont Kht. - Szombathely

Programműködtetés éve	2001, 2002
Szervezet típusa	közhasznú társaság
Programműködtetés hatóköre	Szombathely, Celldömölk, Csepreg, Körmend, Vasalja
Felhasználók célcsoportja	idős, egyedülálló személyek
Felhasználók létszáma	70 fő (2002)
Önkéntesek célcsoportja	40 év feletti munkanélküli nők, nyugdíjasok, pályakezdők, munkanélküli fiatalok, fogyatékkal élő egyének
Önkéntesek létszáma	55 fő (2002)

A Béthel Alapítvány a modellkísérleti programban – a helyi programok folyamatos koordinálása mellett – *módszertani feladatokat* látott el, tanácsadói szerepet töltött be:

- Közreműködött a pályázatok meghirdetésében, szakmai előkészítésében.
- Képzéseket biztosított a programban támogatott szervezetek részére:
 - 40 órás Kapu tréninget az önkéntes segítőknek,
 - 40 órás tréner tréninget (2 alkalom), illetve továbbképzést az önkénteseket képző trénereknek,
 - 30 órás koordinátorképzést, az önkéntes munkát szervező irodák számára (4 alkalom),
 - programvezetői képzést és továbbképzéseket (minőségbiztosítás, adományszerzési tréning, kooperatív érdekegyeztetési tréning).
- A támogatott szakmai programok megvalósuláshoz folyamatos módszertani segítséget nyújtott.
- Szakmai hálózatot működtetett a részt vevő szervezetek számára (Kapu Híradó szerkesztése, folyamatos információáramlás biztosítása, illetve 2003 tavaszán az ISO 9000 Fórum Egészségügyi és Szociális Ágazatán belül létrejött a Kapu Tagozat, mely színteret jelent a program továbbfejlődéséhez és életben maradásához).
- Kapu Konferenciák megrendezését segítette, kivitelezte (2004 júniusában a IV. Kapu Konferencia került megrendezésre Encsen).
- Szakmai-módszertani monitoring tevékenységet végzett.

9. 2 Programértékelés

A 3 éves modellkísérlet folyamán a Kapu Módszertan folyamatosan monitorozta a programgazda szervezetek szakmai teljesítményét. (Információs jelentések, elégedettségi vizsgálatok, hatásvizsgálatok készültek.) 2003 végén, 2004 tavaszán – a modellkísérleti program zárását követően – került sor a programgazda szervezetek 3 éves tevékenységének, a programmegvalósítás hatékonyságának, fenntarthatóságának és szakmai tartalmának vizsgálatára. A 12 oldalas programértékelő adatlapot a 19 szervezetből 16 juttatta vissza a Kapu Módszertanhoz, így a következő településeken lévő programgazda szervezetek vettek részt az értékelésben: Baja, Békéscsaba (Békés, Gyula, Nagyszénás), Csongrád, Dévaványa, Dombóvár, Encs, Gyöngyös, Jászapáti, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Mátészalka, Mezőberény,

Miskolc, Nyírbátor, Szolnok, Szombathely. Az alábbi szöveges értékelés a beérkezett adatlapok alapján készült.

A 2001-es, 2002-es, 2003-as év adatainak összehasonlításakor figyelembe kell vennünk, hogy a mintában szereplő 16 szervezet közül 2001-ben 5 program (Békéscsaba – Békéssel és Nagyszénással együtt kezelve; Dévaványa, Csongrád, Szolnok és Gyöngyös) futott, 2002-ben 6 (Békéscsaba – ettől kezdve Gyulán is elindult a programműködtetés; Dévaványa, Csongrád, Szolnok, Szombathely és Gyöngyös), 2003-ban pedig 13 szervezet (Békéscsaba, Dévaványa, Gyöngyös, Mezőberény, Jászapáti, Kecskemét, Baja, Kiskunfélegyháza, Miskolc, Encs, Dombóvár, Nyírbátor, Mátészalka) működtetett Kapu Programot a mintából.

Az értékelés során világossá vált, hogy minden egyes létrejövő Kapu Program – bár azonos metodika szerint indult – saját fejlődési útvonalat járt/jár be. A programok meghonosodását, helyi közösségbe, szociális ellátórendszerbe való integrálását számos tényező befolyásolja, amelyek alapvetően kihatnak a telepített programok életképességére. Azon túl, hogy a programmenedzsment – a „motor” – személyi elkötelezettsége elengedhetetlen a hosszú távú eredmények eléréséhez, nagyon fontos faktor a befogadó intézmény, a helyi önkormányzat együttműködésének foka, a megvalósult partnerségi együttműködések mélysége, a célcsoportok (önkéntes és felhasználói) megszólításának, megkeresésének módja, a motiváció folyamatos fenntartása. Ahhoz, hogy egy Kapu Program önállóvá, önmagától működővé váljon, nem elégséges a Béthel Alapítvány által kidolgozott szakmai telepítési csomag átadása. Minden egyes programnak saját magának kell, kellett megtalálnia és fenntartania szerepét a helyi társadalmon belül, felmérnie és kezelnie a specifikus igényeket, szükségleteket, amelyek ellátására a toborzott Kapu-önkéntesek alkalmassá válhatnak. A modellkísérleti programon belül ezért találkozhatunk nagyon sikeres programokkal, és kevésbé sikeresekkel, amelyek még keresik helyüket az adott közegen belül. De – saját tapasztalatainkból kiindulva is - el kell ismernünk, hogy Kapu Programot hatékonyan működtetni nem egyszerű feladat: hosszú folyamat a program ismertségének megteremtése, a településen lévő potenciális partnerek megnyerése, az együttműködések életben tartása, a sikeres toborzások után az önkéntesek megtartása, a pénzügyi fenntarthatóság biztosítása, és még sorolhatnánk a nehézségeket.

Az értékelés során a következő szempontok szerint vizsgáltuk a 3 éves időszakban részt vevő Kapu Programok tevékenységét:

- Milyen erőforrások (humán, szervezeti és pénzügyi) kerültek bevonásra?
- Hogyan, milyen mélységben realizálódott a partnerség kivitelezése (települési és az együttműködésbe bevont intézmények, szervezetek szintjén)?
- Milyen konkrét outputokkal rendelkezik egy-egy program az önkéntesek, felhasználók, képzések, azon résztvevők, illetve a „ledolgozott” óraszámok vonatkozásában?
- Milyen módszerekkel, milyen hatékonysággal valósult meg az önkéntesek, felhasználók toborzása, megtartása?
- Hogyan bővült – az igények bővülésével – az önkéntesek által nyújtott segítő szolgáltatások köre?
- Mennyire fenntarthatóak az egyes programok?
- Milyen módon, milyen eszközökkel értékelik helyi szinten a programok menedzselését?
- Milyen – már rövid távon is érzékelhető – társadalmi hatások jelentkeztek a programnak köszönhetően, mennyire vált ismertté a szolgáltatás?

Erőforrások

2001 és 2003 között a modellkísérleti programon belül 17 fő programvezető (41%-uk önkéntes alapon, 59%-uk főállásban, kapcsolt munkakörben), 29 fő koordinátor (1 fő önkéntesként, 76%-uk főállásban, kapcsolt munkakörben, 17%-uk megbízással, 1 fő részmunkaidősként), illetve számos közreműködő személy (pénzügyi munkatárs, önkéntes szakember) vett részt a megvalósításban. Szervezetek típusának megoszlása: alapellátást nyújtó szociális intézmény - 3, szakellátást nyújtó szociális intézmény – 3, integrált szociális intézmény – 7, szociális alapellátást nyújtó civil szervezet – 1, egyéb civil szervezet -1, közhasznú társaság – 1. A programfinanszírozás forrásainak megoszlása: támogatási összeg aránya 67%, hozzárendelt saját erő: 27,5%, egyéb pályázati vagy más külső forrás: 5,5%.

A program egyik fő célkitűzése volt, hogy a Kapu program eltérő nagyságú településekre jusson el – bizonyítva szükségességét településnagyságtól függetlenül.

* Az ábra a Kapu Modellkísérleti Programban résztvevő 32 település lakosságszám szerinti megoszlását mutatja.

Partnerség

E kérdéskörben azt vizsgáltuk, hogy mennyiben sikerült valós együttműködést kialakítani önkormányzati fenntartású intézményekkel, non-profit és profitorientált szervezetekkel, illetve az együttműködésnek milyen volt a jellege (természetbeni, anyagi, egyéb hozzájárulás). A partnerségi kapcsolatok 56%-a önkormányzattal vagy önkormányzati fenntartású intézménnyel valósult meg (ezek 70%-a természetbeni hozzájárulás). Jelentős arányú a non-profit partnerszervezetek bevonása – 33%, de itt is a természetbeni hozzájárulás dominál (69%). Az együttműködéseknek mindössze 10%-a realizálódott profitorientált szervezetekkel, igaz, hogy ezek 60%-a anyagiilag segítette a programokat.

Mérhető eredményességi indikátorok

A 3 év alatt a 16 szervezet sikeres önkéntes-toborzó akciójának köszönhetően 45 önkéntes-képzés (2001 – 6, 2002 – 19, 2003 – 20) került megrendezésre, melyeken összesen 609 fő vett részt.

A szerződéssel rendelkező aktív önkéntesek száma 2001-ben 103 fő volt, 2002-ben 186 fő, 2003-ban 256 fő. A felhasználókat tekintve az egyéni felhasználók száma vált ismertté: 2001 – 380 fő, 2002 – 494 fő, 2003 – 537 fő (intézmények is lehetnek felhasználói a programnak). Az önkéntesek által önkéntes tevékenységgel töltött órák száma a következőképpen alakult: 2001-ben összesen 6262 óra, 2002-ben 12343 óra, 2003-ban 13 023 óra. Az adatok összehasonlításakor azonban figyelembe kell vennünk az évente részt vevő programok számát, az önkéntesek létszámát programonként, illetve sok esetben nem 12 hónapban realizálódott a munkavégzés (ez függ a programindítás dátumától is). A ledolgozott óraszámok megoszlására ezért releváns mutatóként a havi átlagos óraszámokat alkalmazhatjuk: 2001-ben ez 128 óra volt – önkéntesek létszáma ekkor a mintában: 103 fő, 2002-ben 187 óra, 2003-ban 97,5 óra. Az egy önkéntesre eső átlagos havi óraszámok: 2001 – 5,18, 2002 – 6,41, 2003 – 5,08.

Az önkéntesek által végzett tevékenységek, szolgáltatástípusok a következők voltak a 3 év alatt:

- sétáltatás,
- beszélgetés,
- bevásárlás,
- gyógyszer-felíratás, kiváltás,
- takarítás,
- főzés,
- tanácsadás,
- kerti és házkörüli munka,
- hivatali ügyintézés,
- gyermekfelügyelet,
- korrepetálás,
- felolvasás,
- beteglátogatás,
- hospice tevékenység,
- ebédhordás,
- szervezés,
- karitatív szervezeteknél ügyelet biztosítása,
- szóróanyagok terjesztése,
- hajvágás,
- varrás,
- ruhaosztás, szortírozás,
- manikűr-pedikűr,
- szabadidős tevékenységek, társasjáték, kártyázás,
- levélírás,
- imaóra vezetése,
- dalkör vezetése,
- irodalmi, bibliai előadás
- templomba kísérés,
- mobilizálás,
- masszírozás,
- mentálhigiénés segítség,
- nyári napközis táborban részvétel,

- véradás megszervezése,
- felügyelet biztosítása ápoló-gondozó feladatoknál,
- vérnyomásmérés,
- életvitel-ellenőrzés,
- gyógytorna,
- könyvtárlátogatás.

Fenntarthatóság

A vizsgált 16 programból 62% jelenleg (2004-ben) is működik: ebből 4 szervezet esetében változatlan feltételek mellett, 6 helyen módosult feltételekkel – ami az esetek többségében a csökkenő forrásokhoz való igazodást jelenti. Hat program átmenetileg nem működik (100%-ban a forráshiány miatt, ehhez 3 helyen még halmozott okként járul a személyi feltételek hiánya).

Toborzási módszerek

A Kapu Önkéntes Szolgálat sarokköve a sikeres toborzás, hiszen vállalkozó kedvű, lelkes és elkötelezett önkéntesek nélkül – önmagában – egyetlen önkéntes program sem valósulhat meg. Toborzási módszerek tekintetében minden szervezet a helyi lehetőségeket, a célcsoportok nagyságát és jellegét felmérve alakította ki saját önkéntes-szerzési rendszerét. Ezek fejlesztése, felülvizsgálata folyamatosan kell hogy megvalósuljon, hiszen a szolgáltatás ismertségének növekedésével – a tapasztalatok szerint – nő a kereslet, ami eltérő szolgáltatástípusokra való igényeket teremthet. Ez maga után vonhatja az önkéntes-toborzás célcsoportjainak kibővítését is, hiszen speciális igényekre másként kell reagálni.

Tendenciák a toborzásban (2 szervezetnél már nem végeznek toborzást):

- Rendszeres időközönként végez toborzást a programok 36%-a (3 helyen évente egy alkalommal, 1 helyen évente kétszer, 1 helyen négyszer évente);
- folyamatosan toboroz ugyancsak 36%;
- célzottan, tervezett képzések előtt toboroz a szervezetek 28%-a.

A toborzási módszerek alkalmazásának megoszlása (a szervezetek 19 %-a négyféle módszerrel toboroz, 25 %-uk 3 módszert kombinál, 19% kettőt, és 37,5% egyfajta technikát alkalmaz):

- A célcsoport személyes megkeresésével (tájékoztató előadások tartása általános és középiskolai osztályokban, munkaügyi központok, házi orvosok, stb. tájékoztatása) növeli önkénteseinek számát a szervezetek 68%-a;
- szórólapok terjesztésével 50%,
- helyi médián keresztül 37,5%,
- már dolgozó önkéntesek programterjesztésre motiválásával az ismertségi körükben 25%
- Work-shopok szervezésével 19%,
- rendezvényeken való megjelenéssel 19%.

Társadalmi hatások

Az 1-3 éves időszak egy kifejlődő, születő program esetében túl rövid ahhoz, hogy a maradandó, hosszú távú hatások mérhetőek legyenek, és az utólagos programértékelés is időben közel valósult meg ahhoz, hogy e hatásokat konkrétan elemezhessük. Így ezek vizsgálatánál arra voltunk kíváncsiak, hogy a programmenedzsmentben dolgozó személyeket milyen impulzusok érték a programműködtetés időszakában a helyi közösség felől, ők milyen konkrét hatásokat tulajdonítanak a programnak.

Néhány szemelvény a beszámolókból:

„A munkanélküli önkéntes nem zárkózik be, nem lesz depressziós, nyitott marad... A diák megtanul felelősséggel feladatot vállalni, illetve teljesíteni.” (Mátészalka, programkoordinátor)

„A program zárásakor [a középiskolás diákok] elmondták, hogy pályaválasztásukat befolyásolta a segítő tevékenység.” (Csongrád, programvezető)

„Az általunk szervezett work-shopoknak köszönhetően beindult egy partnerségi viszony a különböző szférák között.” (Nyírbátor, programvezető)

„A szociális ellátórendszer hézagjainak pótlására a társintézmények megkeresték önkénteseinket.” (Miskolc, koordinátor)

„Ellátottaink hozzátartozói elismerően szólnak önkénteseink munkájáról” (Kiskunfélegyháza, koordinátor)

„A program során számos olyan gondolat vetődött fel (pl. kultúra, tömegsport, városszépítés), amelyet kezdeti lépésként nem vállaltunk fel, azonban hihetetlen távlatokat mutat az önkéntes munkában, és javítja a helyi társadalom öfenntartó képességét.” (Baja, koordinátor)

„Az önkéntesség hozzájárul az állampolgárok közötti bizalom és kölcsönösség kiépítésével a társadalom egységesebbé és stabilabbá tételéhez. Egyfajta módszer a társadalomba való beilleszkedésre.” (Dévaványa, koordinátor)

Összegzés

A modellkísérleti program időszakának lezárulása után elmondhatjuk, hogy a továbbra is működő programok megtalálták helyüket és feladataikat a helyi szociális ellátórendszeren belül, folyamatosan fejlődnek, és újabb területeket vonnak be az önkéntes munkavégzésbe. A program közvetlenül hozzájárult a felhasználók életminőségének javításához, közvetve pedig a szociális ellátórendszer minőségirányítási rendszerfejlesztéséhez. Fejlesztendő területként elsősorban a forrásteremtést, a profitorientált szféra hatékonyabb bevonását említhetjük meg.

A modellkísérleti program lezárását követően a működő és születendő Kapu Programok szakmai módszertani támogatását a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet vállalta fel, szorosan együttműködve a civil szektorral.

Herpainé Márkus Ágnes - Kaló Róbert -Sarlósi Tibor

Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat – eredmények és továbblépési lehetőségek

A területi szemlélet szociális ágazaton belüli „meghonosítása” és a regionális politikának a szociális ágazattal való összekapcsolása érdekében, hosszas előkészítést követően, 2003. július 15-én indult el az a „Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat” program (RSZTFH), amelynek első szakasza sikeresen lezárult. Az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium által finanszírozott, a Minisztérium – akkor még – Szociális Stratégiai Önálló Osztálya és a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet szoros együttműködésével irányított programban újszerű módon és aktuális, időszerű feladatok megoldásában működnek együtt szociális és területfejlesztésben érintett szereplők, elsősorban a regionális szociális forrásközpontok és a regionális fejlesztési ügynökségek. Írásunk a program első évét, a folytatás szükségességét és a felmerült legfontosabb kérdéseket, a szociális szakma további képviselőinek lehetséges kapcsolódási pontjait ismerteti.

1. A Hálózat létrehozása

Hazánkban a szociálpolitikai fejlesztési tervek/fejlesztések elsősorban országos és megyei, ill. a legutóbbi években helyi szinten íródtak/történtek, más területi egységekre – városkörnyékekre, kistérségekre, régiókra – kiterjedő tervek és programok csak elvétve készültek. A „Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról” rendelkező 1993. évi III. törvény kötelezi minden 2000 főnél nagyobb lélekszámú település önkormányzatát, hogy szociális szolgáltatástervezési koncepciót fogalmazzon meg. A koncepciók települési és megyei szinten készülnek, azonban a települések terveinek összhangban kell lenniük a megyei koncepció irányával. A megyei koncepciók tehát a tervezési hierarchiában magasabb szinten jelennek meg, fentről lefelé irányulóan vezérlik a folyamatot.

Ettől eltérően egy másik, az ágazat ellátásszervezése szempontjából különösen adekvátnak tekinthető területi egységet, a kistérséget célozza meg egy másik, a Minisztériumban évekkal ezelőtt indult kezdeményezés. A „Megyei Területfejlesztési Tanács és az ESZCSM

szereződése alapján 14 kistérséget támogattak eddig, hogy azok helyi szakemberek és/vagy külső szakértők bevonásával elkészítsék az adott térség hároméves kistérségi szociális felzárkóztató programját”.

A Tervezési Hálózat (RSZTFH) azonban az ágazatunk számára viszonylag újnak tűnő színteret, a régiót állítja a tervezés és a fejlesztés középpontjába számos fontos szakmafejlesztési, forrásszervezési és gyakorlati megfontolásból. A régió az a közigazgatási egység, amely amellet, hogy az Európai Unió által elsődlegesen támogatott területi egység szerepét tölti be, az érdekegyeztetés fontos színtere is. Az Unió regionális politikája értelmében a régió az a tervezési ill. statisztikai egység, amelynek fejlesztésével lehetünk képesek a területi (országon belüli és határokon átnyúló), gazdasági és társadalmi különbségek mérséklésére.

Ezen adottságokra építve, ezeket felhasználva a program létrehozta a szociális ágazat regionális szintű hálózatát, valamint elindult az a folyamat, melynek során bekapcsolódik a régiók önálló tervezésébe is, mindezt egy szoros, humán ágazatok közötti kapcsolatrendszer kiépítésével egyetemben. A hálózat kiépítésével a program felvállalta azt a szerepet is, hogy kísérletet tesz a régiókon belül humán és területfejlesztés területén aktívan tevékenykedő és alkotó szakemberek bekapcsolására a hálózatba, „egy asztalhoz” történő meghívásukra, ezáltal biztosítva az ágazaton belüli ill. az ágazatközi együttműködések megjelenését, közös céljaink feltárása és megvalósítása érdekében.

A program gazdái, irányítói és koordinálói (Oross Jolán és Ulicska László az ESZCSM, valamint Gyuris Tamás, Herpainé Márkus Ágnes és Sarlósi Tibor az NCSSZI részéről) nem egy új intézményt szándékoztak létrehozni – nagyon sokszor és sok helyen találhatunk ilyenre is példát –, hanem a már meglévő kapacitások megerősítésével, kibővítésével az eddigi eredményekre alapozva, azokból merítve újat alkotni.

2. A Hálózat felépítése, szereplői, céljai

„A Hálózat elsőrendű funkciója a regionális szociálpolitikai tervezés elősegítése érdekében szakmai, szakmaközi kapcsolatok kiépítése, fenntartása és információ közvetítése. Ennek érdekében a program a következő célok elérését vállalta *(és teljesítette – S.T.)* az első szakaszában:

- A hét régióban a *regionális szociálpolitikai fejlesztési tervek és programok* kidolgozásának előkészítése és támogatása:
 - az adott régió humán fejlesztési programjainak áttekintésével, az illeszkedések és potenciális együttműködők megtalálásával
 - a Regionális Fejlesztési Tanácsok és a szociális területtel rokon ágazatok társfinanszírozási feltételeinek feltárásával
 - a programkidolgozásra bevonható szakértők, munkacsoportok felkutatásával
 - regionális szociális helyzetértékelések elkészítése, különös tekintettel a társadalmi kirekesztés kérdésköreire.
- Valamennyi régióban a humán ágazatok között szoros együttműködés kialakítása, *hálózatépítés* lehetőség szerint minél szélesebb körben, a humán szférában jelentős szerepet játszó, innovatív szervezetekkel, intézményekkel annak érdekében, hogy:
 - az uniós forrásokat pályázó partnerségek megfelelő körből szerveződhessenek
 - a szociális szféra mozgástere bővüljön más szakmákkal határos területeken
 - valamint erősödjön a szociálpolitikai-társadalompolitikai lobby a területi és az ágazati döntés-előkészítő szinteken”

E célok és a vállalt feladatok teljesítése érdekében a program a feladatok nagy hányadát minden régióban egy háttérintézményhez telepítette. A Hálózat regionális bázisait a már a kilencvenes évek óta működő Regionális Szociális Forrásközpontok képezik, országos szinten pedig a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Regionális Munkacsoportja irányítja a munkát. A meghívásos pályázat útján kiválasztott forrásközpontok bevonását több tényező is alátámasztotta.

A kiválasztott forrásközpontok vállalták, hogy a program támogatásából olyan fiatal és lelkes kollégát foglalkoztatnak az adott régióban, akinek szakértelmére, valamint a forrásközpontok szervezeti tapasztalataira alapozva kiépíthető és regionális szinten működtethető a Szociálpolitikai Tervezői Hálózat. Az intenzív munka, az egymásrautaltság és a feladat hatalmas volta valódi csapattá kovácsolta a regionális szociálpolitikai referensek:

Dél-alföldi Régió – Seres Gyöngyi, gyseres@strobeth.hu

Dél-dunántúli Régió – Arany Orsolya, szocref@ddrfk.hu

Észak-alföldi Régió – Szabó Beáta, eselyfk@axelero.hu

Észak-magyarországi Régió – Goldmann Róbert, robert.goldmann@ncsszi.hu

Közép-dunántúli Régió – Vincze Erika, Horváth Tamás, ertedveled@freemail.hu

Közép-magyarországi Régió – Kaló Róbert, kalo.robert@bszf.hu

Nyugat-dunántúli Régió – Antal Zsuzsanna, zsuzsa.antal@rszfk.hu

és a program irányítóinak hálózatát. A lelkes fiatal csapat komoly munkát végzett az elmúlt év során, az egymást erősítő együttműködés és az adekvát működésmódok közös kidolgozása, valamint a háttértechnikák – elsősorban az internet kínálta lehetőségek – és a meglévő kapcsolati hálók tudatos alkalmazása is sok hozadékkal bírt. Mindezek okán joggal feltételezzük: a program folytatása során a már kiépült regionális és ágazatközi kapcsolatok tovább bővülnek és a jelenlegi csapat az újakkal tovább erősödik.

Fentiek nem csupán a lelkes emberek közös munkájának véletlen hozadécai: a program céljai között szerepelt a munkatársak folyamatos „képzése-önképzése” és az együttműködéseik támogatása is. A Hálózatnak olyan szakemberekre van szüksége, akik a szociálpolitikát, a szociálpolitikai fejlesztéseket össze tudják kapcsolni a területfejlesztéssel képesek a területi (regionális) szemléletmód/gondolkodás elsajátításával olyan komplex stratégiák kidolgozására és társadalmazására, amelyek a régió és az ágazat érdekeit közös érdekké kovácsolják.

3. Eddigi tevékenységek, eredmények

A megfelelő felkészültséggel bíró munkatársakból álló, együttműködő csapat megerősítését és a további szakemberek bevonását célozták a rendszeres képzések, tréningek, műhelymunkák, valamint a program részeként megszervezett I. Országos Konferencia (Emberi Erőforrások Erősítése, Szombathely, 2003 decemberében). A hatékony információáramlás megteremtése egy zárt, szakmai elektronikus levelezőlista segítségével valósult meg, mely a program teljes időtartama alatt zökkenőmentesen működött. (E rendszerben rejlő, további kiaknázatlan lehetőségekről szól írásunk „Informatika a tervezői hálózatban” című fejezete)

A program első hónapjában összeállításra került régiónkét egy *adatbázis*, amely tartalmazza az eddig elkészült, és a humán ágazatokat, valamint a területfejlesztést érintő területi szintű, elsősorban regionális fejlesztési dokumentumokat. Ez gyűjtemény folyamatosan bővült/bővül, elérhető a Budapesti Szociális Forrásközpont honlapján (www.bszf.hu), az érdeklődők

számára letölthető. A fejlesztési dokumentumok e specifikus gyűjteményének összeállításához forrásul a Regionális Forrásközpontok, a Regionális Fejlesztési Ügynökségek, ágazati intézmények, minisztériumok és a Világháló adatbázisai szolgáltak.

A Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat program keretén belül elkészült mind a hét régióban egy Regionális Szociális Helyzetelemzés. A nyár során kezdődik ezen dokumentumok társadalmi, szakmai vitája, amelyek, építve az adott régió sajátosságaira, lehetséges stratégiai célokat is megfogalmaznak mind az ágazat, mind a regionális döntéshozók számára. A helyzetelemzések – amelyek a hét régióra és az ágazat egészére vonatkozóan készülnek – közös szempontrendszerükben, szerkezetükben, felépítésükben alkalmazkodnak az európai uniós elvárásoknak megfelelő Nemzeti Fejlesztési Tervhez, a készülő Átfogó Fejlesztési Tervhez, valamint az eddig elkészült és elfogadott regionális területfejlesztési koncepciókhoz, ágazatunkat érintő helyzetelemzésekhez, fejlesztési tervekhez, tartalmukban azonban a regionális sajátosságok és szociálpolitikai megközelítések egymáshoz illeszkedő alkalmazására törekednek. (E megállapítás súlya az utolsó, „Új kihívások” fejezetben leírt várható események ismeretében érthető meg igazán.)

A fentebb említett közös szempontrendszer – melynek kidolgozásában részt vett Drosztné Kánnai Magdolna (ESZCSM), aki ma az ágazati helyzetelemzés és stratégia elkészítésének felelőse – struktúrája röviden, a fő fejezetekre szorítkozva:

1. Bevezetés, programozási környezet
2. Társadalmi-gazdasági helyzetkép
3. A régió szociális helyzetét és a társadalmi kohézióját meghatározó körülmények
4. Kirekesztődés
5. Településszerkezet – közigazgatás – szociális igazgatás, ellátás
6. A régió szociális ellátórendszere
7. Az ellátórendszer helyzete ellátási területenként
8. Innováció a szociális szférában

A helyzetelemzések elkészítéséhez az Unió által is elfogadott források, Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által gyűjtött és hozzáférhetővé tett adatok kerültek felhasználásra elsősorban, ahol indokolt volt, ott megjelenítve alternatív, reprezentatív adatsorokat is. Az adatok gyűjtésénél és feldolgozásánál kiemelt szempont volt a dinamikus vizsgálat (1998-2002, ahol lehetett, 1993-tól), és a kistérségi szinten való összegzés. (Mint az Új kihívások fejezetben írtak jelzik: a tervezés összhangban van a most elfogadás alatt álló, a 2. Nemzeti Fejlesztési Terv helyzetelemzését szabályozó Fundamentum projekt elvárásaival. Ez utóbbi 1993-2003-ig tartó elemzést vár el az egyes ágazatok tervezőitől.)

Az adatokból készült legtöbb táblázat és térkép kistérségi szinten vizsgálja a szegénység, kirekesztődés, foglalkoztatottság, intézményi kiépültség, szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelenségeit, lehetővé téve az összehasonlítást adott megyei, regionális ill. országos adatokhoz, állapothoz. A helyzetelemzésekhez további *szakmai információkat* a forrásközpontok, az NCSSZI, a szociális módszertani intézmények, különféle kutatóhelyek – különösen a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatóközpontjai, a TÁRKI és az ELTE műhelyei –, felsőfokú intézmények, elemző tanulmányok, valamint kutatási jelentések szolgáltatnak. A tervezési folyamat során a Tervezői Hálózat munkatársai valamennyien hozzáfértek minden ilyen anyaghoz, interneten keresztül.

Már a dokumentumok készülésénél is jelentős szerepet kapott a *társágazatok* szakértőinek, szakembereinek előzetes felkutatás és megkeresés után a munkába történő bevonása. A program első hónapjaiban összeállításra került minden régióban egy olyan szakértői adatbázis, amelynek elkészítésénél – túl azon, hogy gondot fordítottunk arra, hogy az adott régió megyéi egyenlően legyenek reprezentálva – nagy hangsúlyt kapott a többi humán ágazat képviselőinek, szakembereinek megjelenítése is. Ezek a listák régióként eltérő nagyságúak, de átlagban 30-50 szakértő nevét tartalmazzák. Mindez többek között segítséget nyújtott a helyzetelemzések elkészítésénél közreműködő külső szakértők megtalálásában, felkérésében, valamint egy szélesebb, régióként 20-25 fős szakértői körben rendezett SWOT-analízis tavasszal történt első fordulójának lebonyolításához.

4. Informatika a tervezői hálózatban

A Regionális Szociálpolitikai Tervező Hálózat a szociális ágazat informatikai fejlesztéseiben is innovatív, előremutató szerepet vállal, illetve a szociális informatika lehetőségeit keresi, sőt jószereivel meg is teremti munkája során. A hét régióban dolgozó egy-egy referens és háttérintézményeik, valamint az országos irányítás és koordináció munkatársai a program előző szakaszában is hasznosították az információs technológia, az internetes kommunikáció jelenleg elérhető eszközeit, vívmányait.

Az egymás közötti kommunikációt jelentősen megkönnyítette a közös elektronikus levelezőlista használata, mely azon túl, hogy gyors, költségkímélő és hatékony módja a pont-multipont jellegű kommunikációnak, automatikus archiválási funkciójával visszakereshetővé teszi az egyszeri információt, és beavatkozás nélküli, spontán tudástárként funkcionál. Ezen tulajdonságai miatt ideális egy országos munkacsoport működtetéséhez.

A hálózat referenseinek feladata volt a régiót érintő információk, adatok összegyűjtése, szakértői csoportok megtalálása és elérése. A világhálón évről-évre bővülő magyar nyelvű tartalom lehetővé tette számunkra, hogy e munka során is segítségül hívjuk az internetes technikákat: sok adat, cím, szakértői anyag, bibliográfia stb. érhető el már ma is a szociálpolitikai és a regionális tervezés témakörében. Ezek az információk munkánk kezdetén még a mai helyzetnél is sokkal inkább szórványosak voltak, így jelentős időt vett igénybe ezek összegyűjtése. Másrészt a táblázatok, térképek olyan adatbázisokon (főleg a VÁTI által fenntartott KSH TEIR, azaz a Területi Információs Rendszer adatbázisán) alapultak, amelyek az internet segítségével bárhol az országban elérhetőek, hozzáférésük azonban – részben az adatok jellege miatt – korlátozott. Ezekhez a – nyilvánvalóan közcélú, ám ennek ellenére nehezen hozzáférhető – adatokhoz szintén az interneten keresztül jutottunk hozzá, majd feldolgoztuk és összesítettük, így téve azokat publikálhatóvá és publikussá.

A Tervezői Hálózat első évében az elkészült részanyagokat közös, interneten keresztül ftp-vel elérhető tárhelyen tettük a hálózatunkon belül elérhetővé. Ezzel szintén megteremtettük a földrajzi helytől független hozzáférést és a gyors, hatékony adatáramlást a munkacsoporton belül. E tárhelyünk számunkra valóságos kincsesbánya, sok adat, részdokumentum azonban, rendezetlensége okán, nem tehető nyilvánossá. Feldolgozott, használható adatbázisainkat,

táblázat-sorozatainkat, tanulmányokat, elemzéseket és természetesen az elkészült helyzetelemzéseket és készülő tervdokumentumokat hozzáférhetővé tesszük, először az NCSSZI, majd a 3SZ és a forrásközpontok honlapjain.

1. táblázat

A nyilvánosan bárki számára elérhető tervezett tartalmak

Honlap	Várható tartalom
ncsszi.hu	• Kistérségi szintű feldolgozott táblázatsorozatok • Regionális szociálpolitikai helyzetelemzések
3SZ.hu	• Regionális szociálpolitikai helyzetelemzések • Szolgáltatástervezési koncepciók
bszf.hu	• A régiók régebben készült humán fejlesztési dokumentumai

A program továbbfejlesztésével egyidejűleg a hálózat által elkészített régiós tervezési dokumentumok és a bőséges háttéranyag hozzáférhetőségét az információs társadalom technológiai vívmányait felhasználva bővítjük. Jobban elterjesztjük és általánosabbá tesszük a térinformatikai rendszerek használatát a szociálpolitikai tervezésben, ezzel is megerősítve a területi szemlélet elterjedését. Ennek érdekében az adatok nagy részét térinformatikai szoftver segítségével kistérségi bontású térképeken is ábrázoljuk, ezeket a térképeket szintén közkinccsé tesszük. Ennek érdekében térinformatikai szervert és honlapot működtetünk –reményeink szerint a közeli jövőben–, amelynek megcélzott használói a humán ágazatok szakemberei és döntéshozók egyaránt.

A hálózat későbbi feladata – a tervezésben való további részvétel mellett – az adatok regionális gyűjtése,összegzése, és egy országos, központilag működtetett regionális tervezési portálon való közzététele lehet.

A tervezett honlap

- folyamatosan aktualizált adatbázisokat,
- térképeket,
- kutatási anyagokat,
- a régiók tervezési dokumentumait,

- uniós és jogi háttéranyagokat
- valamint intézmény- és szakemberlistákat tartalmaz.

Ezen kívül tervezzük egy területi és helyi szociálpolitikai tervezéssel foglalkozó linkgyűjtemény és bibliográfia közzétételét is.

2. táblázat

A RSZTFH informatikai támogatással biztosított és tervezett funkciói

Jelen	Jövő
• Referensek, szakértők, a háttérszervezetek és a koordináció közös levelezőlistája • Közös ftp tárhely a referensek, szakértők és forrásközpont-vezetők részére • Közös webfelület az összegyűjtött régiós fejlesztési dokumentumok közzétételéhez • Az adatgyűjtési módszerek között jelentős szerepe volt az interneten fellelhető információk összegyűjtésének	• Nyilvános területi szociálpolitikai tervező portál • adatbázisok • térinformatika • kutatási anyagok • fejlesztési dokumentumok • uniós és jogi háttéranyagok • intézményi és szakértői címlista • A RSZTFH referenseinek irodái az internet-elérés biztosítása mellett szóbeli tanácsadást, tervezési segítséget is nyújtanak

5. Új kihívások

Már az előző fejezet is megfogalmazott előremutató lépéseket, terveket, kihasználható – ma még alapvetően kihasználatlan, a szakmai és a szélesebb társadalmi nyilvánosság által használatlan – lehetőségeket. Írásunk zárófejezetében röviden, vázlatosan összefoglaljuk a 2007-2013-as európai uniós tervezési ciklus által a szociális ágazat és stratégiai tervezésünk számára már ma jelentkező kihívásokat és a Tervezői Hálózatunk által e pillanatban – 2004. júliusában – érzékelt mozgásterünket, teendőinket.

Az eddigiekből is jól látható, milyen értékek, elvek és fő szempontok mentén zajlott ez idáig is a szociális ágazat 2. NFT tervezési rendszerének a kialakítása. Ezek összefoglalóan:

- a területi, ágazat- és szektorközi együttműködések,
- a szakmai és társadalmi nyilvánosság,
- innováció a működésmódokban – hálózatok hálózata, és
- a szociális informatika lehetőségei.

Legnagyobb kihívás számunkra, hogy elveink és értékeink valóban megjelenjenek a tervezés gyakorlatában – az, ahogyan működünk, reményeink szerint visszahat arra, amit képviselünk, amit leírunk. A továbbfejlesztés szempontjából felmerült, megfogalmazódott javaslatok és a program következő szakaszára megfogalmazott és elfogadott cselekvési tervek illeszkednek a fentiekhez. Itt most azon pontokat ismertetjük, vázlatosan, amelyek a szélesebb szakmai nyilvánosság számára is jelentős és szükséges új információkat hordoznak a tervezési folyamatok *jelenlegi állapotában*.

1. területi, ágazat- és szektorközi együttműködések gyakorlata a tervezésben

A Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat a kiindulás pillanatától törekedett ennek a ma oly divatos megközelítésnek a realizálására. A gyakorlati megvalósítás számtalan buktatója közül sokkal találkoztunk. Magyarország hét régiója hét külön világ, a szervezeti rendszerek, szakemberhátter, együttműködési készségek vonatkozásában is más és más mindegyik. Mára azonban regionális referenseink és a fejlesztési ügynökségek munkatársai partnerekként tudnak dolgozni. Ez az állapot vissza nem, már csak előre fejlődhet. Ehhez komoly támogatást biztosítanak a 2. Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozását koordináló Nemzeti Fejlesztési Hivatal elképzelései magáról a tervezési folyamatról. Ennek értelmében a régiók és az ágazatok egyenrangúak, egyaránt fogalmaznak meg fejlesztési javaslatokat. Ez a döntés elengedhetetlenül szükségessé teszi a régiók és az ágazati szakemberek, tervezők egyeztetését, közös gondolkodását.

Szervezetileg regionális és tematikus tervezői munkacsoportok jöttek/jönnek létre – és ágazatunk helyi tervezői felkészülten, háttéranyagokkal felvértezve lépnek e munkacsoportokba. Valamennyi régióban felállnak az ágazatok képviselőit egymás mellé rendelő regionális munkacsoportok, ahol már kialakult munkakapcsolatokat folytatnak a

referensek a társszakmák és a régió, különösen a humán ágazatok tervezőivel. Ugyanakkor ágazatunk tervező csoportja számára rendelkezésre állnak olyan adatbázisok és elemzések, amelyek lehetővé teszik a szociálpolitikai szempontok érvényesítését és fejlesztési javaslatok megfogalmazását abban az esetben is, ha a készülő 2. Nemzeti Fejlesztési Terv – a ma még elképzelhető egyik változat értelmében – regionális programokból állna össze.

2. Szakmai és társadalmi nyilvánosság

Az internet kínálta nyilvánosság valamennyi formája mellett megkezdődött a szakmai és a széles nyilvánosságot célzó írott sajtóban való megjelenés, összpontosítva arra a kérdésre: hol, hogyan, milyen módokon válhat bármely szakember, civil képviselő vagy probléma által érintett szolgáltatást használó a tervezési folyamat részesévé. E ponton a RSZTFH működés módjának egy fontos szakmai-módszertani kérdését érintjük. Szociális szakemberekként a tervezési folyamatot a *társadalmi tervezéssel, mint a közösségi (szociális) munka* egy fontos, idehaza kevésbé elterjedt technikájának tekintjük. Különösen fontos hát, hogy éppen a szociális ágazat fordítson kitüntetett figyelmet a Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása során arra, hogy:

- az érintettek – adott társadalmi csoport, szakmai kör, a témával foglalkozó civilek és közintézmények, hivatalok – egyaránt az általuk igényelt módon és mértékben tájékoztatást kapjanak arról, mit történik.
- az érintettek érdemben részt vegyenek a tervezésben és beleszólhassanak a formálódó tervekbe.
- különösen a kirekesztett társadalmi csoportok érdekei – amennyire lehet, ezen csoportok közreműködésével is – minél több csatornán, minél több fórumon megfogalmazódjanak, míg érdemben figyelmet nem kapnak. (Erre jelenleg az ágazati és regionális munkacsoportok, valamint a fejlesztést koordináló szervezeti egységeknél van mód leginkább, a tömegkommunikáció és az internet nyilvánossága mellett.)

Ezen elvek, célok hatékony, humán szférában való gyakorlati megvalósításához nagy mértékben hozzájárulhat, ha az egyes részterületek, ágazatok szakmai-támogató-tervező stb. hálózatai egymással is kommunikálnak. Egyáltalán: tudnak egymásról, hálózataik hálózatba szerveződnek. Ezen együttműködéseket, kapcsolatépítést bármely szereplő kezdeményezheti – terveink szerint a Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat e téren is felléphet, adott régió viszonyainak ismeretében –, de javaslatainkat eljuttatjuk a regionális

tervezői munkacsoportokhoz, az Esélyegyenlőségi Kormányhivatalhoz és több lényeges hálózat szereplőjéhez. Korántsem a teljesség igényével, csupán a lehetőségek jelzéseként álljon itt egy rövid áttekintés a jelenleg élő, létező, a tervezés társadalmasításában érintett és érdekeltté tehető hálózatokról, amelyek regionálisan vagy megyei szinten épültek ki eddig.

Szociális Ágazat

- Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat
- Civil Referensek, a 10 regionális forrásközpont bázisán
- Módszertani intézmények (különböző megyei és regionális és országos szinteken)

Egészségügy

- Regionális Egészségügyi Tanácsok

Oktatás

- OKÉV – Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpontok

Foglalkoztatás

- Megyei Munkaügyi Központok (Állami Foglalkoztatási Szolgálat)
- REMEK-ek (Regionális Munkaerőfejlesztő és Átképző Központok)
- Civil kapcsolatok – EU Háló – OFA támogatással

Gyermekek és Ifjúság

- Regionális Ifjúsági Tanácsok
- Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodák

Informatika

- eMagyarország pontok hálózata
- Teleházak

Esélyegyenlőségi Kormányhivatal

- Nemzeti Esélyegyenlőségi Hálózat:

Az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal által működtetett hálózat, a 19 megyében és a fővárosban kiépült rendszer. (Valamennyi megyeszékhelyen, Budapesten, valamint Zalaiban még Nagykanizsán jöttek létre az Esélyek Háza). Valamennyi Esélyek Háza 3 fős szakmai munkatársi körrel működik. Fő feladataik: hálózatépítés, pályázati tanácsadás, képzések, ágazatközi együttműködések támogatása, stb.

- Civil Szolgáltató Központok:

Képző, tanácsadó, hálózatépítő funkciók, valamennyi megyében működnek.

Civil szféra

- Civil Házak Hálózata

Az ország 18 megyei jogú városában működő, Nonprofit Szolgáltató Központot – Civil Házat működtető nonprofit szervezet “Szolgáltató Központok a tartalmas nonprofit szolgáltatásokért” projektje. Célja, hogy a nonprofit közösségeknek szolgáltatásokat nyújtó szervezetek munkája még színvonalasabb legyen, épüljön és megerősödjön a szakmai hálózatuk.

3. *Nyitás a szociális informatikában*

Mint leírtuk, a tervezési eddigi folyamataiban építettünk az informatika világa által kínált lehetőségekre. A Regionális Szociálpolitikai Tervezési és Fejlesztési Hálózat építkezése során, a fenti szempontok mellett – területi és ágazat, valamint szektorközi együttműködések, társadalmasítás – egyenrangúan jelennek meg az informatika, illetve szociális informatika szempontjai. Nagy vonalakban ezek a következők:

- HASZNÁLHATÓSÁG – Minél több anyag digitalizáltan, interneten elérhetővé váljon, és a felhasználók számára leginkább használható és érthető formában váljon elérhetővé (kereshetőség, áttekinthetőség, láthatóvá tétel pl. a térinformatika segítségével, stb.).
- ELÉRHETŐSÉG – Az ország minden pontján dolgozó saját munkatársunk, szociális vagy más humán szakember, döntéshozó, stb. egyformán könnyen jusson hozzá adatokhoz, információkhoz, egyfajta szakmai támogatáshoz.
- NYILVÁNOSSÁG – Szakmai és „átlagfelhasználó” számára is váljon elérhetővé minden lényeges információ a tervezési, döntéshozási mechanizmusok és a tervdokumentumok tartalmát illetően egyaránt.

4. *Kapcsolódás további szakmafejlesztési tervekhez, folyamatokhoz, illetve azok támogatása*

Az elmúlt időszak egyik legnagyobb szakmai érdeklődést kiváltó történése a SZOLID projekt kidolgozása volt. A SZOLID a szociális törvény reformján túlmutató jelentős megállapításokat tesz, az ellátások megfelelőbbé tétele mellett az ellátórendszer elérhetőségének és kiépületlenségének kérdéseire is választ keres. A regionális szociális

helyzetelemzések, miután kistérségi szinten adnak képet a szociális problémákról és azokra született szakmai, intézményes válaszokról, hozzájárulhatnak az elképzelések érdemi szakmai vitájához. A nyilvánossá tett adatok, ellátási térképek stb. a szakmai fejlesztések megalapozottságát, akár pályázati támogatások odaítélésének támogatását is szolgálhatják a jövőben.

Eddigi munkánk igen rövid idő alatt, szokatlan intenzitással zajlott. Az itt ismertetett program, a létrehozott eredmények a minisztérium 30 millió forintos támogatásából valósultak meg. Folyamatosan idő- és kapacitáshiánnyal küszködtünk, és bízunk abban, talán a jövő év enyhülést hoz e téren. A fejlesztési és tervezési folyamatok, amelyeknek fősodrába került – s talán azt is mondhatjuk, amelyek irányát, lendületét valamelyest befolyásolhatta is – Hálózatunk, továbbra is számtalan újdonságot, kihívást rejt. Szeretnénk ezt folyamatosan megosztani minél több munkatársunkkal, a civil szféra képviselőivel, a szolgáltatásaink használóival. Erre teremtünk lehetőségeket az interneten, az írott szakmai sajtón, valamint a személyes találkozók, műhelybeszélgetések, regionális tervezői találkozók és konferenciák során. Talán már nem rajtunk múlik, mire használja e fórumokat saját szakmánk.

Rendhagyó utószó

Évek óta dolgozom a területfejlesztés és a szociálpolitika határterületén, s megélem naponta: mindkét „ágazat” hiszi és hirdeti magáról, hogy holisztikusan gondolkodik, ágazatközi megközelítéseket alkalmaz, és nyitott a problémaorientált működésmódokra, szemben a merev intézményorientáltsággal. E program eddigi sikere azoknak köszönhető, akik mindezen elveket valóban komolyan veszik, napi gyakorlattá teszik munkájuk során, akik szót értenek a szinte más nyelven beszélő, de hasonló értékek iránt elkötelezett társakkal. Szeretném ebben a formában is megköszönni régi és új, szociális és területfejlesztő vagy más humán ágazatot képviselő, egyetértő és gyakran vitázó, intézeti és másutt dolgozó, vidéki és budapesti vidéki kollégáimnak, hogy velük együtt dolgozva gyakorlattá formálhatjuk közös elképzeléseinket.

(Herpainé Márkus Ágnes)

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet és a módszertani intézmények együttműködése

(vitaanyag vázlata)

I. 1. A módszertan fogalma a gyermekvédelemben csupán csak annyira egyértelműen definiált, mint például a veszélyeztetettségé. Ezért bevezetésként kísérletet teszek arra, hogy meghatározzam. Ehhez a módszertan jelentésének általános értelmezését és a módszertani tevékenység gyermekvédelmi jogszabályokból kikereshető elemeinek egymásra vonatkoztatását hívom segítségül. Így azt biztosan definiálni lehet, hogy mit jelent ez a fogalom, a módszertan fogalma a gyermekvédelmi jogszabályok keretei között.

A fogalom szótári jelentését rekonstruálhatjuk magából a szóösszetételből is. Eszerint:

mód: cselekvés, eljárás, folyamat (sajátos) rendje, formája. Ennek külső megjelenése, megvalósulása. Cselekvésbeli, magatartásbeli mérték. Lehetőség, alkalom valaminek a végrehajtására, elérésére.

szer: eszköz, szerszám; képes, alkalmas rá. Az a mód, ahogyan valamit elérhetünk vagy szoktunk tenni.

tan: rendszerbe illeszkedő tudományos, világnézeti stb. tétel. Valamire vonatkozó, illetve valakitől származó elmélet vagy tanítás.

Így: a *módszertan* annak a cselekvésnek, eljárásnak, folyamatnak a rendszerbe illeszkedő sajátos rendje, formája, ahogyan valamit elérhetünk vagy szoktunk tenni.

Kialakulásának első mozzanata az, amikor egy mindennapos szituációban a különböző szakmai feladatok vagy problémák megoldására irányuló próbálkozásunk eredménnyel jár. Ekkortól követendő *például* szolgál a hasonló feladatok megoldására, amelyeket ennek az elsőnek a *mintájára* tudunk megoldani. Több hasonló jellegű (*analóg*) feladat sikeres megoldása után a megoldáshoz vezető eljárás közös elemeit kiemelve és ezek egymáshoz való viszonyát ábrázolva jutunk el a *modellhez*.

A módszertan kialakulásának folyamatát (tehát) úgy foglalhatjuk össze, hogy egy adott probléma megismerése és megértése megszabja a célhoz vezető cselekvés fajtáját, és ha annak végrehajtása eredménnyel jár, akkor eljutunk a módszertan-alkotás első lépéséhez: a cselekvés, konkrét célja elérésén túl, mintává válik a hasonló célok elérése érdekében történő cselekvések végrehajtásához. Kezdetben tehát az egyedi feladat operacionalizálja a célhoz vezető cselekvést. Aminek sokszori megismétlése után, *tapasztalatunk* alapján képesek leszünk kiemelni a hasonló feladatok közös elemeit. Ezáltal a feladatot tipizáljuk a hozzá kapcsolható, eredményre vezető cselekvés(sor) fajtába rendezése alapján. A hasonló cselekvésfajták összegyűjtése a szabályalkotás és rendszerbe foglalás (intézményesülés) kezdeti fázisa. Ezt követően a további differenciálódás már ezen belül (az intézményesült funkció egyre pontosabb kidolgozásával) megy végbe.

A módszertan így a célirányos feladatteljesítés folyamatának a célkitűzéstől a szabályalkotásig terjedő önmagát alakító (önszervező) rendszere.

I. 2. A módszertan fogalmának (egyben a módszertani tevékenység szintjeinek) általános, összefoglaló definíciója:

a módszertan:

- a **megismerés eszköze**, keresi az ismeretek forrásait és kidolgozza az ismeretek igazolásának módját;
- a valóság feldolgozásának, az ismeretek személyes megtanulásának az a szintje, melyen már nemcsak a jó *megértés* és emlékezetben tartás valósul meg, hanem az **alkalmazni tudás** is (másképp: a valóság gyakorlati és elméleti **elsajátításának** formája, **ismeret és készség**);
- az elméleti-megismerő tevékenység és a gyakorlati eljárások **szabályozó elveinek rendszere**.

Ez a módszertant (mint rendszert) alkotó három részterület - közvetve vagy közvetlenül - minden feladatmegoldásban megjelenik. De egyenként, elkülönítetten (saját komplexitásában: önálló feladatterületként) is létezik. Így, a **módszertan** egészén belül:

- A **megismerés eszközeit**, az ismeretek forrásait és az ismeretek igazolásának módját kidolgozó részterületet *metodológiának* nevezzük.

A **metodológia** a tudományos kutatás módszertana. A megismerés módszereivel, elvszerű módjaival és menetével foglalkozó elmélet, másként: valamely tudományban alkalmazott kutatási eljárások összessége. - Elsősorban a *kutatócsoportok* művelik - de nálunk a gyermekvédelemben ez is gyakorlatiasabb módon, nem annyira a kutatóhelyek, mint inkább a módszertani intézmények munkájában valósul meg.

Műfaja például: a helyzetelemzés.

- A **gyakorlati alkalmazás** szintjének módszertani részterületét nevezzük *módszernek*.

A **módszer** a tevékenység végrehajtásának módszertana / másfelől: a végrehajtásra alkalmazott módszertan. Egy-egy feladat, helyzet, probléma megoldásának tervszerű és rendszeres eljárásmodját és az azt segítő ismeretek, eszközök összességét jelenti. - Elsősorban a *szolgáltatók* napi gyakorlatában születik meg és kerül alkalmazásra.

Műfaja például: az esetmegbeszélés.

- Az elméleti-megismerő tevékenység és a gyakorlati eljárások **szabályozó elveinek rendszerét** kialakító tevékenységet nevezzük *metodikának*.

A **metodika** az egyes feladatterületeken alkalmazott módszerek tanulmányozásának és rendszerbe foglalásának módszertana. A módszer, valamint a kialakításához szükséges elméleti alapok (v. ö. metodológiai megközelítés) közti határterület. Egy-egy összetett feladat, tipikus helyzet, általános probléma megoldása tervszerű és

rendszeres eljárásmódjának és az azt segítő eszközök rendszerének szabályszerű kialakítását jelenti. - A praxisban elsősorban a *módszertani intézmények* feladatkörébe tartozik. Műfaja például: a szakmai szabályok kialakítása.

A továbbiakból talán majd kiderül, hogy a gyermekvédelem módszertanának három területe (a metodológia, a módszer és a metodika) önállóan, külön-külön nálunk nem létezik, a praxisban pedig egyenetlen fejlettségű, ezért nem támaszkodhatnak egymásra és nem létezik köztük a szükséges kölcsönös (kritikai és támogató) funkcionális kapcsolat.

A *metodológia* műveléséhez hiányoznak a gyermekvédelmi problémák keletkezésének, megismerésének és megoldásának széles körű tudományos kutatási eljárásai.

A *módszer* a szolgáltatók alapképzettségére és mindennapi gyakorlatára, rutinjára, tapasztalataira épülő megoldási próbálkozásokat jelent feltétel-hiányos körülmények között.

A *metodika* nem létezhet metodológia nélkül, ezért mai formájában az, ami ehhez hasonlóan nevezhető, az nem más, mint az egyes esetekben alkalmazandó eljárásokat tételező jogszabályok - helyettesítő - rendszere.

I. 3. A módszertan jelentésének gyermekvédelmi meghatározása:

A *módszertan* gyermekvédelmi jelentése ezek után: a gyermekjóléti-gyermekvédelmi feladatok értelmezésére és megoldási módszereinek megállapítására, kialakítására, tanulmányozására, kipróbálására, rendszerbefoglalására és elterjesztésére irányuló tevékenység.

A *módszer* fogalma alatt az eredményhez elvezető bevált gyakorlat összetevőit értjük: az elméleti alapelveket, a tevékenységi elveket, a tervszerű gyakorlati eljárásokat, valamint a szakmai szabályokat. Ezek két alapvető fogalmi kategóriába vonhatók össze, melyek: a gyermekvédelmi tevékenység "módszertani alapelvei" és "eljárásmódjai". (A módszertani alapelvek és az eljárásmódok kidolgozása a szakmai protokollok (szabályok) ma még előttünk álló feladata.)

I. 4. A módszertani tevékenység értelmezése a gyermekvédelemben:

A *módszertani tevékenység* értelmezésébe a mindennapi gyakorlat során beletartozik:

- azoknak a *problémáknak a megismerése*, megfogalmazása, melyekkel az intézmények találkoznak,
- az alkalmazandó megoldások, *gyakorlati eljárások kialakítása és alkalmazása*, ezen keresztül az intézmény szakmai kapacitásainak fejlesztése,
- valamint a tapasztalatok általánosabb szakmai tudássá formálása is az elméleti-megismerő tevékenység és a gyakorlati eljárások szabályozó elveit összefoglaló *szakmai szabályok megalkotásán* keresztül.

A módszertani tevékenység eredményességének legfontosabb mutatója azonban az intézmények szakmai kapacitásainak általános fejlődése, valamint a

módszertani intézmények által támogatott intézmények szakmai kapacitásainak konkrét fejlődése.

I. 5. Módszertani munkamegosztás a gyermekvédelem szervezeti rendszerében:

A módszertani tevékenység fenti, általános gyermekvédelmi értelmezéséből következik, hogy annak elemei az intézményrendszer minden szintjén megjelennek. A módszertan művelése tehát a gyermekvédelmi intézményrendszer egyetemes feladata, aminek egymásra épülő fázisai vannak, és ezeken belül a módszertani tevékenység a különböző részcélok intézményes teljesítése érdekében többféle munkaformában valósul meg. Ezért a módszertani tevékenységben szigorú munkamegosztásnak kell érvényesülnie. A szintek közti együttműködés: a közös cél (problémamegoldás) elérésére irányuló együttes tevékenység, egyeztetett feladatteljesítéssel. Ennek okán a gyermekvédelmi ellátórendszer fokozatokra épített (vagyis: hierarchikus) foglalkozásbeli rendszer.

Ha a (tartalmi-) módszertani feladatok az egyes rendszerszinteken nem vagy csak részben teljesülnek, akkor a szintek nem illeszkednek össze és ezek a hiányosságok az ellátók közvetlen feladatteljesítését akadályozva összegződnek. (A hatáskörök összekapcsolódása tehát a hierarchia minden szintjén szigorú kötelezettségeket támaszt.)

II. 1. A módszertani munkamegosztás egymást kiegészítő feladatai az intézményrendszer hierarchikus szintjein:

A továbbiakban kísérletet teszek arra, hogy a módszertani feladatok konkrét megjelenési formáit a módszertan három eleme szerint csoportosítsam az ellátórendszer különböző rendszerszintjein - a teljesség igénye nélkül.

Megismerés:

- **ESzCsM:** felügyelet, ellenőrzés, statisztikai adatgyűjtés, nyilvántartási és információs rendszer, célvizsgálat, a kutatási feltételek biztosítása,
- **NCsSzI:** kutatások, célvizsgálatok, helyzetelemzések, statisztikai adatgyűjtés, szakmai ellenőrzés,
- **megyei gyámhivatal:** információ kérés, helyszíni tájékozódás, nyilvántartás az engedélyezett gyermekvédelmi szolgáltatásokról, ellenőrzés, célvizsgálatok,
- **megyei önkormányzat:** helyzetelemzés a szakellátási szükségletekről,
- **városi gyámhivatal:** nyilvántartások, a gyermek és családja kapcsolattartásának figyelemmel kísérése,
- **települési önkormányzat:** szociális térkép,
- **módszertani intézmények:** szakértői közreműködés,
- **intézmények:** jelzőrendszer kiépítése és működtetése, nyilvántartások, egyéni vizsgálatok,
- **civil szervezetek:** szükséglet feltárás,
- **felsőoktatási intézmények:** kutatások.

Alkalmazás:

- **ESzCsM:** országos intézmények fenntartása, a különleges gondozást igénylő gyermekeket gondozó intézmények megszervezése, javítóintézetek fenntartása, pályázatok lebonyolítása, állásfoglalások, tanácskozások, munkaértekezletek, konzultációk,
- **NCsSzl:** szakmai vélemények, állásfoglalások, tanácsadás, testületek működtetése, módszertani levelek, kiadványok, képzések, továbbképzések, tréningek, konferenciák, szolgáltatások,
- **megyei gyámhivatal:** az alsóbb szintű gyámügyi szervek szakmai irányítása, a szakmai módszertani és továbbképzési feladatokat ellátó intézmények kijelölése,
- **megyei önkormányzat:** koncepció készítés, szakmai programok elfogadása, kiadványok, képzések, továbbképzések, konferenciák, pályázatok, gyermekvédelmi szakellátás,
- **városi gyámhivatal:** a gyámhivatali körzetében jegyzői konferenciák, munkaértekezletek,
- **települési önkormányzat:** a gyermekjóléti szolgáltatás működési feltételeinek biztosítása,
- **módszertani intézmények:** szakmai tanácsadás, ajánlások készítése, tapasztalatcsere és továbbképzés, terepgyakorlat szervezése,
- **intézmények:** szakmai program, esetmegbeszélés, szupervízió, szervezetfejlesztés, szolgáltatások,
- **civil szervezetek:** szolgáltatások,
- **felsőoktatási intézmények:** képzések, továbbképzések, eljárások, szakmai programok kidolgozása,

Szabályozás:

- **ESzCsM:** ágazati irányítás, jogszabály-előkészítés, a szakmai, képesítési követelmények meghatározása, felügyelet,
- **NCsSzl:** a szakmai szabályok kidolgozásának koordinálása, működési nyilvántartás vezetése, szakértői névjegyzékek gondozása,
- **megyei gyámhivatal:** megyei koncepciók véleményezése, intézmények működésének engedélyezése,
- **megyei önkormányzat:** határozat a szakellátási rendszerről,
- **városi gyámhivatal:** egyedi esetek "szabályozása" határozatokkal, irányítja és felügyeli a gyermek elhelyezését ideiglenes hatállyal, nevelésbe vétellel, kapcsolattartását,
- **települési önkormányzat:** helyi rendelet,
- **módszertani intézmények:** közreműködés a minőségfejlesztési elvek kidolgozásában, segítségnyújtás a gyakorlati alkalmazáshoz,
- **intézmények:** belső szabályzatok, ellátási szerződés az alap- és a szakellátás intézményei között,
- **civil szervezetek:** ellátási szerződés, belső szabályzatok,
- **felsőoktatási intézmények:** részvétel a szakmai szabályok kidolgozásában.

(A felsorolás természetesen nem teljes, csupán a módszertani tevékenységhez sorolható alapvető feladatokat tartalmazza.)

II. 2. A módszertani intézmények a magyar gyermekvédelem rendszerében:

A Gyvt. életbelépése óta, annak rendelkezései alapján fokozatosan épül ki az egyes személyes gondoskodást nyújtó intézmény-típusok körében a módszertani és továbbképzési feladatokat is ellátó intézmények (a továbbiakban: módszertani intézmények) hálózata.

A módszertani intézmény a Gyvt. 96. §-ának (9) bekezdésében foglalt feladatok teljesítésével segíti az illetékességi területén a szolgáltatók munkáját:

96. § (9) A kijelölt módszertani intézmény feladatkörében

- a) részt vesz a minőségfejlesztési elvek kidolgozásában,
- b) a kijelölt feladatok tekintetében ajánlásokat készít a hatékonyabb szolgáltatási módszerek alkalmazására,
- c) szakmai tanácsadással segíti a kijelölt feladatok tekintetében a területén lévő gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltató tevékenységet végzők szakmai munkáját,
- d) szakértőként közreműködik a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltató tevékenységet végzők szakmai ellenőrzésében, a szakmai programok értékelésében,
- e) kezdeményezi a gyermekvédelmi rendszerben dolgozók továbbképzését és tapasztalatcseréjét.

II. 3. A módszertani intézmények jogszabályokban meghatározott közös/általános feladatai a módszertani tevékenység szintjei szerinti csoportosításban:

(A módszertani intézményeknek a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 4. §-ának (3) bekezdése alapján kiegészített, összegzett közös/általános feladatai.)

Megismerés (metodológia):

Szakértői közreműködés: a szolgáltatók szakmai ellenőrzésében és a szakmai programok értékelésében, a szolgáltatók működésének elemzése és értékelése, az illetékességi területükön információ gyűjtés az ellátórendszer sajátosságairól, problémáiról, javaslat a hiányzó ellátások megszervezésére, a működés lehetőség szerinti javítására.

A szakértői közreműködésnek ez a meghatározása nem a szolgáltatók, hanem a törvényességi ellenőrzést végzők és az ellátásra kötelezettek részére végzett tevékenységet jelenti. A módszertani intézmény a megyei gyámhivatal felkérésére részt vesz a szolgáltatók szakmai ellenőrzésében, a szakmai programok értékelésében. A módszertani intézmény feladata az is, hogy folyamatosan gyűjtse az információkat az illetékességi területén működő szolgáltatók működési körülményeiről, problémáiról, az ellátatlan szükségletekről és dolgozzon ki szakmai javaslatot az ellátásra kötelezett számára a hiányzó ellátások megszervezésére, a működés lehetőség szerinti javítására.

Alkalmazás (módszer: → ismeret és készség):

a) *Ajánlások készítése*: hatékonyabb szolgáltatási módszerek alkalmazására, ennek érdekében a személyes szolgáltatásokat érintő tudományos kutatások, publikációk, modellértékű új kezdeményezések figyelemmel kísérése (már amennyire vannak), ezek széles körű megismerésének, gyakorlati alkalmazásának elősegítése.

Az ajánlások készítésének célja az elméleti ismeretek és gyakorlati eljárások bővítésével összefüggésben is a szakmai tudatosság erősítése. A tudományos kutatások és publikációk gyakorlati haszna - az esetek többségében - nem nyilvánvaló, ezért a módszertani intézmények munkatársainak ajánlásaik elkészítésekor ezeket kommentárral kell ellátniuk vagy adaptálniuk kell, hogy az adott szolgáltatási formában dolgozóknak tényleges segítséget nyújtsanak ahhoz, hogy szakmai tevékenységükben alkalmazni tudják. A modellértékű új kezdeményezések bemutatása ajánlás formájában serkentheti a saját tapasztalatok rendszerszemléletű feldolgozását (v.ö. metodika).

b) *Szakmai tanácsadás*: a szolgáltatók konkrét szakmai tevékenységéhez, segítségnyújtás a szolgáltatásokban dolgozók szakmai problémáinak megoldásához.

A szakmai tanácsadást a szolgáltatást nyújtó kezdeményezi. A szakmai tanácsadás feladatát azonban nem szabad csupán az alkalmi, eseti problémák megbeszéléseként értelmezni, bár ez alapvető fontosságú! A módszertani intézménynek arra kell törekednie, hogy a szakmai tanácsadás négy tevékenységtípusa-eljárásfajtája: a szakértő jellegű tanácsadás, a folyamat konzultáció, az információs-facilitáló segítségnyújtás és a megfigyelő-reflektív tevékenység közül a megfelelő kiválasztásával, rendszerorientált módon segítse a szolgáltatók konkrét szakmai tevékenységét és a szolgáltatás munkatársainak tevékenységét.

c) A szolgáltatásokban dolgozók *továbbképzése és tapasztalatcseréje*: ezek kezdeményezése, megszervezése, részvétel a Minisztérium, valamint a Családpolitikai Intézet által szervezett szakmai programok lebonyolításában, megszervezésében, valamint az e szervektől származó anyagoknak, információknak a szolgáltatókhoz való eljuttatásában.

A módszertani intézmény feladata, hogy kezdeményezze és megszervezze a szolgáltatásokban dolgozók továbbképzését az aktuális jogszabályi változások, új eljárások, módszerek, kutatási tapasztalatok megismertetése érdekében, a kötelező továbbképzés teljesítésének lehetőségén túl is. A gyakorlati tapasztalatok "élő" kicserélése és a közös szakmai szemlélet kialakítása érdekében pedig tapasztalatcseréket kezdeményez és szervez. Részt vesz a központi szervek szakmai programjainak helyi előkészítésében, megszervezésében és lebonyolításában, terjeszti a tőlük származó információkat és szakmai anyagokat.

d) *Terepgyakorlat szervezése*: a középiskolai, a főiskolai és egyetemi hallgatók részére.

A módszertani intézménynek ez a feladata többirányú közvetítést jelent, egyrészt fel kell kutatnia az ellátási területén azokat a szolgáltatókat, melyek alkalmas terephelyszínek, valamint a potenciális gyakorlatvezetőket. Ajánlatos felvennie a kapcsolatot az NCSSZI Képzési Igazgatóságának illetékes osztályával annak érdekében, hogy a kiválasztott terephelyszínt felvegyék az országos terepkataszterbe. Segítenie kell a terepintézmény és a leendő tereptanárok felkészülését, meg kell ismernie az igénybevevő felsőoktatási intézmények igényeit, valamint érdemes összegyűjtenie és értékelnie a gyakorlatok tapasztalatait is.

Szabályozás (metodika):

Közreműködés a minőségfejlesztési elvek kidolgozásában és segítségnyújtás azok gyakorlati alkalmazásához.

A minőségfejlesztési elvek kidolgozása a tapasztalatok összegyűjtésével a "helyes gyakorlat" meghatározását és ennek alapján a szakmai szttenderdek kidolgozását célozza. A "segítségnyújtás a gyakorlati alkalmazáshoz" pedig ezek elterjesztését és gyakorlatba való átültetését, továbbá a kliensek által elvárható szolgáltatási színvonal/munka-minőség megtartását jelenti. A minőségfejlesztési elvek kidolgozása az a fölérendelt cél, amelynek elérése érdekében a módszertani intézményeknek az itt felsorolt feladataik teljesítése során szerzett tapasztalataikat összegezniük szükséges.

"A minőségfejlesztés fogalma azt a folyamatot jelöli, amely során a felelős szereplők összetalálkoznak és meghatározzák a minőséget, az értékelésére módszereket használnak fel, és végül alkalmazva azokat, fejlettebb és javított gyakorlatot hoznak létre. Vagyis olyan folyamat, amelyben a szereplők párbeszédet folytatva leírják a minőség kritériumait (indikátorait) és célokat tűznek ki, majd pedig értékelik, vajon megvalósult-e a minőség a teljesítményben és felhasználói elégedettség formájában. A minőségfejlesztés elsősorban a felelős szereplők találkozása, amelyet tudatos és hosszú távú munkává kell alakítani." (Huber - Várkonyi, 1999. 72. o.)

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a módszertani intézmények fenti részfeladatai a minőségfejlesztési elvek kidolgozási folyamatában összegződnek. De természetesen azt is látnunk kell, hogy az egyes feladattípusokon belül - bár eltérő arányban - a módszertani tevékenység mindhárom szintje megjelenik.

(*Nota bene!* Ha elfogadjuk, hogy a gyermekvédelem módszertanának a szociális munka gyakorlatában (is!) kell gyökereznie, akkor a felsőfokú szociális alapvégzettséggel rendelkező gyermekvédelmi munkatársakra alkalmazott minőségbiztosítási (minőségellenőrzési) mértékek közé - A szociális munka szótára meghatározásában - a következők tartoznak: "akkreditált szociális munkás iskolákban szerzett megfelelő képesítés, minimális munkatapasztalat szupervízió mellett, engedélyeztetés és bizonyítványok, a hozzáértést bizonyító vizsgák

letétele és a folyamatos továbbképzés követelménye. A szakma számára ezen mértékek közé tartozik a nyilvánosság számára hozzáférhető szakmai etikai kódex, a kollegális felülvizsgálat, a kapacitás kihasználásának felülvizsgálata, a programértékelések, a szakmai szankciók, a helytelen gyakorlat miatti polgári perek és hanyagság miatti büntető perek.” (Gosztonyi & Pik, 1998., 85. o.)

II. 4. A módszertan fogalmának (egyben a módszertani tevékenység szintjeinek) összefoglaló definíciója a módszertani intézmények feladataira vonatkoztatva:

Eszerint a módszertan ezeknek az intézményeknek a tevékenységében:

- **szakértői közreműködés:** a megismerés eszköze, keresi az ismeretek forrásait és kidolgozza az ismeretek igazolásának módját;
- **ajánlások készítése, szakmai tanácsadás, továbbképzés, tapasztalatcsere, terepgyakorlat:** a valóság feldolgozásának, az ismeretek személyes megtanulásának az a szintje, melyen már nemcsak a jó *megértés* és emlékezetben tartás valósul meg, hanem az **alkalmazni tudás** is (másképp: a valóság gyakorlati és elméleti **elsajátításának** formája, **ismeret és készség**);
- **minőségfejlesztési elvek kidolgozása, segítségnyújtás ezek gyakorlati alkalmazásához:** az elméleti-megismerő tevékenység és a gyakorlati eljárások **szabályozó elveinek rendszere**.

Mint látható a módszertani intézmények köztes helyzetük folytán rendkívül fontos kapocs szerepet tölthetnek be az illetékességi területükön működő szolgáltatók szakmai kapacitásainak fejlesztésében. Partnereik: a szolgáltatók, a fenntartók, a törvényességi felügyeletet gyakorlók a gyámhivatal és a Minisztérium, ezenkívül a Családpolitikai Intézet számára: információközvetítő, tanácsadó, továbbképző, szükséglet-feltáró, javaslattevő, szakértői, döntéselőkészítő, tapasztalat-összegző, a gyakorlatot megújító feladatkört látnak el. Eredményes működésük kulcsfontosságú a gyermekvédelmi szakma fejlődésében.

Ugyanakkor a módszertani intézmény által ellátandó feladatok fajtái (így a minőségfejlesztési elvek kidolgozása, ajánlások készítése, szakmai tanácsadás, szakértői közreműködés, továbbképzések, tapasztalatcserek szervezése) teljesítésének arányával kapcsolatban *eltérő a partnereik* (a szolgáltatók, a fenntartó, a megyei gyámhivatal, a Családpolitikai Intézet, a Minisztérium) *helyzetükből adódó elvárása*. Ez az igény különbség még egyeztetésre vár. (A módszertani ajánlások kidolgozása, vagy a továbbképzések megszervezése a szakmaépítés szempontjából elsőrendű fontosságú, a szolgáltatók számára viszont a napi munkájukhoz nélkülözhetetlen szaktanácsadás olyan formája jelentene módszertani segítséget, ha nehéz eseteiket megbeszélhetnék például egy telefonügyeleten keresztül más szakmabeliekkel.)

III. 1. A módszertani intézmények szervezeti rendszere a Gyvt. és a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet alapján (a Gyvt. 96. §-ában szereplő sorrendben):

Intézmény típus	Hatáskör	Módszertani intézmények száma összesen	Módszertani szaktanácsadók száma intézményenként	Módszertani szaktanácsadók száma összesen
gyermekjóléti szolgálat	megyei/fővárosi	21 (megyénként 1, a fővárosban 2)	1	21
lakásotthon	megyei/fővárosi	21 (megyénként 1, a fővárosban 2)	1	21
bölcsőde 2003. 08. 31-ig	megyei/fővárosi	34 (18 megyei, 16 fővárosi)	1	34
bölcsőde 2003. 09. 1-től	regionális	8	3	24
gyermekotthon	regionális	7	2	14
átmeneti gondozást biztosító otthonok (gyermekek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona)	országos	1 - 1	2 - 2	4
nevelőszülői hálózatok	országos	1	2	2
Speciális gyermekotthonok	országos	1	2	2
területi gyermekvédelmi szakszolgálatok	országos	1	2	2
gyermekjóléti és gyermekvédelmi innovatív szolgáltatás	országos	1	?	?
összesen:		63	átl.: 2 (17)	90

Tisztázandó kérdések:

1.) A gyermekjóléti és gyermekvédelmi innovatív szolgáltatást alaptevékenységként végző, jogi személyiséggel és működési engedéllyel rendelkező szervezetek közül módszertani feladatokat ellátó intézmény részére a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet mellékletei nem állapítanak meg módszertani szaktanácsadó létszám irányszámot és képesítési előírást.

2.) Módszertani támogatással *ellátatlan* ellátók-e a következők: családi napközi (vagy az → NCSSZI referensének feladata?), házi gyermekfelügyelet (vagy a → módszertani gyermekek átmeneti otthona feladata?), helyettes szülői hálózatok (vagy a → módszertani gyermekjóléti szolgálat feladata?), átmeneti gondozást biztosító otthonok (vagy a → regionális együttműködés áthidalja?), különleges gyermekotthonok (vagy a → módszertani speciális gyermekotthon feladata?, vagy az → NCSSZI referensének feladata?), az ESzCsM közvetlen intézményei (vagy az → NCSSZI referensének feladata?)

3.) Hogyan viszonyul a szakellátás módszertani intézményeinek jogosítványaihoz a Gyvt.

65. §-a: "A gyermekvédelmi szakszolgáltatás a szaktanácsadás keretében

- a) szakmai, módszertani segítséget nyújt a személyes gondoskodásra irányuló szakfeladatok ellátásához,
- b) javaslatot készít a szakellátás fejlesztésére és elősegíti a tudományos kutatómunka gyakorlati alkalmazását."

és a

15/1998. (IV. 30.) NM rendelet

154. §-a, mely szerint: "A szakszolgálat a szakellátást nyújtó intézmények felkérésére szakmai segítséget nyújt

- a) az intézmény szakmai programja elkészítéséhez,
- b) az intézmény szakmai átalakításának megtervezéséhez, illetve kivitelezéséhez,
- c) az intézmény egész tevékenységének vagy egyes részfeladatainak szakmai értékeléséhez,
- d) továbbképzések szervezéséhez,
- e) szakmai munkaközösségek működéséhez,
- f) szakmai pályázati lehetőségek figyelemmel kíséréséhez és a pályázatok elkészítéséhez,
- g) új szakmai módszerek, eszközök megismeréséhez,
- h) egyéb - a szaktanácsadás keretébe tartozó - az intézmény által igényelt feladatok elvégzéséhez."

- ?

III. 2. A jelenleg létező módszertani intézmények és az általuk ellátott szolgáltatók száma (az ESzCsM 2002. évi statisztikai tájékoztatója és a saját adatgyűjtésünk alapján):

Módszertani intézmény típusa	Létező módszertani intézmények száma	Módszertani munkakörbe n dolgozók száma	Ellátandó szolgáltatók (intézmények) száma	Egy módszertani munkatársra jutó szolgáltatók (intézmények

				) átlagos száma
gyermekjóléti szolgálat	21	21 (elvben)	1587	76
lakásotthon	-	-	317	
bölcsőde	8	24	520	22
gyermekotthon	2	4	228	
átmeneti gondozást biztosító otthonok (gyermekek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona)	-	-	23 84	
nevelőszülői hálózatok	-	-	37	
speciális gyermekotthonok	-	-	?	
területi gyermekvédelmi szakszolgálatok	-	-	20	
gyermekjóléti és gyermekvédelmi innovatív szolgáltatás	1	?	?	
összesen:	32	27		

III. 3. A jelenleg létező módszertani intézmények helyzetének rövid jellemzése/néhány jellemzője:

1998-ban, a Gyvt. életbelépése után az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet, szakmai szervezetek bevonásával elkészítette ajánlásait a módszertani gyermekjóléti szolgálatok és a módszertani gyermekotthonok feladataira, működési feltételeire és kijelölésük szempontjaira.

Ezt követően jöttek létre az első módszertani intézmények a gyermekvédelem két területén:

a gyermekek napközbeni ellátásában a *módszertani bölcsődék*,
a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók esetében pedig a *módszertani gyermekjóléti szolgálatok*.

A *bölcsődék* esetében a módszertani intézmények kijelölését kellően megalapozta az ott folyó munka módszertani segítségének több évtizedes hagyománya (Intézetünk is a Bölcsődék Országos Módszertani Intézete jogutódaként jött létre).

A *gyermekjóléti szolgálatok* ezzel szemben előzmény nélkül alakultak meg, ott éppen ezért volt szükséges a módszertani tevékenység kereteinek kialakítása már a kezdeteknél.

A gyermekvédelmi szakellátásban *módszertani gyermekotthonok* kijelölésére akkor nem került sor, mert az intézményrendszer átalakítása (a nagyintézmények lebontása, kiváltása) még zajlott és időre volt szükség ahhoz, hogy az új szervezeti struktúra módszertani tevékenységet megalapozó működési tapasztalatai összegyűljenek. (A korábbi *nevelőotthoni* módszertani "reflexeket" új alapokon, új megközelítésű módszertannal kellett felváltani.)

A *módszertani bölcsődék* működésének és az NCSSZI-vel való együttműködésének néhány meghatározó tényezője:

- információ csere,
- segítségnyújtás a kötelező továbbképzések pályázatainak előkészítésében és a továbbképzések lebonyolításában,
- szakmai műhelyek szervezése, szakmai anyagok kidolgozása,
- értekezletek, szakmai napok, közös konferenciák megrendezése,
- kutatási együttműködés,
- állásfoglalások kialakítása,
- minőségfejlesztési tevékenység,
- szakmai ellenőrzés, monitorozás.

A *módszertani gyermekjóléti szolgálatok* működésének és az NCSSZI-vel való együttműködésének néhány jellemzője:

Kezdetben (2002-ig) megyénként lehetőség volt két módszertani gyermekjóléti szolgálat kijelölésére. A Családpolitikai Intézet munkatársai ezeknek a munkáját évekig folyamatosan monitorozták a tapasztalatok összegyűjtése és elterjesztése érdekében.

A módszertani gyermekjóléti szolgálatok legfontosabb feladata a területükön működő szolgálatok, szolgáltatók szakmai segítése, támogatása. Ezt a feladatukat - a kialakult gyakorlat szerint - általában úgynevezett kistérségi csoportokat alakítva látják el. Azaz 10-15 település családgondozói alkotnak egy-egy csoportot és az ott felmerülő problémákat, ügyeket a módszertani munkatárs segítségével megbeszélik, a tapasztalatcsere színhelyeként is működnek. Valamint helyi "képzéseket", előadásokat szerveznek. A kollégáknak lehetőségük van egyéni konzultációra is, ezt is gyakran igénybe veszik.

Szakmai napokat, megyei gyermekvédelmi konferenciákat, értekezleteket rendszeresen tartanak.

Szakkönyvtár létesítése is feladata lenne a módszertani intézményeknek, ez anyagi nehézségeik miatt lassabb ütemben halad a tervezettnél.

Szakmai kiadványként többségük "Hírlevelet" szokott kiadni, melyben aktuális híreket, információkat, pályázati felhívásokat, jogszabályi változásokat tesznek közzé. Más szakmai kiadványról nincs tudomásunk.

A módszertani intézmények személyi feltételei megfelelőek. Mára már a tárgyi feltételeik is elfogadhatónak mondhatók. A normatív támogatás ellenére is többségük komoly anyagi gonddal küzd.

Feladataik közé tartozik a megyei gyámhivatal ellenőrzéseiben történő részvétel is, ennek minden esetben maradéktalanul eleget tesznek.

A módszertani gyermekjóléti szolgálatok három éve évenként konszenzus konferenciát rendeznek, melynek állásfoglalását/ajánlásait nyomtatott formában juttatják el az illetékes döntéshozókhoz és a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtókhoz. A konszenzus konferenciának fontos kezdeményezése volt, hogy felismerve a "Gyermekeink védelmében" című egységes nyilvántartási rendszer jelentőségét, elhatározta annak a gyakorlati tapasztalatokhoz igazítását, majd amikor ehhez a saját kapacitásuk nem volt elegendő, felkérésünkre csatlakozott a Családpolitikai Intézetben a nyilvántartási rendszer gyakorlati tapasztalatokra épülő felülvizsgálatára és átigazítására irányuló, 2002-ben megkezdett team-munkához.

2003-ban érdekeik képviselőjére megalakították a Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesületét.

A Családpolitikai Intézet Gyermekvédelmi Főosztálya még 2001. decemberében megrendezte az I. Országos Gyermekvédelmi Módszertani Munkaértekezletet, Salgótarjánban, annak érdekében, hogy a "szakma" áttekinthesse a már létező módszertani intézmények tevékenységét és tájékozódjon a módszertani tevékenység helyzetéről a módszertani intézményekkel még nem rendelkező ellátások területén is. A munkaértekezleten részt vettek a Minisztérium, a megyei gyámhivatalok, a megyei fenntartók és természetesen a módszertani intézmények, valamint a kijelölt módszertani intézménnyel még nem rendelkező intézmény típusokban dolgozó ismert szakemberek is.

IV. 1. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet feladatai a módszertani intézményekkel kialakított együttműködésben és annak továbbfejlesztésében:

A Gyvt. **102. §** (1) értelmében: "A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet továbbképző, tudományos és módszertani intézmény. Az intézet módszertani tevékenységet végez és ellátja a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szakmai ellenőrzéssel, a tudományos kutatás támogatásával, a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő, valamint a külön jogszabály által tevékenységi körébe utalt egyéb speciális feladatokat és szolgáltatásokat."

A Családpolitikai Intézet szervezetében a Módszertani Igazgatóság keretében működő Gyermekvédelmi Főosztály feladata, hogy alaptevékenysége keretében közvetlenül és közvetett módon segítse a Minisztérium ágazati irányítási és szakmapolitikai feladatainak teljesítését, a gyermekjóléti-gyermekvédelmi módszertani intézményekkel kapcsolatos módszertani, továbbképzési és szakmai ellenőrző tevékenység útján.

IV. 2. A Gyermekvédelmi Főosztály feladat-típusainak és ezek végrehajtási módozatainak csoportosítása a tevékenységek iránya és módszertani funkciói alapján:

A feladat típusa	A végrehajtás módja	A tevékenység iránya	Módszertani funkció		
			Megismerés	Alkalmazás	Szabályozás

					s
Szervezés	Módszertani ellátás szervezése	Nekünk	X	X	X
		Felhasználóknak	X	X	X
Koordináció	Információcsere	Nekünk	X	X	
		Felhasználóknak	X	X	X
Értékelés	Adatgyűjtés, változás-elemzés	Nekünk	X	X	
		Felhasználóknak	X		X
Tervezés	Javaslatok kidolgozása	Nekünk		X	X
		Felhasználóknak		X	X
Ellenőrzés	Szakmai ellenőrzés	Nekünk	X		
		Felhasználóknak			X

A Gyermekvédelmi Főosztály **szakterületi referensi rendszerben** működik. A szakterületi referensek feladataikat a Főosztálynak a Minisztériummal és a Családpolitikai Intézet többi szervezeti egységével egyeztetett, a Családpolitikai Intézet éves munkatervébe integrált, egyéni munkatervük alapján végzik. A munkaterv két fő részre tagolódik: az aktuális feladatokra és a napi munkavégzés során folyamatosan teljesítendő (előre nem vagy csak becsült arányban tervezhető) feladatokra. Utóbbiakat a szakterületi referensek munkaköri leírásainak általános előírásai tartalmazzák.

Ezek közül a módszertani intézmények létrehozására és a velük való együttműködés kialakítására közvetlenül és közvetve a következők vonatkoznak:

Részt vesz a gyermekek védelmét szakterületén biztosító módszertani feladatok meghatározásában.

Országosan kezdeményezi a szakterületéhez kapcsolódó módszertani tevékenységet.

Szakterületére vonatkozó állásfoglalásokat, ajánlásokat, módszertani leveleket és egyéb szakmai publikációkat készít, kezdeményez és szerkeszt.

Megkeresésre közreműködik a szakterületéhez tartozó szakmai módszertani és továbbképző feladatokat ellátó intézmények kijelölésében.

Támogatja a módszertani és továbbképző feladatokra kijelölt intézmények szakmai munkáját.

Közreműködik a szakterülete ellátó rendszereinek átalakítására vonatkozó javaslatok véleményezésében.

A Minisztérium felkérésére közreműködik pályázati kiírások feltételeinek meghatározásában, a pályázatok elbírálásában, az eredményes pályázatok teljesítésének ellenőrzésében.

Részt vesz a szakterületéhez tartozó állami és nem állami intézmények működésének szakmai ellenőrzésében.

Követi és értékeli a szakterületéhez tartozó ellátások kvantitatív és kvalitatív változásait.

Szakterületéről fenntartónként, illetve intézménytípusonként dokumentációt állít össze és gondoskodik annak fejlesztéséről.

Koncepciókat dolgoz ki a szakterületéhez tartozó szakemberképzés, továbbképzés fejlesztéséhez.

Részt vesz a szakterületéhez tartozó intézmények és szolgáltatások munkatársainak képzésében, továbbképzésében.

Folyamatos és rendszeres kapcsolatot tart szakterülete és a határterületek képviselőivel, keresi és szorgalmazza együttműködésük lehetőségeit.

Külön feladatok:

Koordinálja a szakterületéhez tartozó módszertani tevékenységet.

Megszervezi a szakterületén működő módszertani intézmények monitorozását.

Módszertani találkozót szervez.

A munkaköri leírás kiemelt pontjaiból is látható, hogy a módszertani intézményekkel való együttműködés területei a Családpolitikai Intézet munkatársai számára szabályozottak. Éves tevékenységük során az e területeken adódó feladataikat lehetőségeik mértékében teljesítik is. Viszont látnunk kell azt is, hogy ezek egyszemélyes referatúrák (kivéve a gyermekjóléti szolgáltatások területét, ahol két referens dolgozik). A felsorolt feladatok olyanok, hogy egyidejűleg mindegyikkel foglalkozni kellene, viszont egyszerre az egész feladat-komplexumot nem lehet megoldani, csak részletről-részletre haladva lehet előbbre jutni. Ezt célozzák az éves munkatervben a súlyponti feladatokat kijelölő aktuális feladatrészben foglaltak.

Ugyanakkor a Gyt. és a kapcsolódó jogszabályok módosításai olyan új helyzetet teremtettek, melyben meg kell fogalmaznunk a módszertani intézményekkel való *koordinált együttműködés* (v.ö. az **I. 5.** pontban írottakkal) eddigieket kiegészítő, új szervezési elveit.

V. 1. “Kilenc pontos javaslat” a módszertani intézményekkel való koordinált együttműködés kiegészítő elveire:

1. A Minisztérium és a Családpolitikai Intézet illetékes munkatársai minden év végén értékeljék a módszertani intézmény hálózat kiépülésének helyzetét, az elért eredményeket és a megoldandó problémákat.
2. Ennek alapján állapítsák meg, hogy a Családpolitikai Intézet referensei milyen, ebből adódó feladatokat iktassanak a következő évi munkatervükbe. A Családpolitikai Intézet referensei ezekről a feladataikról minden év január 31-éig tájékoztassák a módszertani intézményeket és kérik fel őket a megvalósításban való együttműködésre.
3. A Családpolitikai Intézet referensei az előző pontban meghatározott kiemelt feladatuk végrehajtására szervezzenek módszertani műhelyt a módszertani

intézmények munkatársai (és esetleg az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzékben szereplő szakértők) bevonásával.

4. A Családpolitikai Intézet illetékes referensei minden év március 31-éig készítsék el a referatúrájukhoz tartozó módszertani intézmények szakmai beszámolóinak és éves munkaterveinek összegzését. (A 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 4. § (6) bekezdése alapján ezeket a módszertani intézmény minden év február 15-éig megküldi a fenntartónak, a Minisztériumnak, a Családpolitikai Intézetnek és a megyei gyámhivatalnak.)
5. Az összesített munkabeszámolókat és munkaterveket a Minisztérium jóváhagyása után (és esetleges megjegyzéseivel, iránymutatásával) a Családpolitikai Intézet eljuttatja a módszertani intézményeknek, a fenntartóknak és a megyei gyámhivataloknak.
6. Az egyes módszertani intézmény típusok számára - feladatteljesítésük támogatása érdekében fontos lenne negyedévenként időszaki egyeztető értekezleteket szervezni. Az eltérő területi elven szerveződő módszertani intézmények esetében:
A megyei szinten szervezett módszertani intézmények számára a megyei gyámhivatalok szakmai koordinációs értekezlet összehívásával (Gyvt. 119. § (1) b)).
A regionálisan szervezett és országos hatáskörű módszertani intézmények számára a Minisztérium szakmai koordinációs értekezlet összehívásával.
Mindkét típusú koordinációs értekezlet előkészítésébe és megvalósításába be kell vonni a Családpolitikai Intézet illetékes szakterületi referensét.
7. Évente meg kell rendezni az Országos Gyermekvédelmi Módszertani Munkaértekezletet, ahol az összes módszertani intézmény típus, valamint a módszertani tevékenységbe bevont gyermekvédelmi szakértők, a fenntartók, a Minisztérium, a Családpolitikai Intézet, a megyei gyámhivatalok képviselői cserélik ki a tapasztalataikat és konkretizálják célkitűzéseiket a Minisztérium ágazati irányítási és szakmapolitikai iránymutatása alapján.
8. Keresni kellene a lehetőségét annak, hogy a módszertani intézmények a módszertani feladatok ellátásába, egyes új módszerek modellkísérletének elvégzésébe - esetleg pályázati úton - más szolgáltatót is bevonhassanak. (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 4. § (5))
9. Hasonlóképpen kellene támogatni az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Névjegyzékben szereplő szakértők bevonását a módszertani intézmények tevékenységébe.

A gyermekvédelmi módszertani tevékenység koordináltabbá tétele feltétlenül szükséges a módszertani alapelvek és eljárásmodok kialakítása érdekében, mivel jelenleg ezek hiányában a szakmai megfontolásokat gyakran a pillanatnyi helyzet sajátosságaihoz igazodó rögtönzések - finoman fogalmazva - túlzott diszkrecionalitása helyettesíti.

VI. 1. Végül, szükségünk van a Családpolitikai Intézet szakterületi referensei és a hozzájuk tartozó módszertani intézmények viszonyát tartalmazó jogi szabályozás értelmezésében a Minisztérium állásfoglalására.

Hogyan kell értelmezni a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 4. §-a (1) bekezdésének azt a mondatát, mely szerint a módszertani és továbbképzési feladatokat ellátó intézmény: *“tevékenysége során együttműködik a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézettel.”* Ez az együttműködés mellérendelő vagy alárendelő viszonyban valósul-e meg? Kinek, mik a jogai és a kötelességei az együttműködésben? (Például a módszertani gyermekjóléti szolgálatok konszenzus konferenciáján - a konferencia döntése alapján - a referensek csak tanácskozási joggal vehetnek részt. - Ez munkaköri felelősségükhöz képest méltatlan pozícióba kényszeríti őket.)

Budapest, 2004. február 27-én

Domszky András
főtanácsadó
NCSSZI
Gyermekevédelmi Főosztály

Vidáné Vági Judit - Deák Sándorné - dr. Friedel Zsuzsanna

Fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés Komárom-Esztergom megyében

„A gyermekkor minden mástól eltérő szakasza az ember életének, mely mintegy alanyi jogon biztosítja a tévedés jogát a személyiség fejlődése terén, s ehhez ugyancsak alanyi jogon nem büntetést, hanem elsősorban segítséget kell kapnia.”

(Volentics

Anna)

1. Bevezetés

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) 122. §-a rendelkezik a megyei gyámhivatal bűnmegelőzéssel kapcsolatos feladatairól, a gyámhatóságokról, a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. Korm. rendelet (továbbiakban: Gyer.) pedig konkrét feladatokat fogalmaz meg a koordinációval kapcsolatban.

A Gyvt. 122. § (3) bek., valamint a Gyer. 5/A. § (5) és (6) bekezdése alapján a megyei gyámhivatal tájékoztatást kér az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat megyei hivatalától, valamint a jegyzőtől és a rendőrségtől a gyermekkorú, illetve fiatalkorú bűnelkövetők számáról, az általuk elkövetett bűncselekményekről, azok okairól, továbbá a gyermekjóléti szolgálattól a családgondozás és a védelembé vétel eredményéről. Ezen tájékoztatás alapján évente jelentésben elemzi a megyében a gyermekkorú, illetve fiatalkorú bűnelkövetés helyzetét, és értékeli a bűnmegelőzési tevékenységet.

1.1 A magyarországi bűnmegelőzés stratégiájának kronológiája

Az Európai Unió 2001. május 28-án hozott döntése értelmében a bűnmegelőzés minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése, az állampolgárok biztonságérzetének minőségi javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést előidéző okok hatásának mérséklésével, vagy a sértetté válás megelőzésével.

Az Európai Bizottság meghatározása értelmében a prevenció olyan folyamatos és strukturált együttműködés vagy eseti kezdeményezés, amely hozzájárul a bűnözés mennyiségi és minőségi visszaszorításához.

Az Európai Unió a tagállamok számára a bűnmegelőzési hálózat létrehozásával egyidejűleg három kiemelt területet határozott meg, melyek a fiatalkori bűnözés, a városi bűnözés és a kábítószerrel összefüggő bűnözés.

Ezen követelményeknek megfelelően rögzíti a prioritásokat a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája [115/2003.(X.28.) OGY határozat], melyek:

- a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése
- a városok biztonságának fokozása
- a családon belüli erőszak megelőzése
- az áldozattá válás megelőzése, az áldozatok segítése, kompenzációja
- a bűnismétlés megelőzése.

A gyermekvédelemnek a Stratégiában rögzített prioritások mindegyikében vannak feladatai, melyeket külön jogszabályok határoznak meg részletesen.

A Kormány az 1009/2004. (II.26.) Korm. határozatban döntött a társadalmi bűnmegelőzési stratégia rövid-, közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról. A jogszabály az Intézkedések c. fejezetén belül első helyen nevesíti a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésére és csökkentésére irányuló feladatokat.

A cselekvési programoktól tartós és kedvező eredmény csakis akkor várható, ha minden közösségben egyidejűleg alkalmazzák a bűnokok hatását csökkentő, a sértetté válást

befolyásoló és a bűnalkalmak számát redukáló intézkedéseket. Központi fontosságú az alappillérek harmóniája, az egyes törekvések egységbe kovácsolása, mert e kényes egyensúlytól való eltérés csak rövidtávú és megtévesztő eredményekhez vezethet.

A bűnmegelőzés megfogalmazott célja kétirányú feladatellátást feltételez, egyrészt annak elősegítését és lehetőség szerinti biztosítását, hogy az adott ismertté vált bűnelkövető ne valósítson meg további, a Büntető Törvénykönyvbe ütköző cselekményt; másrészt pedig a látencia visszaszorítását, azaz, hogy a már elkövetett cselekmény ne maradjon rejtve a hatóságok előtt.

Csökkenteni kell tehát a bűnalkalmakat, s növelni annak a valószínűségét, hogy a bűnelkövetőt megbüntetik, valamint redukálni kell a bűncselekményekből származó haszonszerzés lehetőségeit.

1.2 A bűnmegelőzés alkotmányos követelményei

Az Alkotmány 35. §. (1) bekezdése szerint a Kormány alkotmányos kötelezettsége a közrend és a közbiztonság védelmét szolgáló intézkedések foganatosítása. A bűnmegelőzés során kényszerítő vagy megbélyegzést eredményező módon nem szabad beavatkozni. Emellett figyelembe kell venni a kulturális különbségeket, különösen a kisebbségek eltérő kultúráit.

A beavatkozás módjának megválasztásakor figyelemmel kell lenni az arányosság elvére is. Törekedni kell továbbá az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlyára.

1.3 A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, csökkentése

A Gyvt. gyermekek védelmének és jólétének biztosítását célzó feladatai párhuzamba állíthatók a háromlépcsős bűnmegelőzési modellel, melyre a nemzeti stratégia is épül.

Az első lépcső a bűnalkalmak csökkentését célozza meg. A család szociális egyensúlyának megteremtése, helyreállítása szolgál eszközül a leszakadó társadalmi csoportok integrálására. A segítség a veszélyeztetettség kialakulását igyekszik megelőzni, amikor a fiatal még nem vált sem elkövetővé sem sértetté.

A második lépcső a speciális gyermekvédelem szférájába tartozik, a cél a veszélyhelyzet megszüntetése. A másodlagos megelőzésnél már elválik a sértetti és az elkövetői réteg, de még éles az áthallás a két csoport között. Az elkövető és a sértett egyaránt a veszélyeztetett kategóriába tartozik. A gyermekvédelmi gondoskodás eszközrendszere a veszélyhelyzet megszüntetésére az alapellátás, a védelembe vétel és a családból történő kiemelés.

A harmadik lépcső, a harmadlagos megelőzés, már nem vegytiszta megelőző program. A rehabilitáció és a reszocializáció eszköztárát kell alkalmazni a bűncselekményt elkövető és az áldozat esetében egyaránt. Megelőző szerepe az újabb elkövetés, a viktimizációs teher leküzdésében van. A pedagógiai funkciók előtérbe helyezése szükséges mindkét oldalon.

A gyermek- és fiatalkori bűnözés és annak kezelése, megelőzése az össz-bűnözés egyik kiemelt fontosságú szegmense; a felnőtt bűnelkövetők jelentős hányada esetében a kriminalitás egy életpálya, amely már gyermekkorban a kezdetét veszi, és így a korai időben kialakult antiszocialitás a későbbiekben csak tovább erősödik, egyre távolabb sodorja az egyént a társadalmi normák követésétől, követésének igényétől.

A gyermekkor életszakában kell megteremteni vagy újra kialakítani a helyes fejlődési irányt, hogy a bűnelkövető gyermekek jogkövető, tisztességes felnőttekké váljanak.

Magyarországon az összes ismertté vált bűnelkövető 12%-a fiatalkorú. Az elmúlt évtizedekhez képest ez az arány mérséklődött ugyan, de továbbra is jelentős.

A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy minél fiatalabb életkorban fordul elő a bűnelkövető magatartás, annál nagyobb az esély a bűnismétlésre és a bűnöző életmód kialakulására. A rendelkezésre álló adatok szerint amíg 1997-ben a fiatalkorú bűnelkövetők 38%-a követte el első bűncselekményét 14-15 éves korában, addig 2002-ben már 41%-uk.

A gyermekvédelem rendszerére vonatkoztatva aggályos, hogy a bűnelkövető fiatalok döntő többségénél csak a jogellenes cselekmény elkövetése jelzi a gyermekvédelmi hatóságnak, hogy valami baj van a fiatalokkal. Az ismertté vált bűnelkövetők mindössze 8-10%-a szerepel a veszélyeztetett gyermekek nyilvántartásában!

A nyilvántartásokban ezzel egyirányúan csökkent a veszélyeztetett gyermekek száma. A veszélyeztetettség legfőbb okai anyagi, környezeti illetve magatartási természetűek.

Egyre erősödő tendenciát mutat a gyermek- és fiatalok kábítószer-fogyasztása is. A fiatalok növekvő részének szocializációjává vált a passzív vagy az aktív kábítószer-tapasztalat. (Egy országos felmérés kimutatása szerint Magyarországon a 15-16 éves tanulók 21,5%-a próbált már ki valamilyen drogot saját bevallása alapján.)

2. A Komárom-Esztergom megyei gyermek- és fiatalok bűnelkövetés a statisztika tükrében

A gyermek és fiatalok bűnözés tendenciájának megismerése a hatékonyabb megelőzés és kezelés elengedhetetlen feltétele. A gyermekek veszélyeztetettségének mutatói mellett szükséges feltárni, hogy a fiatal elkövetők száma és aránya mit is mutat valójában, értelmezhető-e a rendelkezésre álló adatsor. Milyen a fiatalok kriminalitásának struktúrája, melyek a bűncselekmények mögöttes okai és körülményei, miképpen érvényesülnek a bűnmegelőzés kezelésére szolgáló jogszabályi rendelkezések. Elengedhetetlen a beavatkozások eredményességének, hatékonyságának vizsgálata a gyermek- és fiataloknál egyaránt. A statisztikai adatok, a rendelkezésünkre álló információk nem fedik a tényleges állapotot. A fiatalok kriminalitása esetén nehezen kalkulálható a látens bűnözés aránya.

A szociálpolitika kiemelkedő elemét képezi a gyermekvédelem, mely saját, kiépült intézményrendszerrel rendelkezik. Tevékenységi körének konkrét meghatározásával, állandó felülvizsgálatával tud hozzájárulni a bűnmegelőzéshez.

A továbbiakban a háromlépcsős bűnmegelőzési modell mentén elemezzük a megyei gyermek- és fiatalkorú bűnözés megelőzésének lehetőségeit és a bűnelkövetések statisztikai mutatóit.

2.1 Elsődleges megelőzés

A megelőzés – a háromlépcsős modell első fázisában – a családok szociális egyensúlyának megteremtését és helyreállítását szolgálja.

A gyermekvédelmi törvény elsődleges gyermeki jogként nevesíti a gyermek saját családi környezetében történő nevelkedésének, egészséges fejlődésének jogát, melyhez mellérendeli a támogatások körét. A törvény egyik nívója az, hogy pusztán anyagi veszélyeztetettség okán nem engedi meg a gyermek kiemelését családjából.

2003. évben 15.027 fő, a gyermekek 22 %-a részesült rendszeres gyermekvédelmi támogatásban a megyében. Az anyagilag támogatottak arányában némi csökkenés tapasztalható a megelőző évek 25 %-os mutatójához viszonyítva. Ennek oka az indexként alkalmazott nyugdíjminimum és a minimálbérek eltérő arányú emelése az utóbbi javára.

A települési önkormányzatok rendkívüli gyermekvédelmi támogatással 13 199 fő esetében nyújtottak segítséget a családoknak létfenntartásukat veszélyeztető élethelyzetükben. A támogatások összegének mértéke településenként eltérő, 1000-20 000 Ft közötti széles sávban mozog.

A gyermekes családok szociális támogatásának hatása a bűnmegelőzés tekintetében kvantitatív mutatókkal nem jeleníthető meg. A bűnelkövetés közvetlen okainak vizsgálatánál megjelenő adatok viszont egyértelműen láttatják, hogy elenyésző a kimondottan szociális indíttatású bűncselekmények száma a megyében. Az érintett gyermekek 21 %-ánál viszont közvetett okként nevesíthető a megélhetést veszélyeztető szociális helyzet.

A gyermek- és fiatalkorú bűnözés megelőzésében kulcsfontosságú szerepet tölt be a gyermekvédelmi rendszer alfája és omegájaként is nevezett gyermekjóléti szolgálat. Három településen tapasztalt átmeneti idejű zavartól eltekintve a megye valamennyi gyermeke számára rendelkezésre áll a szolgáltatás. A szolgálat a gyermekkel kapcsolatos közvetlen információ-áramlás központja, a gyermek veszélyhelyzetét jelző észlelőrendszer koordinátora. A gyermek veszélyeztetettségét előidéző okok feltárására irányuló felmérést, mely kiinduló pontja a bűnmegelőzési tevékenység szervezésének, 18 településen végeztek a munkatársak. A veszélyhelyzet megoldására irányuló javaslat, koncepció 3 településen született. Gyakorlati megvalósításuk csak részelemeiben tapasztalhatók Tatabányán, Oroszlányban, Almásfüzitőn.

A bűnmegelőzésben fontos, de közvetett szerepet töltenek be a szolgálatok által szervezett szabadidős programok. 28 településen saját szolgáltatással segítenek hasznossá tenni a gyermekek szabadidejét. Tatabányán és Oroszlányon komplex játszótéri programok is a prevenció elemei.

Az egészségre káros szerek használata elleni védelem érdekében 3 településen, Tatán, Tatabányán és Oroszlányon alakították meg a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumot (KEF) a gyermekvédelemben szerepet vállaló szakemberek. A drogellenes offenzíva a veszélyeztetett korosztály felmérésére, a pedagógusok és kortárscsoportok képzésére, kapcsolódó programok szervezésére irányult.

A városok eltérő stratégiát választottak a fiatalok kábítószer-használatának visszaszorítására. Tata és Oroszlány város szakemberei a képzésekre helyezték a hangsúlyt a feladatellátás első évében. Kb. 190 pedagógus, szociális szakember, védőnő, rendőr, gyámhatósági munkatárs és civil vett részt a segítők képzésében. A felkészítésben résztvevők körét Oroszlány munkacsoportjában a kistérség pedagógusaival bővítették ki. Itt kortárs segítők is képeztek.

Tatabánya városa drogellenes akció évvel hívta fel a figyelmet a kábítószer-használat veszélyeire. Regionális konferenciát szerveztek a régió szakemberei és gyermekei számára. 450 fiatal vett részt a tavalyi évben megrendezett drogellenes koncerten, 150 gyermeknek pedig a „Máltai játszótéren” játékos programon hívták fel a figyelmet a káros szerek okozta veszélyekre.

A települések stratégiai eltérések ugyan, de a cél valamennyiük esetében megegyezik, mely Tatabánya Megyei Jogú Város Drogstratégiája megfogalmazásában „Esélyteremtés arra, hogy a fiatalok képessé válhassanak egy produktív életstílus kialakítására és a drogok visszautasítására.”

A megye valamennyi településén tartottak prevenciós célú előadásokat az ÁNTSZ és a védőnők szervezésében. Az évek óta sikeresen szervezett bűnmegelőzési táborok a névben jelölt célon túl a szakemberek összefogását is láttatják.

Az elsődleges megelőzésben a rendőrség közvetlen szerepvállalása különböző foglalkozások, programok szervezésében mutatkozik. A DADA program keretében 28 iskolában 90 osztály tanulói számára szerveztek foglalkozást a dohányzás, az alkohol, a drog és az AIDS terjedésének visszaszorítása érdekében. A prevenciós képzést 12 képzett rendőr nyújtotta a fiataloknak.

A közösségi területeken a biztonságérzet fokozására irányuló rendőrségi tevékenység mellett 41 településen szervezett polgárőrség (1368 fő) is részt vállal a bűnesetek megelőzésében. A személyes jelenlét a bűnalkalmak csökkentésével tölt be preventív szerepet.

2.2 Másodlagos megelőzés

A másodlagos megelőzés a speciális gyermekvédelem szférájába tartozik, a feladatellátás a veszélyhelyzet megszüntetésére irányul. A másodlagos megelőzés során a szakembereknek a sértetti és az elkövetői réteggel egyaránt van feladatuk. Az elkövető és a sértett egyaránt a veszélyeztetett kategóriába tartozik.

A környezeti vagy magatartási ok miatti veszélyhelyzet megszüntetésére irányul a gyermekvédelem új intézménye, a gyermek védelembe vétele. A gondoskodási forma során magatartási szabályokat határoznak meg a gyermek és szülei számára, melyek megszegése

szankciót von maga után. Ha a gyermek veszélyeztetettsége eléri azt a szintet, hogy nem remélhető megszüntetése, szükségessé válhat kiemelése családjából. A tapasztalatok láttatják, hogy szoros kapcsolat mutatható ki a gyermek nevelésének, gondozásának elhanyagolása és olyan deviáns magatartásformák között, mint az alkoholizmus és a bűnözés. Korántsem mindegy, hogy mire és mennyi ideig szocializálódik a gyermek családjában. Az időben történő, célirányos beavatkozás meghatározó a gyermek fejlődéstörténetében. A közvetlen veszélyhelyzet megszüntetése mellett a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók feladata a családok diszfunkcionális működésének helyreállítása.

A továbbiakban a rendőrségtől, a jegyzőktől, a gyermekjóléti szolgálatoktól és a gyermekvédelmi szakellátástól kapott információk alapján teszünk kísérletet a 2003-as esztendő bűnözési és bűnmegelőzési helyzetének elemzésére. A bűnelkövetők számára, az elkövetés típusára vonatkozó elemzés kiinduló alapját a rendőrségtől kapott adatok képezik jelentésünkben. Mivel az ismertté vált bűncselekmények mutatói nem azonosak az egyes adatszolgáltatóknál, így csupán összehasonlításukra törekszünk, és az egyedi információkat elemezzük. A bűnelkövetés struktúrájának megismerése érdekében típusonkénti bontásban vizsgáljuk a megyei mutatókat.

2.2.1 A rendőrség által szolgáltatott adatok

Az adatok alapján az ismertté vált gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők száma 379 fő volt 2003. évben. A teljes gyermekpopuláció 0,6 %-a elkövetőként hozható kapcsolatba bűncselekménnyel. A bűnelkövetők 21 %-a gyermekkorú, bűnlajstromuk széles palettán mozog. A 18 éven aluli gyermek- és fiatalkorú elkövetők körében egyaránt legmagasabb arányban a vagyon elleni bűncselekményeket láthatjuk. (1. sz. tábla)

1. sz. tábla**Vagyon elleni bűncselekmények**

Bűncselekmény	14 év alatti elkövetők száma	18 év alatti elkövetők száma
Lopás vétsége	29	68
Lopás szabálysértésre elkövetett vétsége	5	16
Lopás nagyobb értékre elkövetett bűntette	-	2
Lopás kisebb értékre elkövetett bűntette	2	14
Lopás jelentős értékre elkövetett bűntette	-	1
Betöréses lopás szabálysértésre elkövetett vétsége	7	6
Betöréses lopás kisebb értékre elkövetett bűntette	3	25
Betöréses lopás nagyobb értékre elkövetett bűntette	2	6
Sikkasztás kisebb értékre elkövetett vétsége	-	2
Csalás kisebb kárt okozó vétsége	-	1
Rablás bűntette	1	10
Csop.elköv.rablás bűntette	-	15
Zsarolás bűntette	4	3
Jogtalan elsajátítás vétsége	-	3
Orgazdaság vétsége	-	3
Rongálás vétsége	5	9
Rongálás bűntette	2	5
Jármű önkényes elvé-	-	8

tele büntette		
Szerzői és szomszédos jogok megsértése véts.	-	1
Összesen:	61	201

A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett cselekmények struktúrája hasonló képet mutat az országos tapasztalatokkal. A hasonlóság mindkét korosztály esetében a vagyon elleni bűncselekmények magas arányában mutatkozik. Eltérés viszont az, hogy amíg az országos statisztika az össz-bűncselekmények 80%-a fölött jeleníti meg a vagyon ellen történő elkövetést, addig a megyei mutatók alapján 69%-os arány látható. Ezen belül 77%-os a gyermekkorú, 67%-os a fiatalkorú deliktumarány. Típuson belül a jogsértő esetek felét lopás vétsége teszi ki. A gyermekjóléti szolgálatok információja alapján többségben a nagyáruházakban elkövetett lopások váltak ismertté. A kisebb értékű eltulajdonítások aránya magasabb a gyermekkorúaknál (55%), mint a fiatalkorúak (42%) esetében. Ugyanez mondható el a kevésbé súlyos betöréses módszerrel elkövetett lopások esetében is. A fenti deliktumok a vétség kategóriájába tartoznak.

A bűncselekmények 50%-a tartozik a büntett kategóriába. Eltérő arány látható a két korcsoportban. Míg a gyermekkorúak harmada követett el súlyosabb bűncselekményt, addig a fiatalkorúak esetében 55%-os az arányuk. A büntett kategórián belül is kiemelkedik a kisebb értékű lopások aránya. A fiatalkorúaknál 35%-os mutatót láthatunk, melynek háromnegyedét betöréses módszerrel követték el.

A gyermekkorúaknál a rongálás jelenik meg 8%-os elkövetésként, súlyos bűncselekmény 2 fő esetében rablás formában valósult meg.

Az életkor előrehaladtával egyre súlyosabb bűncselekmények elkövetésével találkozunk. A fiatalkorúak által elkövetett büntettek majd' harmada rablás, ezen belül 15 fő csoportosan követte el tettét. A vagyon elleni bűncselekmények sorában találkozhatunk még gépjárműlopással és olyan „felnőtt” bűncselekménnyel, mint az orgazdaság, zsarolás,

sikkasztás. A gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetés szerkezete – különösen az idősebb korosztályé – leképezi a felnőttekéét.

A közrend elleni bűncselekmény második helyen áll a fiatalok bűnlajstromában. Az össz-bűncselekmény közel 20 %-át jeleníti meg (2. sz. tábla).

2. sz. tábla

Közrend elleni bűncselekmények

Bűncselekmény	14 év alatti elkövetők száma	18 év alatti elkövetők száma
Hamis vád büntette	-	3
Hatóság félrevezetése véts.	-	1
Hamis tanúzás büntette	-	3
Bűnpártolás vétsége	-	1
Közveszély okozás btte	1	-
Garázdaság vétsége	-	10
Csoportosan elkövetett garázdaság	-	21
Közveszéllyel fenyeget. véts.	2	6
Közokirat-hamisítás btte	-	1
Visszaélés okirattal véts.	2	6
Egyedi azonosító jel meg-hamisítása	-	4
Egyedi azonosító jel meg-hamisítása megszerzéssel	-	3
Visszaélés káb.szerrel csekély mennyiségre véts.	-	5
Visszaélés káb.szerrel csekély menny. vétsége (fogyasztással)	-	2
Összesen:	5	66

A közrend elleni bűncselekmények során elenyésző a gyermekkorúak száma, tettük súlya is vétség kategóriába tartozik. A típuson belül legmagasabb a garázdaság aránya (34 %), ezen belül is igen magas a csoportos elkövetések száma. Érzékelhető, a társas együttlét bátorító hatása, mely csökkent a felelősségtudatot, olyan cselekmények elkövetésére is bátorít, melyeket egyedül nem tennének meg a fiatalok.

Az okiratok meghamisítása szerepel második helyen, az esetek egy kivétellel a vétség kategóriájába tartoznak. A hamis vád, illetve a hamis tanúzás büntetével 6 fiatakorúnál találkozunk, akik nagy valószínűséggel nem fogták fel, hogy tettük már a büntetőjogba ütközik. A csoporton belül 7 főnél jelenik meg a kábítószerrel való visszaélés bűncselekménye.

A személy elleni bűncselekmények harmadik helyen jelennek meg a deliktumok csoportjában.
(3. sz. tábla)

3. sz. tábla

Személy elleni bűncselekmények

Bűncselekmény	14 év alatti elkövetők száma	18 év alatti elkövetők száma
Emberölés büntette	-	1
Kényszerítés büntette	-	1
Személyi szabadság megsértése büntette	-	5
Személyi szabadság megsértése minősített büntette	-	1
Magánlaksértés vétsége	1	1
Emberrablás büntette	-	1
Emberrablás előkészülete büntette	-	1
Könnyű testi sértés véts.	2	1
Súlyos testi sértés büntette	1	13
Szemérem elleni erőszak büntette	1	1

Összesen:	6	27
------------------	----------	-----------

Az erőszakos cselekmények elkövetése jellemzően a fiatalkorúaknál jelenik meg. A korcsoport tagjainak fele súlyos testi sértés büntettét valósította meg. A fiatalok 20%-a személyes szabadság megsértésével követett el büntettet.

Megdöböntő deliktumok is megjelennek a palettán. Szemérem elleni erőszakot mindkét korcsoportban mutatnak az adatok. Emberrablás előkészületét, emberrablást 1-1 fő fiatalkorú esetében láthatunk. A legsúlyosabb bűncselekmény, az emberölés, 1 fiatalnál látható az adatok alapján.

4. sz. tábla

Közlekedési bűncselekmények

Bűncselekmény	14 év alatti elkövetők száma	18 év alatti elkövetők száma
Vasúti közlekedés biztonsága elleni bűncs. btte	6	1
Közúti közl. biztonsága ell. bűncs. büntette	1	2
Közúti veszélyeztetés btte	1	-
Közúti baleset okozása	-	1
Közúti jármű ittas vez.vts.	-	3
Összesen:	8	7

Az összdeliktumok 0,5%-át teszik ki a közlekedési bűncselekmények (4. sz. tábla). A korcsoportonkénti arányok eltérőek, a gyermekkorúak 10%-a a közlekedés biztonságát veszélyeztette, a fiatalkorúaknál 3,5%-os a mutató. Az életkorukból adódóan náluk találkozhatunk 3 főnél ittas vezetéssel.

2.2.2 Jegyzőktől kapott információk

A megye 76 településéből 27 települési önkormányzat jegyzője 286 fő gyermek- és fiatalkorú elkövetőről szolgáltatott információt. A fiatalok 49,3%-a szabálysértést, 50,7 %-a pedig bűncselekményt követett el. (ld. a melléklet 1. sz. táblázata) A látható arány hasonló a rendőrségi adatbáziséhoz, de az adatok egészét tekintve több ponton eltérés mutatkozik. Az elkövetők számát illetően a jegyzőknek közel 200 főről nincs ismeretük. A jegyzői adatszolgáltatás ugyanis majd 100 fő szabálysértése esetében a közoktatási törvény megsértését, vagyis igazolatlan hiányzást jelöli. Ez az információ viszont nem jelenik meg a rendőrség adatbázisában.

A regisztrált 145 bűncselekmény mindegyike súlyos az információk alapján, a rendőrség adatai 178 fő súlyos cselekedetéről számolnak be. Ha az ismert elkövetők mindegyike szerepel is a rendőrségi adatbázisban, 33 főről akkor sincsenek információik a települési jegyzőknek. Az általuk szolgáltatott információk az összбүнözés 90%-ában vagyon elleni bűncselekmény elkövetését jelölik.

A bűnelkövetők életkor és nemek szerinti aránya eltérően alakul a bűncselekmények és szabálysértések körében. Megegyező mindkét eset vonatkozásában, hogy szembeszökően magasabb százalékban képviseltetik magukat a fiúk és a 14-18 év közötti fiatalok.

A szabálysértések tekintetében a nemek közötti arány a fiúk közel 70 %-os jelenlétét mutatja, a büntettek esetében már 90 %-ra billen a mérleg.

Az elkövetők életkorát vizsgálva a szabálysértők 30 %-a 14 éven aluli, a bűncselekmények tettesei között 25 %-os arányban vannak jelen.

Mindkét korcsoportra vonatkoztatható megállapítás, hogy a korhossz utolsó évében található a legtöbb elkövető.

2.2.3 Gyermekjóléti szolgálatok adatközlése

A konkrét veszélyhelyzet kezelésében, megszüntetésében a legfontosabb szerepet a gyermekjóléti szolgálatok töltik be. Hosszú távon foglalkoznak a veszélyeztetett

gyermekkel a veszélyhelyzet felismerésétől annak felszámolásáig. A gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi gondoskodás hatósági elemeinek igénybevételével törekednek a hatékony feladatellátásra.

5. sz. tábla

Gyermekjóléti szolgálatoknál regisztrált bűnelkövetők

Kistérségek	Jelző szerv			Intézkedés		
	Rendőrség	Ügyészség	M á s szerv	Alap- ellátás	Védelembel- vétel	Egyéb
Dorog	30	2	14	23	19	4
Esztergom	1	-	56	26	3	28
Kisbér	3	-	2	5	-	-
Komárom	7	-	17	18	5	1
Nyergesújfalú	1	-	-	1	-	-
Oroszlány	2	-	29	10	3	18
Tata	7	-	6	5	7	1
Tatabánya	12	-	43	35	16	10
Összesen:	63	2	167	123	53	62

A megye 36 településének gyermekjóléti szolgálata szolgáltatott adatot kiskorú bűnelkövetőről (5. sz. tábla). 232 fő gyermek- és fiatalkorú jogsértőről rendelkeznek információval a 2003-as év vonatkozásában. Közülük 96 fő (41 %) szabálysértést követett el, többségük igazolatlanul hiányzott az iskolából.

A rendőrségtől kapott adatok 379 fő bűnelkövetőről tájékoztatnak. Ugyanakkor a gyermekjóléti szolgálatok csupán 138 fővel kerültek kapcsolatba feladatellátásuk során.

Nehezen magyarázható a tapasztalat, hiszen a gyermekvédelmi törvény 1997. november 1-től a gyermekjóléti szolgálatokat rendeli az információáramlás fókuszába. A törvény 17. §-a jelzési kötelezettséget állapít meg a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódóan feladatot ellátó egészségügyi szolgáltatások, személyes gondoskodást nyújtók, közoktatási intézmények, rendőrség, ügyészség, bíróság, a menekülteket befogadók és civil szervezetek

számára. A jogszabály egyértelműen nevesíti a jelzések célját, mely a veszélyhelyzet megelőzésére és megszüntetésére irányul a tárgykörben is.

A szolgálatoknál regisztrált bűnelkövetőkről 63 esetben érkezett jelzés a rendőrségtől, 2 főről az ügyészségtől, az ismert elkövetők 72 %-áról pedig más szerv (jegyző, iskola) útján szerzett tudomást a szolgálat. Ez utóbbi jelzés többsége a közoktatási törvény megsértéséből adódik.

A szolgálatok intézkedései is alátámasztják a fentieket. Az esetek több mint felében elegendőnek értékelték az alapellátásban történő problémakezelést a munkatársak. A cselekmény súlya, a szülő és a gyermek önkéntes együttműködése előrevetíthető volt a gondozási folyamatban. A bűnelkövető gyermekek 23%-át, 53 főt vettek védelembe a gyámhatóságok. A fennmaradó 22%-ot döntően az eljárás folyamatában lévő esetekben nevesítik a szolgálatok, de található példa előzetes letartóztatásra és javítóintézeti nevelésre is. A megismertek a jelzőrendszer működésének komoly hiányosságait mutatják. A jelzések elmulasztása jogszabály-értelmezési problémákat láttat, melynek legnagyobb vesztese a gyermek, aki akár bűnelkövető, akár bűncselekmény sértettje, a veszélyeztetett kategóriába tartozik, nem kerülhet a védelme érdekében született törvény gondoskodásán kívülre.

A kapott tájékoztatás alapján a szolgálatok által ismert 230 bűnelkövető fiatalból 94 fővel volt megelőzően kapcsolata a munkatársaknak. Az esetek többségében alapellátás keretében segítettek a családok működési zavarainak megoldásában. A tavalyi ellenőrzések tapasztalatai alapján jól látható, hogy a szociális munkások nincsenek felkészülve olyan veszélyhelyzetek kezelésére, mint a fiatalkorúak bűnözése. Ezért fordulhatott elő több esetben, hogy a védelembe vétel szoros családgondozása mellett a családi devianciák következményeként bűnelkövetővé vált a fiatal. Sajnálatos, hogy a gyermekek nevelési programjaiban csak elvétve terveznek a munkatársak a tárgykörben.

2.2.4 Bűnelkövetők a gyermekvédelmi szakellátásban

A gyermekek nevelésének elhanyagolása, gondozásának elmulasztása, egészséges fejlődésének veszélyeztetése sok esetben összekapcsolódik olyan deviáns magatartásformákkal, mint az alkoholizmus és a bűnözés. A deviáns felnőtt családtagokat az

alapellátás, együttműködésük hiányában a védelembe vétel „fél kényszerítő” intézménye keretében próbálja meg a gyermekjóléti szolgálat rábírní gyermek fejlődését veszélyeztető magatartás megváltoztatására.

A hatósági eszköz sikertelensége esetén kerülhet csak sor a gyermek családból történő kiemelésére. A gondoskodás mindkét eleme a gyermeket védi a szülőtől, a szülői devianciák megszüntetésére irányuló feladatellátás eszközhiányos. A gyermek normális szocializációját megakadályozó magatartásformák kezeletlensége komoly veszélyeket hordoz magában, melyet önmagában a gyermek családból való kiemelése nem old meg. Az agresszív, bántalmazó családi légkörben élő gyermekek önkéntelenül problémamegoldó módszerként építik be személyiségükbe a negatív szülői viselkedésmintákat. A gyermekek gondozásán, nevelésén belül komoly kihívást jelent a szakellátás számára a fiatalok reszocializációja.

6. sz. tábla

A gyermekvédelmi szakellátásban élő bűnelkövetők száma 2000-2003. évben

Eljárás		2000	2001	2002	2003
Gyanúsítottként nyomozást indítottak ellene		10	33	26	29
ebből	a nyomozást megszüntették	1	18	5	7
	vádat emeltek	-	10	9	3
	vádelhalasztás történt	-	-	-	-
	folyamatban van (rendőrségi, ügyész szakaszon)	9	5	12	19

A statisztikai adatok alapján látható (6. sz tábla), hogy a 2000. évi 10 esetet alapnak tekintve 2001. évben több mint háromszorosára, majd a következő két évben közel háromszorosára

nőtt azoknak a nevelésbe vett fiataloknak a száma, akik ellen gyanúsítottként nyomozást indított a rendőrség. A gyermekkorúak aránya az összes bűnelkövető fiatal közül 2000. évben 10%, 2001. évben kiugróan magas, 54%, a következő két évben 20-25% között mozog.

2001. évtől folyamatos csökkenő tendencia tapasztalható a vádemelések tekintetében, mellyel megegyező arányban emelkedik azoknak az eseteknek a száma, melyekben rendőrségi, ügyészségi szakaszban folyamatban lévő nyomozás látható.

7. sz. tábla

Bíróság által hozott ítéletek

Döntés		2000	2001	2002	2003
Bírósági ítéletet hozott		15	10	7	3
ebből	megrovás		3	1	3
	próbára bocsátás	10	4	3	-
	javítóintézeti nevelés	2	3	1	-
	végrehajtandó szabadságvesztés	1	-	-	-
	felmentés	2	-	-	-
Bírósági eljárás folyamatban van		9	7	2	7

A bíróság által meghozott ítéletek száma tekintetében folyamatos csökkenés tapasztalható (7. sz. tábla). A fiatakorúakra vonatkozó büntetések és intézkedések köre évről évre enyhébbnek mutatkozik. 2000-ben a fiatalok 67%-ánál próbára bocsátásról döntöttek, a következő két évben az ítéletek 40%-ában rendeltek el pártfogó felügyeletet.

A súlyosabb bűnesetek ítéleteinek aránya 2000-ben 20%, 2001-ben 30%, 2002-ben pedig 14% volt az évi összeshez viszonyítva. Szabadságvesztés kiszabására a 2000. évi 1 fő kivételével nem került sor. A megrovás és a próbára bocsátás 2001. évtől fokozatosan emelkedő arányban

tapasztalható az ítéletek során. A múlt évben valamennyi ítélet eredménye megrovás volt. Következtetések levonását nehezen teszi lehetővé az, hogy a bíróság által meghozott ítéletek kihirdetése és a bűnelkövetések ideje között hosszú idő telik el. Összefüggések nem tapasztalhatók a bűnelkövetések száma, a vádemelések és a meghozott ítéletek között akkor sem, ha arányaiban nézzük mellettük a bírósági eljárás folyamatában lévő ügyeket is.

A gyermekvédelmi szakszolgálattól kapott információk alapján a nevelésbe vett bűnelkövető gyermekek valamennyien gyermekotthonok, lakásotthonok lakói. A 2003. évi statisztikai adatok alapján 287 fő 18 éven aluli fiatal élt az otthont nyújtó ellátási forma keretein belül. Közülük 29 fő, azaz 10%-uk követett el büntető jogszabályokba ütköző cselekedetet. A 10%-os, magas bűnelkövetési arányra némiképp magyarázatot ad a gyermekek bekerülését megelőző okok ismerete, szocializációs szintjük, közegük.

Az otthonok közül háromban kiugróan magas a bűnelkövető gyermekek száma. Különösen kirívó helyzet tapasztalható a Szőnyben működő lakásotthonban. Itt a 12 fős otthon lakóiból 8 fő, vagyis 67%-uk érintett. Közülük hatan csoportosan, többször is betörték egy helyi szórakozóhelyre, pénzt, italt, cigarettát tulajdonítottak el. A bűnelkövetéssel „fertőzött” gyermekotthonok közül Komárom 9. számú 20 fős gyermekotthona 25%-os, az intézményrendszer székhelyén található 36 férőhelyes gyermekotthon 22%-os elkövetési aránnyal emelkedik ki az ellátási formán belül. A lakásotthon lakói csoportosan (4 fő) törtek be a helyi iskolába. A székhelyen működő gyermekotthon esetében viszont ismert, hogy a legnehezebben kezelhető gyermekek ellátását biztosítja. A bűncselekmények súlya is itt a legnagyobb mértékű.

8. sz. tábla

Nevelésbe vett gyermekek által elkövetett bűncselekmények típusa, az elkövetés formája

Bűncselekmény megnevezése	gyermekkorúak	fiatalkorúak	összesen
Lopás	1	5	5
Betöréses lopás	2	3	5
Csoportos rablás	4	8	12
Többszörös betörés, lopás	-	4	4

Lőfegyverrel való orgazdaság	-	1	1
Súlyos testi sértés, személyes szabadság korlátozása	-	1	1
Kábítószerrel való visszaélés/ hamis tanúzás	-	1	1
Összesen:	7	22	29

2003. évben 7 fő gyermekkorú és 22 fő fiatalkorú bűnelkövető esetében indított nyomozást a rendőrség a szakellátásban elhelyezett gyermekek közül. 7 fő esetében 14 év alatti életkorukból adódóan az eljárást megszüntették. A nevelésbe vett bűnelkövető gyermekek majd' 90%-a vagyon elleni bűncselekményt követett el. Az arány a 14 éven aluliak esetében 100%-os (8. sz. tábla). A bűncselekmény szerkezeti mutatójában mindkét korcsoport esetében hangsúlyos a csoportos elkövetés. A fiatalok 41%-a az elkövetésre bátorítólag ható, felelősségtudatot csökkentő társas formában követett el bűncselekményt. A gyermekkorúak mindegyike egycselekményes, a fiatalkorúak 21%-a visszaeső. Különösen kirívó annak a 15 éves fiúnak az esete, akivel szemben a gyermekotthonba kerülését megelőzően 26 esetben indított nyomozást a rendőrség betörés, nagyértékű lopás miatt. A 14 éves kora előtti ügyeiben az eljárások megszűntek. Büntethető életkorban elkövetett vagyon elleni elkövetései esetében folyamatosan nyomoz a rendőrség. „Karrierje” nem szakadt félbe a nevelésbe vétellel, a bekerülését követő napokban ismét csoportos rablásban vett részt. Más típusú büntetőjogba ütköző tett 3 fiatalkorúnál tapasztalható, melyek: személyes szabadság megsértése/súlyos testi sértés, orgazdaság és visszaélés kábítószerrel/hamis tanúzás.

A másodlagos megelőzés nem kizárólag a gyermekvédelem feladata. A rendőrség a gyermek- és fiatalkorú bűnmegelőzéshez a bűnözés terjedésének megakadályozásával és a deviáns magatartásokkal szembeni fellépés minőségével járul hozzá. A fentiekén túl jelzőszervként funkcionál a jegyző és a gyermekjóléti szolgálatok felé.

2.3. Harmadlagos megelőzés

A harmadlagos megelőzés feladata az áldozatok és elkövetők humánus kezelése a másodlagos viktimizáció és a bűnismétlés megelőzése érdekében. A gyermekvédelmi jogszabályok alapján alkalmazott eszközök az elkövető és a sértett közötti mediáció, a pártfogó felügyelet alatt álló fiatalok és családjuk szociális és mentális támogatása.

Az igazságszolgáltatási rendszer keretein belül működő pártfogó felügyelet tartalmi vonatkozásaiban része a gyermekvédelem szakmai hálózatának, harmadlagos megelőző funkciója a bűnismétlés elkerülésében van.

Az elkövető a bűncselekmény megvalósítása után először a nyomozóhatóságokkal kerül kapcsolatba. Kutatások tapasztalata láttatja, hogy a korai életkorban bekövetkező rendőri kontaktusok összefüggésbe hozhatók az esetleges későbbi elkövetésekkel. A rendőrségnek tehát fokozottan kell törekednie a kiskorú bűnelkövetők esetében az emberséges bánásmódra. A Btk. 108. § (1) bekezdése értelmében a fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává válják. Az eljárás minősége befolyással bír arra nézve, hogy az igazságszolgáltatás eléri-e ezen célját.

2.3.1 Vádemelés elhalasztása

A fiatalkorú elkövetőkkel szemben egyre nagyobb teret nyerő gyakorlat a vádemelés elhalasztásának intézménye. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. Törvény 459. §-ában szabályozza ezt a jogintézményt a fiatalkorúakra vonatkozóan, míg az általános szabályokat a 222 §. tartalmazza. E szerint az ügyész a vádemelés feltételének fennállása esetén háromévi (fiatalkorúaknál: ötévi) szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalasztja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető. Az ügyész a vádemelés elhalasztása esetén megállapítja, hogy a gyanúsított pártfogó felügyelet alatt áll.

Fontos kiemelni, hogy még a feltételek fennállása esetén is csak egy lehetőségként szabályozza a törvény a vádemelés elhalasztását, tehát az ügyész mérlegelési jogkörébe utalja; a fiatalkorú gyanúsítottak esetében azonban növekvő tendencia figyelhető meg az elmúlt évek során. Ezt elsősorban a vádelhalasztás prevenciós célja motiválja.

A jogintézmény hatályosulását hivatott elősegíteni a (2) bekezdés kötelező rendelkezése, mely szerint a terhelt pártfogó felügyelet alatt áll.

2.3.2 Pártfogó felügyelet

A Btk. 82. § (1) bekezdése szerint pártfogó felügyelet elrendelésének akkor van helye, ha a feltételes szabadság, illetve a próbaidő eredményes elteltéhez az elkövető rendszeres figyelemmel kísérése szükséges.

A jogintézmény a bűncselekményt elkövetők ellenőrzését, irányítását, a társadalomba beilleszkedésük segítségét és támogatását szolgáló intézkedés, melyet önállóan nem, hanem csak más jogintézményhez kapcsolódva lehet elrendelni.

A pártfogó felügyelet alatt álló személy köteles a jogszabályban és a bírósági határozatban előírt magatartási szabályokat megtartani, a pártfogóval rendszeres kapcsolatot tartani és részére az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadni. Az említett magatartási szabályok kötelezettségeket és tilalmakat írnak elő annak érdekében, hogy a pártfogolt képessége szerint törvénytisztelő életmódot folytasson, így harmadlagos megelőző funkciója domborodik ki a jogszabályból. Célja tehát az újabb bűnelkövetés megelőzése.

Az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat Komárom-Esztergom Megyei Hivatalától 226 fiatalkorú pártfogoltról kaptunk információt. Vizsgálatunk és elemzésünk fő tárgya a pártfogó felügyelet jogalapja, a pártfogoltak iskolai végzettsége és az ebből levonható következtetések (9. és 10. sz. tábla).

9. sz tábla

A pártfogó felügyelet jogalapja

Fiatalkorú pártfogoltak száma					
	Bírói ítélet	Vádelhalasztás	Összesen	Fiú	Lány
2000	263	38	301	277	24
2001	233	31	264	248	16
2002	232	33	265	237	29
2003	198	28	226	206	20

Az elmúlt évekhez viszonyítva folyamatosan csökkent a pártfogoltak száma, míg 2000-ben 301, addig 2003-ban már csak 226 fiatalok esetében rendelte el a bíróság vagy az ügyész a pártfogás intézményét. Az esetek túlnyomó többségében bírósági határozat alapozza meg a pártfogó felügyeletet (88%, összesen: 198), s jóval csekélyebb az aránya az ügyészi vádemelés elhalasztásának (12%, összesen: 28).

10. sz. tábla

Pártfogoltak iskolai végzettsége

	nem fejezte be az ált. iskolát	8 általános	szakiskola	egyéb
2000	42	247	10	2
2001	54	139	51	20
2002	37	125	54	49
2003	38	107	51	15

A pártfogó felügyelet alá került kiskorú bűnelkövetők iskolai végzettségét vizsgálva látható, hogy az érintettek körében legmagasabb az általános iskolát végzettek aránya. Összesen 107 gyermek esetén volt ez a legmagasabb fokú végzettség (47%). Aggasztó, hogy 38 kiskorú még az általános iskolát sem fejezte be, ennél valamivel nagyobb azok aránya, akik valamilyen szakiskolai végzettséggel rendelkeznek. A tanulmányokra vonatkozó információkból egyértelműen arra következtethetünk, hogy a bűnelkövetők körében jellemző az alacsony iskolai végzettség, a tanulmányok folytatásának abbahagyása. Ez két okból is veszélyes. Egyrészt ezek a fiatalok az esetek kiemelkedő százalékában a későbbiekben sem folytatják iskoláikat, ami kihatással van a szocializáció, a kulturáltság kialakulásának fokára, a munkavállalási esélyeik ezáltal jelentősen csökkennek. Másrészt pedig kiszakadnak abból a korcsoportból, ahol lehetőségük volna a közösségi együttélés normáinak elsajátítására, a helyes irányú szocializációra.

3. A gyermek- és fiatalkori bűnelkövetés jellemzői

A fiatal korosztályok bűnözésének alapjai az élethelyzetüket meghatározó, behatároló családi körülményeikben, szocializációjukban keresendők. A család, mint a társadalom legkisebb közössége – pozíciója változása révén – elsődleges közvetítője a társadalmi változásoknak.

A gyermek- és fiatalkori kriminalitás vizsgálatánál meghatározó szerepe van a család közösségi struktúrában elfoglalt helyét kijelölő mutatók elemzésének. Az egyes családok státuszát az általuk képviselt értékek, a családtagok közötti kapcsolat tartalma, az aktuális társadalmi-környezeti viszonyok és ezzel összefüggésben a felhalmozott anyagi és szimbolikus javak határozzák meg. Mindezek alapjául a családi közösség nagysága, iskolázottsági szintje és az ezzel kapcsolatot mutató anyagi-jövedelmi viszonyok szolgálnak.

3.1 A gyermek- és fiatalkorú elkövetők családi környezete

A gyermekjóléti szolgálatoktól kapott adatok alapján látható, hogy a bűncselekményt elkövető fiatalok 63%-a kétszülős, vagy többgenerációs családban él. Nehezen vonható le egyértelmű következtetés az adatokból, mivel így egymagában semmit sem árul el magáról a gyermeket körülvevő nevelő, szocializáló mintáról. A KSH népszámlálást feldolgozó adatai alapján a megyei teljes gyermekpopuláció 77%-a él teljes családban. A gyermekjóléti szolgálatok információi alapján a kétszülős családok 0,27%-ában, az egyszülős családoknak pedig 0,65%-ában fordult elő bűnelkövető kiskorú. A kétszülős családmodell nem önmagában védi meg a gyermeket, hiszen szerkezete nem jelent szükségképpen rendezett háttérrel. Az adatok két és félszer nagyobb rizikófaktorot mutatnak az egyszülős családokban élő fiatalok esetében. A veszélyhelyzetnek esetükben több olyan összetevője van, mint a válást megelőző traumák, lényegesen rosszabb szociális helyzet, kontroll csökkenés.

Az adatok alapján a tradíciókkal, nagyobb múlttal rendelkező települések és körzetük – Tata, Kisbér, Komárom – körében kevesebb teljes családból került ki bűnelkövető gyermek. Mindennek ellentmondanak viszont az Esztergom és környéke mutatói.

3.2 A családi kapcsolatok tartalma

A következőkben a családi kapcsolatok és a bűnelkövetés előfordulásának összefüggéseit vizsgáljuk.

11. sz. tábla

Bűnelkövető gyermekek családi kapcsolatainak jellege

A gyermek szocializációs közegének jellemzői	Oroszlány	Tata	Tatabánya	Kisbér	Dorog	Esztergom	Komárom	Nyergesújf.	Összesen
Harmonikus családi kapcsolatok	14	5	14	-	19	40	9	1	102
Megromlott családi kapcsolatok	16	6	29	1	24	16	7	-	99
Gyermek személyiségét károsan befolyásoló családi működésmódok	-	2	12	4	2	1	8	-	29
Összesen	30	13	55	5	45	57	24	1	230

Meglepő információt szolgáltatott a gyermekjóléti szolgálatok a kérdésre vonatkozóan (11. sz. tábla). A bűnelkövető gyermekek 44%-a harmonikusan működő családi kapcsolatban él a mutatók alapján. A családok működési zavarait a gyermekek 56%-ánál jelezték a munkatársak. 12% esetében károsan befolyásolják a gyermekek személyiségét a család devianciái.

Kisbér és térsége területén valamennyi bűnelkövető családjánál olyan működési zavar tapasztalható, mely többségében mélyen érinti a gyermekek személyiségfejlődését. Tatabánya körzetében a fiatalok 75%-ának életét nehezíti családja kapcsolati diszfunkciója. A körzetek többségében 60% körüli ez az arány. Esztergom és térsége mutatói alapján viszont csupán 30% a problémás családok aránya, a bűnelkövető fiatalok 70 %-a harmonikus keretek között él. Ez utóbbi eseteknél nehezen tételezhető fel alapos ismeret a családokról, az adatok nem magyarázhatók.

3.3 A szülők iskolai végzettsége

A szülők iskolai végzettsége nem mellőzhető szempont a bűnelkövetés okai vizsgálatánál, kijelöli a megélhetés lehetőségének kereteit.

12. sz. tábla

Bűnelkövető gyermekek szüleinek iskolai végzettsége

Szülők iskolázottsága	Oroszlány	Tata	Tatabánya	Kisbér	Dorog	Esztergom	Komárom	Nyergesújf.	Összesen
6 osztályt végzettek	5	1	11	-	7	10	2	-	36
Általános iskolát végzettek	17	8	24	5	21	24	14	-	113
Középvégzettségűek	7	4	18	-	17	22	7	1	76
Magasan kvalifikáltak	1	-	2	-	-	1	1	-	5
Összesen	30	13	55	5	45	57	24	1	230

Az adatok alapján látható (12. sz. tábla), hogy a bűnelkövető fiatalok szüleinek 65 %-a aluliskolázott. A szülők fele csupán az általános iskolát végezte el, 16 %-uk még ezt sem fejezte be. Kétharmaduk nem rendelkezik szakmával. A gyermekek harmadának jók csupán induló esélyeik a megfelelően történő szocializációhoz.

Ha kistérségenként nézzük meg az iskolázottsági mutatókat, Esztergom körzete vezet a bűnelkövetők szüleinek 40%-os közép-, ill. magasabb végzettségi arányával, Dorog és Tatabánya térségében ugyanez a mutató 37%-os. Kisbér körzetében viszont valamennyi bűncselekményt elkövető alapfokú iskolát végzett szülő gyermeke.

3.4. A családok megélhetési körülményei

A szülők iskolai végzettsége szorosan kapcsolódik a családok szociális, anyagi körülményeihez.

13. sz. tábla

Bűnelkövető gyermekek családjának szociális helyzete

A családok szociális helyzete	Oroszlány	Tata	Tatabánya	Kisbér	Dorog	Esztergom	Komárom	Nyergesújf.	Összesen
Jó anyagi körülmények között élők száma	9	1	17	-	16	16	5	-	64

Közepes, de a megélhetést még nem veszélyeztető helyzetűek száma	17	9	23	2	19	31	14	1	116
Megélhetést veszélyeztető szociális helyzetűek	4	3	14	3	10	10	5	-	49
Hajléktalan szülők száma	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Összesen	30	13	55	5	45	57	24	1	230

Jó anyagi körülmények a bűnelkövető gyermekek 27%-ánál tapasztalhatók. Ez 8%-kal alacsonyabb az iskolázottsági mutatókhoz viszonyítva. A családok fele esetében a megélhetés átlagos szinten biztosított, majd negyedük szociális helyzete komoly veszélyforrás a gyermekek, fiatalok számára (13. sz. tábla). Szociális okból elkövetett bűncselekményt konkrétan csupán 8 főnél jeleztek a gyermekjóléti szolgálatok, szubjektív okként viszont negyedüknél valószínűsíthető. A média és a tágabb környezet értékközvetítése ismeretében nem túlzó a megállapítás.

3.5 A bűnelkövetés okai

A bűnokok vizsgálatánál a jelentés a rendőrségi oksémát vette figyelembe az információk összehasonlíthatósága miatt.

Az adatok azt mutatják, hogy a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények előmozdító okaként elsőként ki kell emelni a rossz baráti környezetet. A fiatalok 47%-ánál a deviáns kortárs ráhatást jelölték meg a munkatársak. A kiugró mutató értékelésénél nem

szabad megfelelkezni a rossz társasághoz csapódás mögöttes okairól. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ebben komoly szerepe van a család, a mikrokörnyezet figyelmetlenségének, esetleges közömbösségének. A szülői, gondozói felügyelet és ellenőrzés hiánya, a rossz családi légkör is felelőssé tehető a deviáns baráti társasághoz csapódó fiatalok esetében. Ezeknél az eseteknél egyértelmű a magyarázat az elkövetés társas módjára vonatkozóan. A család diszfunkcionális működése majd minden esetben kimutatható a bűnelkövetés mögöttes okaként. 18 %-ban családi problémák, 12 %-os arányban helytelen nevelési módszerek vitték a fiatalt a bűnelkövetés útjára. Alapokként iskolai konfliktus és kimaradás majd tizedüknél látható. A szülők alkoholizmusa 3 %-ban, a bűnöző életmódra berendezkedett szülők hatása 5 főnél mutatható ki (14. sz. tábla).

14. sz. tábla

A bűnelkövetés oka

Bűnelkövetés oka	Oroszlány	Tata	Tatabánya	Kisbér	Dorog	Esztergom	Komárom	Nyergesújf.	Összesen
Rossz baráti társaság	25	1	25	2	21	19	13	1	107
Családi probl.	3	-	9	-	7	4	2	-	25
Á t m e n e t i pénz-zavar	-	-	2	3	-	3	-	-	8
Iskolai konfliktus	1	-	2	-	3	4	3	-	13
Lakóhelyi konfliktus	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Dezorganizált (teljes káosz) családi helyzet	-	12	-	-	2	2	1	-	17
Iskolából kimaradás	-	-	1	-	-	7	1	-	9
H e l y t e l e n nevelés	-	-	13	-	1	12	1	-	21

Bűnözői családi környezet	-	-	1	-	2	1	1	-	5
Alkoholista családi környezet	-	-	2	-	3	-	2	-	7
Egyéb	-	-	-	-	6	5	-	-	11
Összesen:	30	13	55	5	45	57	24	1	230

Az oksági séma valamennyi eleménél megkérdőjelezhető a szülői felelősségvállalás. Nem szabad figyelmen kívül hagyni olyan járulékos okokat sem, mint az alkohol, droghasználat felelősséget, a következmények felismerését minimalizáló hatása. A deviáns magatartásformák a fiatalok esetében sokszor csoportos randalírozásban, túlzott alkoholfogyasztásban és közös bűnelkövetésben realizálódnak.

4. Koordinátori feladatok

A gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor feladatkörét a Gyvt. 122. §-ában és a Gyer. 5/A. §-ában foglaltak határozzák meg. 2003. augusztusától 2 fő foglalkozik a megyei gyámhivatalban a bűnmegelőzési feladatok koordinálásával. Az idei évben történt személyi változásokat követően a koordinátorok fogják össze a gyermek- és fiatalkorúak körében intézményesített bűnmegelőzési tevékenységet.

A megyében működő gyermekvédelemmel, drogprevencióval, bűnmegelőzéssel és áldozatvédelemmel kapcsolatos tevékenységi körű civil szervezetek felmérése első körben megtörtént. Az információkat a települési önkormányzatok jegyzői tájékoztatása szolgáltatta. A róluk vezetett nyilvántartás elkészült. A működés kezdetétől folyamatosan történik a kapcsolatfelvétel a jogszabályokban meghatározott szervekkel, szervezetekkel. Tájékoztatást kaptak a civil szervezetek a koordinátor feladatairól, egyben visszajelzést kértünk a már

meglévő és a 2004. évre tervezett programjaikról. Ennek alapján készítjük el a programok tárházát, mely a honlapunk közvetítésével mindenki számára megismerhetővé válik.

Folyamatosan figyelemmel kísérjük a gyermekvédelmet érintő pályázati kiírásokat. Egy esetben közvetítettünk pályázati lehetőséget a módszertani gyermekjóléti szolgálat felé. A települési önkormányzatok oktatási irodái közvetítésével, folyamatosan tájékoztatjuk az iskolákat a veszélyhelyzet megelőzését célzó pályázatokról.

Pályázatíró tréningen megszerzett ismereteket felhasználva kívánjuk támogatni a gyermekjóléti intézményeket, önkormányzatokat a pályázataik benyújtásában.

A megyei gyámhivatal ez év március végétől pályázatfigyelő honlapot kíván létrehozni, mely tartalmazza majd az aktuális pályázatok felsorolását, és linkeket a további információkhoz, valamint az oldalon ún. fórum formában lehetőség nyílna az azonos témában pályázni kívánók, vagy az azonos pályázaton részt venni kívánók egymásra találására, ezzel elősegítve a pályázati kooperációk létrejövetelét. Az oldalon hasznos tanácsok jelennek meg a pályázatok megírásával kapcsolatban, a sikerrel pályázók beszámolhatnak a pályázat eredményeként megvalósult projektekről, a sikertelenül pályázók megoszthatják másokkal kudarcuk okát. Az oldal látogatói e-mailben fordulhatnak a koordinátorokhoz segítségért.

A gyermekjóléti szolgálatok szakmai ellenőrzéséhez kapcsolódóan kezdtük meg a szolgáltatások bűnmegelőzési tevékenységének felmérését, külön kiemelve a gyermeket veszélyeztető körülmények feltárására irányuló tevékenységet. A felmérés kitért a szabálysértést/bűncselekményt elkövetők számára, a gyermekjóléti szolgálat családgondozói tevékenységére, a szolgálat bűnmegelőzéssel és drogrevenűcióval kapcsolatos szabadidős tevékenységére, a településen lévő civil szervezetekkel történő kapcsolattartásra és közös programjaikra.

A gyermekjóléti szolgálatok bűnmegelőzési tevékenységének vizsgálata 22 településen történt meg a tavalyi évben. A vizsgált településeken szabálysértést elkövetett fiatakorúak száma 10 fő, a bűncselekményt elkövetők száma ennek kétszerese, 21 fő volt. A gyermekek számához viszonyítottan Baj községben kiemelkedő a bűnelkövetők száma 1 %, ötszöröse a hasonló

gyermekszámú településeknek. A bűnelkövetők aránya a közeli városhoz viszonyítva is jóval magasabb a községben, arányaiban négyszer annyian vannak.

5. Kiskorúak részvétele a kábítószeres bűncselekményekben

A kábítószeres bűncselekmények száma fokozatosan növekszik. Az országos adatok alapján az összes kábítószeres bűncselekményt elkövetők számához viszonyítva a kiskorúak aránya 12%. (A felnőtt elkövetők életkora is jellemzően 18-30 év között van, tehát fiatal felnőttek.)

A magyarországi droghelyzet jelentősen megváltozott az elmúlt évtized folyamán, egyre sürgetőbbé vált a hatékony állami beavatkozások stratégiai megtervezése. Hazánkban 2000-ben első alkalommal fogadott el az Országgyűlés egy olyan nemzeti programot, mely a probléma egészére kiterjed, és szakmai, társadalmi, közigazgatási, illetve politikai egyeztetések után komoly lehetőséget nyújt a kábítószer-probléma egyéni és társadalmi kárainak visszaszorítására. A Stratégia meghatározza az alapcélokat és az értékeket, megfogalmazza a stratégiai fejlesztés fő irányait és súlypontjait.

A négy fő cél, hogy

- a társadalom érzékenyebbé váljon a drogkérdések hatékony kezelése iránt (közösség, együttműködés),
- esélyt kapjanak a fiatalok arra, hogy képessé válhassanak egy produktív életstílus kialakítására és a drogok visszautasítására (megelőzés),
- segítséget kapjanak a drogokkal kapcsolatba kerülő egyének és családok (szociális munka, gyógyítás, rehabilitáció),
- csökkenteni lehessen a drogokhoz való hozzáférés lehetőségét (kínálatcsökkentés).

5. 1 A kábítószer-bűncselekmények

A hazai kriminálstatisztika rendszere kábítószeres bűncselekmény alatt a visszaélés kábítószerrel bűncselekményt érti. A Büntető Törvénykönyv 2003. évi módosítása nyomán a

visszaélés kábítószerrel törvényi tényállása jelentősen megváltozott, illetve kibővült; a legrelevánsabb változás, hogy az elkövetői kör szerint cizelláltabbá vált a szabályozás, külön minősítve a fogyasztókat és a terjesztőket. A gyermek- és fiatalkorú elkövetők szempontjából ez különösen jelentős változás, hiszen az országos felmérések is azt bizonyítják, hogy a drogfogyasztás és az azzal kapcsolatos bűnözés specifikus, tekintve, hogy jellemzően a fiatalkorú és a fiatal felnőtt korosztály érintett a leginkább a jelenség kapcsán. (A statisztikák mutatói szerint a kábítószerrel visszaélés bűncselekmény elkövetői közül minden 6. fiatalkorú!) A megye egészére vonatkozóan nincsenek adatok a kábítószer fogyasztó fiatalokról. Felmérés a témában mindössze 12 településen történt (15.sz. tábla).

15. sz. tábla

A kiskorú elkövetők a megyében az elkövetés módja szerint

	2000	2001	2002	2003
Fogyasztó típusú magatartások	9	17	9	7
Terjesztő típusú magatartások	-	2	-	-

A kiskorúak kábítószerrel visszaélés bűncselekménye kapcsán jellemzően fogyasztóként érintettek. Az elkövetők fiatalkorúak. Terjesztői típusú magatartásokat a statisztika csak csekély számban mutat, de a rendőrségi információk szerint a még folyamatban lévő ügyek között több esetben is megjelennek ezek az elkövetési magatartások is.

A Btk. módosítása lehetőséget teremt ezen fiatalok elterelésben való részvételére, de ennek intézményi háttere megyénkben még nincs meg, többek között ezért is lenne szükség drogambulancia létrehozására.

6. Komárom-Esztergom megyei gyermek- és fiatalkorúak „bűntérképe”

A következőkben a rendőrség adatbázisa alapján teszünk kísérletet a 18 éven aluli fiatalok bűnelkövetési mutatói elemzésére a 2000-2003 közötti időszakra vonatkozóan (16. sz. tábla).

16. sz. tábla

Bűnelkövetők	Vizsgált időszak/fő			
	2000	2001	2002	2003
gyermekkorúak	140	128	160	79
fiatalkorúak	385	438	489	300
összesen	525	566	649	379
gyermekkorúak aránya	26%	22%	24%	21%

Az adatok alapján a 2000-2002. év közötti időszak mutatói folyamatos növekedést láttatnak a bűnelkövető kiskorúak számát illetően.

A 2003. év ugyancsak rendőrségi adatai alapján 42%-kal kevesebb bűnelkövetőt regisztráltak a megelőző évhez viszonyítva. A meglepő csökkenés nehezen magyarázható. Az okok keresése csak találgatás szintjén történhet. A rendszerváltás körüli időszakban születettek születési mutatói, az érintettek korosztályi összetétele, a felderítési mutatók, a tavalyi év fokozottabb figyelem-összpontosítása a bűnmegelőzésre valószínűsíthetők az okok között.

A gyermekkorúak aránya a bűnelkövetők között folyamatos hullámzást mutat. A legalacsonyabb a tavalyi évben volt (21%), de 2000-ben is az összes bűnelkövető egynegyedét teszik ki. A tendencia elemzésére csak az egységes statisztikai rendszer kialakításával, a következő év adatainak ismeretében vállalkozhatunk.

A 17. sz. táblában kistérségek szerinti bontásban jelenítjük meg a megyei „büntérképet” a gyermek- és fiatalkorúak vonatkozásában.

17. sz. tábla

Kistérségek	18 éven aluli	veszélyeztetett		bűnelkövető	
Dorog	8732	399	4,94	44	0,52

Esztergom	7794	262	2,73	63	0,86
Kisbér	2308	32	2,31	5	0,04
Nyergesújfalu	1572	40	2,5	1	0,06
Komárom	6675	368	5,5	25	0,32
Oroszlány	5590	497	6,68	31	0,6
Tata	6102	195	6,32	13	0,95
Tatabánya	17768	195	10,9	55	0,3

A bűnelkövetők számára vonatkozó adatokat kistérségi megosztásban a gyermekjóléti szolgálatok információja alapján elemezzük. A rendelkezésre álló adatbázis hiányos ugyan, de a térségi arányok korrelálnak a rendőrségi mutatókkal, lehetővé teszik következtetések levonását.

Az adatok alapján látható, hogy Tatabánya térségében a legmagasabb a veszélyeztetett gyermekek aránya, 100 gyermekből 11 főt nyilvánítanak veszélyeztetettnek. Az információ a megyeszékhelyen valós alapokon nyugszik, hiszen itt megtörtént a veszélyeztetettek körének felmérése. A második, gyermeket leginkább veszélyeztető térség Oroszlány és környéke, 6,68%-os mutatóval, majd alig lemaradva Tata térsége következik 6,32%-kal. Legkevésbé veszélyeztető térségnek Nyergesújfalu mutatkozik 2,5%-os arányával. Jellemzően a nagy bányászmuáltal rendelkező városok és környékük tűnik a gyermekek számára leginkább veszélyeztető környezetnek. Látszólag ellentmond a megállapításnak, hogy Tata térségében is magas számban regisztráltak veszélyeztetett gyermekeket. Annak ismeretében, hogy a városi lét költségeit fedezni képtelen családok közül sokan költöztek ki a környező telkek hétvégi házaiba, már érthető a számadatok.

Az előbbi feltevést igazolni látszik, hogy Tata térsége vezet a fiatal bűnelkövetők 0,95%-os arányával. Megdöbbentő, hogy minden századik gyermek összefüggésbe hozható bűncselekmény elkövetésével. Az esetek többsége mögött a rossz szociális helyzet húzódik meg egyik alapokként. Második, ugyancsak kiugró mutatókkal Esztergom térsége (0,86%) bír, itt valószínűsíthető a szülők munkanélküliségének következményei és a kapcsolódó elhanyagolás és szülői közömbösség. Kisbér és Nyergesújfalu térségében található arányaiban

a legkevesebb fiatal bűnelkövető, okát a kistelepülések nagyobb egymásra figyelése valószínűsíti. Kiemelendő érdekessége az adatbázisnak az az ellentmondás, amely Tatabánya térsége veszélyeztetettségi és bűnelkövetési aránya között mutatkozik. Okának kiderítése az elkövetkező idő feladata lesz.

7. A családon belüli erőszakról

A családon belüli erőszak áldozatai leggyakrabban a gyermekek, a nők és az idősök. A fogalom szorosan értelmezett határait némiképp kibővítve általánosan elmondható a tapasztalatok alapján, hogy a bűncselekmények döntő részét „ismerősök” sérelmére követik el, különösen igaz ez a személy elleni bűncselekmények körére. Ezzel fordítottan arányosak a felderítési mutatók, a családon belül elkövetett deliktumok esetén jóval alacsonyabb a feljelentési hajlandóság, így kiugróan magas a látencia, az áldozatok gyakran titkolják, szégyellik és tűrik az erőszakot.

A rendőrség, illetve a gyermekjóléti szolgálat adatai alapján 124 gyermeket ért a megyében a családon belüli erőszak valamilyen formában. Kiemelkedően magasak Oroszlány térségének számadatai, 42 gyermeket ért családjában atrocitás. Tatabánya követi a sorban, itt 35 gyermekről számolnak be a szakemberek. Tata körzetében 17 főt, Esztergom térségében 13 főt, Dorog és Komárom térségében 7-7 főt, Kisbér és környékén pedig 2 főt regisztráltak családjá által veszélyeztetettnek.

A családon belüli erőszak sajátossága, hogy abban a közegben fordul elő, amely méltóságot, egyenlőséget, anyagi biztonságot, pszichikai támaszt, emocionális kötődést kellene hogy jelentsen a család minden tagja számára. Az erőszakot alkalmazó éppen az áldozat szülője, egyéb hozzátartozója, akinek védelmet, támogatást kellene nyújtania. Speciális jellemvonása még az elkövető és az áldozat közötti sajátos érzelmi, családi kapcsolat.

Az Országos Rendőr-főkapitányság 13/2003.(III.27.) ORFK Intézkedésében rendelkezett a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. A városi rendőrkapitányságok a tárgykörben együttműködési megállapodást kötöttek a gyermekjóléti alapellátást biztosító szakemberekkel. A megállapodások az

együttműködők feladatait és az ellátás módját tartalmazzák. A rendőrség a Gyvt. 17. § /2/ bek. a/ pontjában meghatározott jelzést ORFK Intézkedés 1. sz. adatlapja megküldésével teszi meg. Az adatlapok tanúsága szerint az esetek többségében a szülők közötti atrocitások veszélyeztetik a kiskorúakat. Komoly problémát láttatnak az adatlapok a kapcsolattartások lebonyolítása körül, amikor a gyermek szenvedő alanya a szülők harcának. Az esetek kb. 20%-ában látható a gyermek szülő általi bántalmazása, de találkozni szexuális abúzus gyanújával is.

A családon belüli erőszak áldozatai traumájának kezelése, annak pozitív kimenetele függ az időben történő felderítéstől. Széles körű felvilágosítás, az anonimitás biztosítása, az áldozatok megvédése, a segítő szakemberek speciális felkészítése elengedhetetlen eleme a probléma kezelésének.

A sértetté válás oksági összefüggéseit mutató adatszolgáltatás meglehetősen hiányos, de az világosan körvonalazható a meglévő információkból, hogy nagy szerepet játszik benne a gyermekek kiszolgáltatott helyzete. A környezet közömbössége kiemelkedő ok, ugyanis a bajba jutott gyermekek az esetek többségében nem kaptak megfelelő segítséget. Gyakori ok még az óvatosság hiánya, a terület elhagyatottsága, a provokáló magatartás, a védekezésre képtelen állapot.

8. Gyermekek- és fiatalok sértettek

A gyermekek védelmét célzó bűnmegelőzési tevékenységnek alapvető célja egyrészt, hogy a lehető legkevesebb fiatal váljon bűncselekmények elkövetőjévé, másrészt pedig, hogy ne váljanak bűncselekmények áldozatává.

A korosztály tagjai életkorukból fakadóan fizikai, pszichikai, mentális képességeiknek még alacsonyabb szintjén állnak, önmaguk védelmére csak korlátozottan vagy egyáltalán nem képesek, így a sértetté válásuk megelőzése a felnőtt társadalom kiemelten fontos feladata.

Viktimológiai szakemberek kutatásai támasztják alá, hogy ha valaki életének korai szakaszában áldozattá válik, nagy esélye van arra, hogy ez később ismétlődik.

A kiskorúak sértetté válása vizsgálatának alapjául a rendőrségi adatbázis szolgált (18. sz. tábla).

18. sz. tábla

Kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények

Bűncselekmények	14 év alatti sértettek	14-18 év közötti sértettek
Emberölés	1	3
Testi sértés	18	31
Kényszerítés	2	1
Személyi szab. megsértése	2	3
Erőszakos közösülés	2	-
Szemérem elleni erőszak	7	1
Természet elleni fajtalanság	1	-
Megrontás	2	-
Tiltott pornográf felv. kész.	-	4
Kiskorú elhely. megvált.	4	-
Kiskorú veszélyeztetése	16	34
Kerítés	-	6
Közúti veszélyeztetés	-	1
Közúti baleset okozása	4	3
Közúti jármű ittas vezetése	-	1
Cserbenhagyás	-	1
Segítségnyújtás elmulasztása	1	1
Lopás	17	120
Csalás	1	11
Sikkasztás	11	19
Rablás	5	9
Zsarolás	7	10

Jármű önkényes elvétele	-	2
Jogtalan elsajátítás	-	3
Garázdaság	4	16
Önbíráskodás	-	8
Összesen	105	287

2003-ban a megyében összesen 392 tizenhét éven aluli személy sérelmére elkövetett bűncselekmény vált ismertté. (Hangsúlyozandó, hogy a rendőrségi statisztika csakúgy, mint az elkövetők esetében, az áldozatok vonatkozásában sem tartalmaz szabálysértési adatokat.)

A 392 kiskorú sértett 27%-a (105 fő) volt 14 éven aluli, 73%-a (287 fő) pedig 14 és 18 év közötti.

A kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények típusait vizsgálva szembeötlő, hogy hasonló megoszlás jellemző, mint az elkövetések oldalán. A legtöbb esetben vagyon elleni bűncselekményt követtek el kiskorúakkal szemben, összesen 215 esetben, ami az összedeliktumok számának 55%-a. Ezen belül a lopások száma a legmagasabb: 64% (összesen: 137 eset). De van eset csalásra, sikkasztásra, rablásra, zsarolásra is. A vagyon elleni bűncselekmények tekintetében markánsabban veszélyeztetettek a 14 és 18 év közötti fiatalok. A sorban második helyen a kiskorú veszélyeztetésének büntette áll, amely 50 esetet számlál (13 %). Ezt követi a testi sértés (49), sikkasztás (30) garázdaság (20), zsarolás (17), rablás (14).

Kiemelt figyelmet érdemel a nemi erkölcs elleni bűncselekmények felmérése, megelőzése. A tavalyi évben volt példa megrontásra (2), szemérem elleni erőszakra (8), természet elleni erőszakos fajtalanosságra (1) és tiltott pornográf felvétel készítésére (4) is.

9. Összegzés

Összefoglalva a jelentés megállapításait, látható, hogy a megyében élő 18 éven aluliak 0,6%-a követett el bűncselekményt a 2003-as évben. A gyermekkorúak aránya ezen belül 21%. Az adatok alapján közel 50%-os csökkenés tapasztalható az előző évhez viszonyítva, a tapasztalat csak fikció szinten magyarázható. A legmagasabb arányban Tata és Esztergom térségében követnek el a fiatalok bűncselekményt a megyében, legkevésbé fertőzött Kisbér körzete.

A kiskorúak legmagasabb arányban vagyon elleni bűncselekményt követtek el megyénkben is, a 67%-os mutató a bűncselekmények struktúrájában alacsonyabb az országosnál. A közrend elleni deliktumok 20%-ában, az erőszakos cselekmények 9%-ában jelennek meg a bűntípusok között.

A fiatalok bűnelkövetésének legsajátságosabb vonása a csoportos, társas elkövetés, mely sajátos pszichológiai szükségletből fakad. Visszavezethető a gyermekkorúak valahova tartozás, a biztonság szükséglete iránti igényére. Az agresszív ösztönök kezelése, a felelősségtudat csökkenése a csoportosulások veszélyességét növeli.

A kiskorú áldozatok és a bűncselekményfajták viszonyát tekintve hasonló szerkezeti mutatókat ismerhetünk meg, mint az elkövetések területén. Az áldozatok 55%-a vagyon elleni bűncselekmények károsultja, 13%-os arányban hozzátartozóik veszélyeztető magatartása látható, de valamennyi bűncselekménytípusban érintettek sértettként.

A bűnelkövetések okaként elsőként kell kiemelni a rossz baráti társaság befolyásoló hatását, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy valamennyi gyermeki deviancia mögött a szülő felelőssége húzódik meg. A család diszfunkcionális működése, a rossz családi légkör, a figyelmetlenség, kontroll hiánya, a helytelen nevelés mind nevesíthető mögöttes okként.

Hat évvel a gyermekvédelmi törvény bevezetése után érzékelhetők a hiányosságok, melyek megnehezítik a gyermekek védelme érdekében ellátandó tevékenységet. Alapvető problémaként kell megfogalmazni a jelzőrendszer működési zavarát, mely lényegesen rontja a felderítési mutatókat, a veszélyhelyzet kezelését lehetetlenné teszi. A tapasztalatok láttatják, hogy a segítő szakemberek tehetetlenek a bűnelkövetés problematikájával szemben. A bűnelkövető gyermekek nevelésének korrekciójára nem készült fel sem az iskola, sem a gyermekvédelem.

A gyermekjóléti szolgálatok és a szakellátás eszköztárából egyaránt hiányzik a speciális korrekció tervezettsége. A feladatellátást nehezíti, hogy a gyermekvédelmi jogszabályok az általános veszélyhelyzetet, és annak kezelési szabályait fogalmazzák meg. Hiányoznak a konkrét meghatározások a tárgykörben, különösen a családjukból kiemelt gyermekek körében ellátandó feladatoknál.

Kiss Attila

**A Magyarország területén működő
regionális diszpécser szolgálatok munkája
2003. november 17-től 2004. április 30-ig**

1. Bevezető

Az országban működő regionális diszpécser szolgálatok a budapesti Menhely Alapítvány tízéves szakmai tapasztalataira építve, az ESZCSM által kiírt pályázat alapján és a Hajléktalanokért Alapítvány Módszertani Osztályának közreműködésével kezdték meg munkájukat, 2003. november 17-én. Mivel országos szinten új szolgáltatási forma került bevezetésre, a Menhely Alapítvány Diszpécser Szolgálat együttműködési megállapodás alapján vállalta a regionális diszpécser szolgálatok munkatársainak szakmai képzését, amelyen az összes leendő diszpécser részt vett. Az egységes számítógépes dokumentáció érdekében a régiós diszpécser szolgálatok a Menhely Alapítvány Diszpécser Szolgálat által használt, bejáratott és jól funkcionáló rendszert használják.

A pályázati kiírásnak és feltételrendszernek megfelelő, alább felsorolt szervezetek kapták a lehetőséget a szolgáltatások indítására:

Kecskemét, Dél – Alföldi Regionális Diszpécser Szolgálat
Miskolc, Észak Magyarországi Regionális Diszpécser Szolgálat
Nyíregyháza, Észak – Alföldi Regionális Diszpécser Szolgálat
Győr, Nyugat – Dunántúli Regionális Diszpécser Szolgálat
Tatabánya, Közép – Dunántúli Regionális Diszpécser Szolgálat
Pécs, Dél – Dunántúli Regionális Diszpécser Szolgálat
Budapest és Pest Megye, Menhely Alapítvány Diszpécser Szolgálat

A regionális diszpécser szolgálatok a tárgyi eszközök beszerzése után felvették a kapcsolatot a hajléktalanellátó intézményrendszer összes szereplőjével. A hajléktalanellátás által lefedetlen területeken is megtörtént a szociális ellátórendszer más típusú intézményeinek és szolgáltatóinak a programról való tájékoztatása és felkérése az együttműködésre. Minden egyes diszpécser szolgálat reklámértéket nem hordozó levonókat készítettett, amelyek a hajléktalanokat segítő non-stop telefonszámot tartalmazzák, és azokat a régióhoz tartozó megyék minden településére eljuttatták (hajléktalanellátó intézményekhez, polgármesteri hivatalokba, családsegítő és gyermekjóléti szolgálatokhoz, idősök otthonaiba, családok átmeneti otthonaiba, gondozási központokhoz stb.). A szociális szféra intézményein kívül az egészségügyi intézményekkel, a mentőszolgálatokkal, a rendőrséggel és a polgárőrség szervezeteivel külön egyeztetések útján kötöttek együttműködési megállapodásokat, amelyek az utcán életvitelszerűen tartózkodó hajléktalan emberek szolgáltatásokhoz való hozzáférését és életmentő funkciók ellátásának gyorsabb és hatékonyabb megszervezését tették lehetővé a téli ellátási időszakban.

A regionális diszpécser szolgálatok szoros együttműködést és munkakapcsolatot alakítottak ki a régiókban működő utcai gondozó szolgálatokkal és a régiós hajléktalan-módszertanokkal. Folyamatos a munkakapcsolat a különböző régiókban működő diszpécser szolgálatok között, minden hónap első péntekén összéregiós diszpécserstáb keretein belül egyeztetjük és finomítjuk a szakmai munkát. A stábülések alakalmával esetmegbeszélésre is sor kerül. A Hajléktalanokért Alapítvány Módszertani osztályának a közreműködésével meghatároztuk a szolgálatok által nyújtott minimumokat, valamint a szakemberek kiválasztására vonatkozó feltételeket, nevezetesen azt, hogy a diszpécser szolgálatok munkatársai felsőfokú végzettséggel rendelkező szociális munkások legyenek. Ezt az összes diszpécser központot működtető szervezet elfogadta. A diszpécser szolgálatok szakmai napok és konferenciák szervezésével népszerűsítették a programot. A telefonszámok bevezetése a köztudatba a médián keresztül valósult meg, ami bizonyíthatóan sikeres, mivel a lakosság által a diszpécser szolgálatokhoz beérkező telefonhívások száma az elmúlt időszakban folyamatosan növekvő tendenciát mutatott.

A 24 órában működő telefonszolgálatok képesek arra, hogy a hajléktalanellátás által lefedetlen és ellátatlan területeken élő hajléktalan emberek is hozzájussanak egy szolgáltatási

minimumhoz. A beérkező hívások területi eloszlásának figyelembe vételével lehetőség van felmérni a hajléktalanellátás és az intézményrendszer hiányosságait, ebből következik, hogy statisztikai és információs adatok szolgáltatásával a diszpécser szolgálatok elősegíthetik a fejlesztési koncepciók kidolgozását. Az országban működő utcai gondozó szolgálatok szakmai munkájának hatékonyságát és a célcsoporthoz tartozó emberek elérésének hatásosságát a téli krízis időszakban a telefonos szolgálatok professzionálisan és adekvát módon tudták segíteni. Erre a legkézenfekvőbb bizonyíték, hogy a korábbi évekhez képest az utcán fagyhalál következtében elhunyt hajléktalan emberek száma a minimálisra csökkent. Azok a fedél nélküli emberek, akik a tél folyamán elhaláloztak, vagy minden szolgáltatást és segítségnyújtást elutasítottak, vagy más okból, az utcai gondozó szolgálatok hibáján kívül lettek áldozatok. Erre a későbbiekben még kitérek.

1. sz. táblázat

A regionális diszpécser szolgálatokhoz érkező telefonhívások havi megoszlása 2003. november 1. – 2004. április 30.							
Régió	nov.	dec.	jan.	febr.	márc.	Ápr.	összesen
Dél – Alföldi Régió	106	261	173	213	251	187	1191
Észak – Magyarországi Régió	68	201	207	221	216	213	1126
Észak – Alföldi Régió	237	272	419	482	364	218	1992
Nyugat – Dunántúli Régió	80	112	164	148	119	102	725
Közép – Dunántúli Régió	71	245	328	331	208	170	1353
Dél – Dunántúli Régió	115	265	284	223	251	336	1474
Budapest és Pest Megye	1721	2271	2353	1660	1426	1075	10 506
összesen	2398	3888	3928	3278	2835	2301	18 471

2. A régiós diszpécser szolgálatok által ellátott feladatok

2.1 Elhelyezéssel kapcsolatos krízishelyzetek megoldása

Az ország területén működő diszpécser szolgálatokat a téli krízis időszak alatt 1693 alkalommal keresték rászoruló elhelyezése érdekében. Egyrészt az utcán életvitelszerűen tartózkodó fedél nélküli emberek életmentésében, másrészt hajléktalanná vált családok, vagy egyedülálló, otthonukból menekülő szülők és gyermekeik elhelyezésében kérték a

segítségünket. Ezekben az esetekben a hajléktalanellátás különböző intézményesített szolgáltatásait kell igénybe venni ahhoz, hogy ezek az emberek ne az utcán, lépcsőházakban, elhagyott romos épületekben, pincékben vagy pályaudvarokon töltsék az éjszakát. A diszpécser szolgálatok kiemelten fontos szerephez jutnak az intézményrendszer férőhelyeivel és kihasználtságával kapcsolatos adatbázisok és információk birtokában, amelyek csökkentik az elhelyezési nehézségeket. A vidékről, kisebb településekről érkező bejelentéseket megpróbáljuk helyi szinten megoldani, illetve megoldatni, a törvényi ellátási kötelezettségre való hivatkozással. A kistelepüléseknek a hajléktalan emberek gondozása, elhelyezése szinte minden esetben problémát okoz, mert nincs sem utcai gondozó szolgálat, sem pedig hajléktalanellátó intézmény, ezért a településhez legközelebb található intézménybe próbáljuk meg elhelyezni a fedél nélkül élőket. A családok elhelyezések szempontjából a helyzet még súlyosabb, nemegyszer szinte kilátástalan. A családok átmeneti otthonai állandó férőhelyhiánnyal küszködnek, kénytelenek a minimális krízisférőhelyeiket is kihasználni az elhelyezendő családok nagy száma miatt. Az esetek egy részében gyűrűszerűen kezdik felkutatni a diszpécser a még üres férőhelyeket: város, megye, régió, országos szint.

2. 2 Adományokra vonatkozó beérkező hívások kezelése

A diszpécser szolgálatok telefonszáma nyilvános, ebből adódóan egyre több felajánlás érkezik magánszemélyektől, vállalkozóktól és egyéb intézményektől. Az adományok jelentős része természetbeni: ruhanemű, bútorzat és élelmiszer. A szolgálatok meg tudják szervezni a felajánlások szállítását és igény szerinti elosztását. Mivel az adatbázisokban szereplő információk és igényfelmérés alapján lehet elosztani az adományokat, sokkal nagyobb az esélye annak, hogy az ellátásban egyébként hiányként megjelenő ruházat és élelmiszer a megfelelő helyre jut el. Ebben az esetben bizonyos fokú kontroll funkció is megjelenik a szolgálatok munkájában, mivel ellenőrizhetővé válik a felajánlások útja, az adományozótól egészen a célcsoporthoz tartozó emberekig.

2. 3 A fedél nélkül élő emberek helyzetére, az ellátó rendszer működésére vonatkozó általános információk közvetítése

A 2003 novemberétől 2004 április végéig tartó időszakban 1323 alkalommal hívták a diszpécser szolgálatokat a különböző régiókban a fedél nélkül élő emberek helyzetére, az

ellátórendszer felépítésére, működésére vonatkozó általános kérdésekkel. Az esetek legnagyobb részében szociális munkások kérnek segítséget egy adott intézmény, illetve az intézményrendszer működésében nehezen kezelhető probléma megoldásában. A telefonos szolgálatban dolgozó szakemberek a rendelkezésre álló széleskörű és naprakész információkkal képesek nemcsak a helyi sajátosságokat is figyelembe vevő, hanem régiós és országos adatokkal szolgálni a hajléktalanellátó intézményrendszeréről és annak működéséről, és az ehhez kapcsolódó aktuális adatokról. A média képviselői szintén ki tudják használni a telefonos segítséget, ha reális képet akarnak nyújtani a hajléktalanellátásról és annak intézményrendszeréről.

2. 4 A különböző adatbázisokban szereplő konkrét információk megadása

A telefonálók sok esetben kérnek konkrét adatokat és információkat. 4722 ilyen típusú beérkező hívása volt a szolgálatoknak hat hónap alatt. Abban az esetben, ha a konkrét információ nem áll a rendelkezésünkre, visszahívjuk a telefonálót, és megadjuk a kért tájékoztatást az általunk ajánlott intézmények szolgáltatásainak működéséről, elérhetőségéről, igénybevételének feltételeiről. Leggyakrabban a társintézményekben dolgozó szociális munkások fordulnak hozzánk. Növekvő tendenciát mutat azon hívások számának aránya, amelyek nem kizárólag a hajléktalanellátáshoz kapcsolódnak. A telefonvonalak szolgáltatásait a különböző szociális intézmények, és a szociális szféra más területein dolgozó szakemberek is egyre gyakrabban veszik igénybe. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján egyfajta fejlesztési és finanszírozási rendszert lehetne kidolgozni, bővített szolgáltatásokkal.

2. 5 A diszpécser szolgálat programjaihoz közvetlenül kapcsolódó információk közvetítése

Az országban az 51 utcai gondozó szolgálat munkáját a téli időszakban a krízisautó szolgálatok erősítették, kiegészülve a diszpécser szolgálatokkal.

Abban az esetben, ha az utcai gondozó szolgálat munkatársainak ki kell menniük a bejelentés helyszínére, a szociális munkások beszámolnak arról, hogy a bejelentés helyszínén kit és mit találtak. Ehhez kapcsolódva szoktak a bejelentők érdeklődni, hogy mikor ér ki az utcai szociális munkás, vagy hová kerül az általuk bejelentett ember. Az adott estekről a diszpécserek visszajeleznek a bejelentőknek. Szociális munkások, lakosság, rendőrség, mentők, maga a kliens, egyéb intézmények lehetnek a bejelentők.

2. 6 Közterületeken krízishelyzetbe került hajléktalan emberekkel kapcsolatos bejelentések fogadása

Az utcai gondozó szolgálatok munkáját a téli krízisidőszakban, mint említettük, krízisautó, valamint teajarat szolgálatok egészítik ki. A lakosság figyelmét a médián keresztül hirdetésekkel igyekeztünk felkelteni, és a diszpécser szolgálatokat népszerűsítő matricákat minden településre eljutattuk. A figyelemfelkeltéssel párhuzamosan folyamatosan kérjük a lakosságot, hogy akinek kritikus helyzetben lévő hajléktalan emberről van tudomása, hívja a telefonszolgálatot.

A bejelentésekkel kapcsolatban a diszpécser szolgálat munkatársainak elsődleges feladata, hogy az adott probléma megoldásának legpraktikusabb formáját válasszák ki. Az ügyeletes diszpécser a kapott információk alapján első lépésben igyekszik eldönteni, hogy a kritikus helyzet szociális munkások helyszínre küldésével kezelhető-e. Abban az esetben, ha eszméletlen vagy sérült személyről van szó, mindenképpen mentőt küld a szolgálat, vagy ugyanezt javasolja a bejelentőnek. A krízisautó szolgálat mozgósításával sok esetben elkerülhető, hogy a bejelentett bajba jutott ember detoxikáló állomásra vagy a rendőrségre kerüljön, és felesleges atrocitások sorozatát viselje el. A rendőrséggel a téli krízisidőszakban eddig soha nem látott partneri viszony alakult ki, köszönhetően az országos rendőrfőkapitányi parancsnak, mely szerint a járőrök bajba jutott embert közterületen nem hagyhatnak. Ide kapcsolódnak be az utcai gondozó szolgálatok és a krízisautó szolgálatok. A rendőrök szinte minden esetben megvárták a bejelentés helyszínére érkező szociális munkásokat. A mentőszolgálattal való együttműködés viszont egyáltalán nem nevezhető felhőtlennek, erről később bővebben szólok.

A helyszínre küldött szociális munkásokkal minden esetben együttműködünk, telefonon keresztül cseréljük ki az információkat (a kliens állapota, elhelyezési lehetőségek, a kliens be akar-e menni valamelyik hajléktalanellátó intézménybe, illetve krízisférőhelyre), és segítséget nyújtunk a fedél nélküli emberek elhelyezésében. A bejelentett emberek sikeres elhelyezése után a szolgálatok munkatársai az esetekkel kapcsolatos további információkat gyűjtenek az adott intézménytől: ki hová lett elhelyezve, az adott intézmény szolgáltatásait mennyi ideig veheti vagy vette igénybe, utóbbi esetben milyen állapotban távozott.

A 2003 november és a 2004. április 30. közti időszakban 2492 esetben hívták a diszpécser szolgálatokat közterületen krízishelyzetbe került hajléktalan emberekkel kapcsolatban. A legtöbb esetben magánszemélyek hívásait regisztráltuk, de sok hívást kaptak a szolgálatok szociális munkásoktól, illetve egészségügyi intézményektől és a rendőrségtől. A lakosság bejelentései az összes utcai jelzés 68 %-át teszik ki. Egyrészt ez a magas arány nyilvánvalóan bizonyítja, hogy a diszpécser szolgálatok telefonszáma a program előkészítési fázisában az ország településeire eljutott, és az állampolgárok számára ismertté vált. Másrészt a magánszemélyek által tett bejelentések nagy száma jelzi, hogy a lakosság a tolerancia, a segíteni akarás aspektusából közelíti meg a hajléktalanságot és a hajléktalan embereket. Az utcai bejelentések 10%-a a hajléktalanellátásban dolgozó szakemberektől érkezett. Ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a diszpécser szolgálatok olyan információs adatbázissal rendelkeznek, amely által megszervezhető a fedél nélküli hajléktalan emberek hozzáférése a szolgáltatásokhoz, és krízishelyzetben gyorsan és szakszerűen tudnak reagálni. Az egészségügyi intézményektől érkező telefonhívások a kórházból kikerülő hajléktalan emberekkel kapcsolatosak: mikor és milyen állapotban hagyják el az intézményt, illetve igényelnek-e elhelyezést. A mentőszolgálat bejelentései abban az esetben töltенék be a funkciójukat, ha akkor telefonálnának a diszpécser szolgálatoknak, ha a saját csatornájukon bejövő hívást már lereagálták, s amennyiben az utcán talált kliens állapota nem igényel orvosi ellátást, a bejelentés helyszínén maradnának, amíg kiérnek a szociális munkások, hogy átvegyék az esetet. A kliensek bejelentései önmagukra, vagy valamelyik hasonló élethelyzetben lévő társukra vonatkozik, aki az ügyfél megítélése alapján rossz állapotban van. A diszpécser szolgálatok telefonszámát az utcán élő hajléktalan emberek körében szóróanyaggal népszerűsítettük, hangsúlyozva, hogy saját vagy társaik életét menthetik meg, ha felhívják vagy egy járókelővel felhívják a megadott telefonszámot.

2. 7 Éjjeli menedékhelyek, átmeneti szállások üres férőhelyeinek nyilvántartása

A diszpécser szolgálatok naprakész információkkal rendelkeznek a saját statisztikai régiójukban működő éjjeli menedékhelyek és átmeneti szállások üres férőhelyeiről. A férőhely-kihasználtság függvényében irányítják a szállás nélküli embereket az üres férőhellyel rendelkező intézményekbe. Az éjjeli menedékhelyekkel kapcsolatos információkat naponta [lekérdezik a diszpécser szolgálatok munkatársai, az ország összes intézményétől](#). Az átmeneti

szállások üres férőhelyeinek kihasználtságával kapcsolatos adatokról heti rendszerességgel tájékoznak a szolgálatok. Az éjjeli menedékhelyekről kapott adatokat a Menhely Alapítványhoz továbbítják a régiós központok, az alapítvány munkatársai ezeket rendszerezik, és napi férőhely-kihasználtsági adatokkal szolgálnak az ország összes éjjeli menedékhelyének férőhelyeiről, és az igénybevevők számáról.

2. 8 Keresőszolgálat működtetése

A régiós diszpécser szolgálatok a Menhely Alapítvány által kidolgozott rendszert alkalmazzák, amellyel igyekszünk elérni, hogy az „eltűntek” tudjanak arról, ha valaki keresi őket. Lényege, hogy a hajléktalan emberek felé üzenetet közvetítünk, amelyben közöljük, hogy ki és milyen ügyben keresi őket. Ezeket az adatokat a Menhely Alapítvány Diszpécser Szolgálatához továbbítjuk, ahol országos lista készül. Ezt azután kéthetente elküldik a hajléktalanellátó intézményekbe és a hajléktalanellátással foglalkozó szervezetek számára.

2. sz. táblázat

A diszpécser szolgálatokhoz érkező hívások telefonálók és típusok szerinti megoszlása 2003. november 1. – 2004. április 30.							
Típus	ügyfél	szociális munkás	magán-személy	rendőr-ség	egészségügyi intézmény	egyéb intézmény	összesen
Utcai bejelentés	135	234	1696	227	83	117	2492
konkrét személy elhelyezése	264	710	195	61	365	94	1693
az adatbázisainkban szereplő konkrét információk közvetítése	389	3093	658	121	157	304	4722
az ellátórendszerre vonatkozó általános információk közvetítése	73	868	256	22	26	78	1323
a Diszpécser Szolgálat programjaihoz kapcsolódó információk közvetítése	67	3849	113	39	31	130	4225
„Keresik” szolgáltatással kapcsolatos hívás	66	124	195	29	15	71	499
adományközvetítés	40	72	718	0	2	77	1155
egyéb hívás munkaügyben	115	505	1093	15	1	114	1593
magán jellegű hívások	37	78	536	2	1	11	665

összesen	1186	9533	5457	515	680	996	18 367
-----------------	-------------	-------------	-------------	------------	------------	------------	---------------

3. sz. táblázat

A diszpécser szolgálatokhoz érkező telefonhívások havi megoszlása 2003. november 1. – 2004. április 30.							
típus	nov.	dec.	jan.	febr.	márc.	ápr.	összesen
utcai bejelentés	338	581	643	433	306	191	2492
konkrét személy elhelyezése	244	322	327	294	278	228	1693
az adatbázisainkban szereplő konkrét információk közvetítése	541	813	929	954	775	710	4722
az ellátórendszerre vonatkozó általános információk közvetítése	230	253	293	174	169	204	1323
a diszpécser szolgálat programjaihoz kapcsolódó információk közvetítése	636	895	996	769	604	322	4225
„Keresik” szolgáltatással kapcsolatos hívás	53	112	100	77	86	72	499
adományközvetítés	88	248	173	146	158	97	1155
egyéb hívás munkaügyben	177	245	326	331	372	389	1593
magán jellegű hívások	91	158	141	100	87	88	665
összesen	2398	3627	3928	3278	2835	2301	18367

3. A diszpécser szolgálatok munkája során felmerülő problémák és dilemmák

3. 1 Települési önkormányzatok törvényben meghatározott feladatainak, ellátási kötelezettségének megszégése

A jogszabályban meghatározott feladatokat számos település nem látja el, elsősorban finanszírozási és/vagy egyéb okokból, nem hozzák létre sem az intézményeket, sem a kapcsolódó szolgáltatásokat. Ennek a helyzetnek az ellensúlyozására hiányoznak a szankciók, és hiányoznak bizonyos fokú vagy minőségű kényszerítő eszközök. Tehát számos önkormányzat törvénszegő. Ennek az állapotnak köszönhető, hogy a nagyobb városok hajléktalanellátó intézményei egyébként is túlterhelt rendszerébe kerülnek be a vidéki hajléktalan emberek. Ez sem az intézményeknek, sem pedig a kliensnek nem tesz jót. Egyrészt az intézmények által nyújtott ellátások jelenleg is alacsony színvonalának további romlásához

vezet, fokozza a szakemberek leterheltségét, másrészt a kliens szempontjából sem elhanyagolható, hogy a megszokott környezetéből való kiszakítás és a még létező kapcsolatrendszerének összeomlása milyen hatással lesz rá. A vidékről nagyobb városokba bekerült hajléktalan emberek jellemzően szinte azonnal függőségi viszonyba kerülnek a hajléktalanellátó intézményrendszerrel. A kistelepüléseket mindenképpen arra kell ösztönözni, hogy helyi szinten oldják meg a hajléktalan emberek problémáit.

3. 2 Családos elhelyezések

A családok elhelyezésének gondja a férőhelyhiánnyal függ össze, nagyon kevés a családok átmeneti otthona. Az egyik lehetséges megoldás lenne, ha az önkormányzatok albérleteket, vagy panziókban szobákat bérelnének, így megelőzve a családok hajléktalanná válását és szétesését.

3. 3 Mentőszolgálatokkal való együttműködés

A folyamatos egyeztetések ellenére az együttműködés nem mondható felhőtlennek. Ez köszönhető a mentőszolgálatoknál uralkodó anarchikus állapotoknak. Az országban több esetben is felmerült néhány mentőorvos felelőssége hajléktalan emberek halálesetei kapcsán. A kimegy a mentő, vagy nem megy ki a mentő; ha kimegy, a következő sarkon kirakja a hajléktalan embert, mert a fertőtlenítés órákig is eltarthat, és magas költséggel bír. A nagy probléma az, hogy emberi életekkel játszadoznak. Orvosetikai és erkölcsi problémákat vet fel, hiszen a hajléktalan ember is ember.

3. 4 A diszpécser szolgálatok és az utcai gondozó szolgálatok közötti információáramlás akadózása

Néhány esetben nincs meg a kellő összhang a diszpécser és az utcai szociális munkások között. Erre jó példa a „joystick-irányítás”, amikor a diszpécser szolgálat munkatársai levezénylik az esetről alkalmazott szakmai beavatkozást. Az utcai szociális munkás pillanatnyi döntésképtelensége miatt, ami főként a tapasztalat hiányából adódhat, több esetben a telefonos irányítás volt az alkalmazott „módszer”. Ilyenkor veszélyforrás lehet, hogy az ügyeletes diszpécser nincs a helyszínen, és esetleg rossz döntést hoznak az utcai szociális munkással együtt az adott szituációban.

3. 5 Finanszírozási akadályok, forráshiány

Jelenleg a régiós diszpécser szolgálatoknak 2004. július 31-ig megoldott a működéshez szükséges finanszírozása. A minisztérium pályázati kiírásából kimaradtak a diszpécser szolgálatokra vonatkozó részek, tehát ez a pénzügyi forrás is elapadni látszik. A működéshez szükséges pénzügyi korlátok miatt a költségek minimálisra való csökkentése hosszabb távon a szolgáltatás szakmai színvonalának romlásához vezethet, vagy legrosszabb esetben a megszűnéshez. A téli ellátás ideje alatt beérkező 18 367 telefonhívás kezelése nem terhelhető rá az egyébként is túlfeszített munkatempóban dolgozó Menhely Alapítvány diszpécser szolgálatára. Abban az esetben, ha a szolgálatok mégis megszűnnének, majd újra indulnának, egyrészt ugyanazoknak a telefonszámoknak az újbóli bevezetése nagyobb költségekkel járhat, mint a program indításánál, másrészt az egész rendszer elveszti a hitelességét a működési szünet ideje alatt.

4. Alternatív megoldás a fejlesztésre: integrált szolgáltatás

A regionális diszpécser szolgálatoknak integrált szolgáltatási formát kell létrehozniuk, ami plusz feladatok ellátásával jár. Ezek a plusz feladatok maguk után vonják a gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok együttműködését, amely országos modellként szolgálhat, továbbá a finanszírozási lehetőségek tovább bővíülhetnek. A helyi szinten megvalósított bővítés kiterjeszthető a megyei majd a régiós intézményrendszerre. A bővített szolgáltatással a régiós diszpécser szolgálatok egy európai integrált szolgáltatási formát képesek létrehozni!

A 2003. novemberében indult regionális diszpécser szolgálatok tevékenysége és munkája a fenti adatok alapján igazolja, hogy szükség van az ilyen típusú szolgáltatások működtetésére. A jövőben mind a törvényi háttér, mind pedig a finanszírozás biztos megteremtése a cél. Sajátos, és a hajléktalanellátás összes intézményrendszeri és működési területére kiterjedő adatbázissal a szociális munkások és a hajléktalansággal szembesülő egyéb szervezetek munkája is koordinálható, hatékonyabbá és hatásosabbá tehető. Az utcán életvitelszerűen tartózkodó fedél nélküli emberek krízishelyzeteinek megoldása – a gondozó szolgálatok erősítésével, szakmai munkájuk folyamatos egyeztetésével – koordinálhatóvá válik, és a célcsoporthoz tartozó emberek nagyobb számban juthatnak hozzá az intézményrendszer által nyújtott ellátásokhoz. A régiós diszpécser szolgálatok a helyi speciális rendszerekhez

alkalmazkodva képesek hatékonyan és szakmai szempontból kompetens módon ellátni a feladataikat.

Pálhalminé Jeszenszky Mária -Vida Zsuzsanna
KÜLÖNLEGES NEVELŐSZÜLŐI HÁLÓZAT

EGY LEHETSÉGES MODELLKÍSÉRLET
VÁZLATOS BEMUTATÁSA

A csecsemőotthonokkal szemben újra és újra megfogalmazódó vád, hogy a kelleténél tovább tartják vissza a gyermekeket, s ennek következtében törvénytelen, hogy kisebb-nagyobb mértékben hospitalizálódott gyermekek kerülnek akár örökbefogadó, akár nevelőszülőkhöz, ahelyett, hogy a kórházból kikerülve rögtön nevelőszülői családban nevelkedne a gyermek. Nyilvánvaló, hogy minél fiatalabb kortól, minél hosszabb ideig van a gyermek oly módon elhelyezve, hogy nincs vele olyan állandó személy, aki a szülőt tudná helyettesíteni, annál erősebben jelentkeznek a hospitalizációs tünetek, bármilyen támogató is a gyermekotthoni környezet.

Kérdés viszont, és jelen tanulmány ezt hivatott alaposan körbejárni és megvizsgálni, hogy egy nevelőszülői család képes-e, illetve milyen intézményi támogatással képes olyan személyre szóló gondozást-nevelést biztosítani egyszerre több csecsemőkorú gyermek számára, amelynek köszönhetően a hospitalizálódás elkerülhető, és biztosítható a gyermek egészséges személyiségfejlődése.

Kiindulási pontként a következőt fogalmazhatjuk meg: azon túl, hogy a nevelőszülői hálózatban szükséges növelni azoknak a hagyományos nevelőszülőknek a számát, akik egy-egy csecsemőkorú gyermek nevelését vállalják, mi most kifejezetten annak meghatározására teszünk kísérletet, hogy mi szükséges ahhoz, hogy működtethető legyen olyan csecsemők átmeneti befogadását biztosító nevelőszülői család, illetve egy ilyen családokból álló hálózat, ahova közvetlenül a kórházból kerülhetnek azok az újszülöttek, akik

várhatóan örökbefogadhatóvá válnak, és ezáltal örökbefogadó szülőkhöz átgondozásra kerülnek, vagy a vérszerinti szülők körülményeinek rendezése után hazakerülhetnek.

Úgy gondoljuk, hogy egy-egy ilyen nevelőszülői családban egyidejűleg maximum három csecsemő helyezhető el, mert ennél több gyermek személyre szóló gondozását a család nem képes biztosítani. A háromnál nagyobb létszám már a csecsemőotthoni gondozási-nevelési körülményeket idézné, annak minden hátrányos következményével együtt, ami elsősorban a gyermekek hospitalizálódásában nyilvánulna meg. Márpedig éppen ezt szeretnénk kiküszöbölni a családi elhelyezéssel.

Milyen nevelőszülőre van szükség?

Életkor

A nevelőszülőnek mindenképpen olyan teljes családban élő, 35-45 év közötti nőnek kell lennie, aki a saját gyermekeit már felnevelte, útjukra bocsátotta, de még érez magában elegendő energiát csecsemőkorú gyermekek neveléséhez. Tehát mindenképpen szükséges feltétel, hogy legyenek saját gyermekei, valamint, hogy azok már önállóak legyenek, hisz a saját, még iskoláskorú gyermekek mellett lehetetlen több csecsemő gondozása; ezt vagy a saját, vagy a nevelt gyermekek sínylik meg. Az is nélkülözhetetlen, hogy legyen férj, illetve apa a családban, hisz több csecsemő egyidejű nevelése olyan intenzív igénybe vételt jelent, amely egyedülálló személyre nem terhelhető.

Ugyanakkor, ha a fenti kritériumokat összevetjük a nevelőszülő és a nevelt gyermek közötti korkülönbségre vonatkozó jogszabályi előírásokkal, máris látható, hogy a 35-45 év között meghatározott életkor tovább szűkítendő. A saját gyermekeiket már felnevelt nők inkább 38-40 évesek, vagy annál is idősebbek. A csecsemő és a nevelőszülő között engedélyezett korkülönbség maximum 45 év. Az adott nevelőszülő tehát, ha legalább 3-5 évre szeretnénk vele tervezni, nem lehet több 40-42 évesnél. Vagyis meglehetősen szűk korosztály, a 38-42 éveseké jöhet számításba.

Képzettség

Státuszát, képzettségét tekintve mindenképpen hivatásos nevelőszülőben kell gondolkodnunk. Hagyományos nevelőszülőként ugyanis, ha munkaviszonnyal rendelkezik, nyilván nem kívánatosná válik munkahelyén, amennyiben folyamatosan GYED-en vagy GYES-en van. Ez annál is inkább kivitelezhetetlen, mert ezek az ellátások egy adott gyermekhez kötöttek, így a gyermekek folyamatos cserélődése esetén olyan adminisztrációs többletterhek keletkeznek, ami kezelhetetlenné válna a család és a társadalombiztosítás számára egyaránt.

Amennyiben hivatásos nevelőszülő vállalja a feladatot, annak kiképzett, vagy legalábbis a 300 órás hivatásos nevelőszülői képzésben már bent lévő nevelőszülőnek kell lennie, e nélkül hivatásos nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony vele nem létesíthető (15/1998. NM rendelet 157.§). Mivel feladata speciális tudást igényel, jó lenne, ha rendelkezne csecsemőgondozói képesítéssel is. Ez utóbbi nem elengedhetetlen feltétel, hiszen a nevelőszülő mellé rendelt segítőknek dajka vagy csecsemőgondozó képesítéssel kell bírniuk.

Kérdés, ha nem találunk az erre a feladatra jelentkezők között hivatásos nevelőszülői képesítéssel rendelkezőt, akkor ez időben mennyire tolja ki a nevelőszülői család működésének megkezdését. Amennyiben ugyanis a nevelőszülőnél már van(nak) csecsemő(k), akkor nyilvánvalóan képtelen a képzési feltételeknek megfelelni, tanulni, vizsgázni. 300 órás (kb. egyéves) tanfolyamok pedig nem túl gyakran indulnak az országban, még a fővárosban sem, mivel komoly költséget jelent a működtetők számára a képzés finanszírozása, illetve kevés működtető rendelkezik akkreditált képzési tervvel a hivatásos nevelőszülői tanfolyam tekintetében. A Fővárosi TEGYESZ-ben 2004 januárjában kezdődött meg egy ilyen csoport képzése, ezt követően pedig bizonytalan, hogy mikor tudunk újból csoportot indítani, hisz ehhez legalább 15-20 főre van szükség, a fővárosban viszont két kivétellel minden képzésre kötelezett működő hivatásos nevelőszülő eleget tett, illetve tesz ez irányú kötelezettségének.

Szakmai elvárások

A szakmai elvárások a nevelőszülővel szemben igen magasak. Mindazoknak a kompetenciáknak, amelyek a felkészítő képzés során hangsúlyozódnak, készséggé kell válniuk, s a mindennapi gyakorlatban a gondozói tevékenységet ennek a szakmaiságnak kell áthatnia. A nevelőszülői családnak arra az időre kell biztonságos otthont nyújtania a csecsemőknek, míg sorsuk véglegesen nem rendeződik – ami a gyermek örökbefogadó szülőkhöz történő átgondozását vagy a vérszerinti családhoz való hazagondozását jelentheti. Itt felvetődik az azzal kapcsolatos felelősség is, hogy a nevelőszülői családba – amennyire ez előre biztonsággal megmondható – csak olyan gyermekek kerüljenek, akiknek a sorsa maximum egy éven belül rendeződhet. Ez pedig minden érintett szakember (nevelőszülő, nevelőszülői tanácsadó, gyámi tanácsadó, gyámhivatali ügyintéző, családgondozó, illetve örökbefogadási ügyintéző) pontos és összehangolt munkáját követeli meg, hogy a gyermek sorsának intézése szempontjából lényeges határidők betarthatóak legyenek, és a nevelőszülői családban töltött idő valóban átmeneti legyen. Utóbbi azért is lényeges, mert ha a csecsemő a nevelőszülői családba „beragad”, az nem csak mennyiségi szempontból káros (vagyis azért, mert kevesebb gyermek kerülhet ebbe a nevelőszülői családba); egy éven túl ugyanis mind a gyermek, mind pedig a nevelőszülők részéről olyan erős kötődések alakulnak ki, amelyeknek elszakítása komoly trauma mindkét fél számára.

A nevelőszülői családban töltött időt tehát nagyon pontosan meg kell tervezni, és a nevelőszülőnek a hazagondozás, illetve az örökbefogadásra való előkészítés érdekében kell feladatait ellátnia. Ez a gondozási-nevelési feladatokon, a fejlődési szükségletek kielégítésén túl elsősorban azt jelenti, hogy nagyon intenzív kapcsolattartást kell biztosítani a vérszerinti vagy az örökbefogadó szülőkkel, az otthonában kell fogadnia ezeket a szülőket, hogy a csecsemőt minél jobban megismerhessék, s a gondozási feladatokba is be kell vonnia őket. Vagyis ennek a nevelőcsaládnak az otthona „átjáróház” lesz, nem csupán a csecsemők változnak folyamatosan, hanem a csecsemőket vállaló, látogató vérszerinti vagy örökbefogadó családok is.

Milyen legyen a nevelőszülő lakása?

A jogszabályok értelmében a nevelt gyermek a nevelőszülővel egy szobában nem helyezhető el, s abban a szobában, ahol a gyermeket elhelyezik, a rá eső létférőnek legalább 6m²-nek kell

lennie. Kíváncsi tehát, hogy a szülők és az esetlegesen a családban élő saját gyermekek szobáján túl a csecsemők elhelyezésére (minimum három csecsemővel számolva) legalább két szoba álljon rendelkezésre, amelyek közül az egyik legalább 12m². Arra is gondolni kell, hogy a csecsemők különböző időpontban, esetleg különböző életkorban kerülnek a nevelőszülői családba, napi ritmusuk eltérő lehet, netán egy-egy betegség esetén szükséges megoldani az elkülönítésüket – vagyis mindenképp egynél több szobát kell biztosítani számukra.

Ezen kívül szükség van vendégszobára is, ahol a látogató, barátok, örökbefogadó, illetve vérszerinti szülőket fogadni lehet úgy, hogy azzal a többi gyermek, illetve a többi családtag nyugalma ne zavarják. Ez a szoba szükség esetén arra is használható, hogy ideiglenes hálólágyót alakítsanak ki benne a segítő számára. Előfordulhat ugyanis, hogy a nevelőszülő betegsége miatt nem tudja ellátni gondozói feladatait, tehát a segítő(k)nek 24 órában jelen kell lenni, hiszen a csecsemők nem maradhatnak ellátatlanok, az esetleg lázas beteg nevelőszülő pedig nem engedhető a közelükbe. Adódhat olyan helyzet is, amikor a nevelőszülőnek halaszthatatlan ügyben el kell utaznia, igaz, ilyenkor még súlyosabb a dilemma: magára hagyhatja-e a lakásában segítőit, és kire milyen felelősség hárul ilyen esetben?

Összegezve tehát: a keresett családnak legalább 4-5 szoba + nappali szobás lakással, vagy még inkább családi házzal kell rendelkeznie a feladat ellátásához.

Itt utalunk arra, hogy nélkülözhetetlen a nevelőszülő rendelkezésére álló személygépkocsi, hisz a gyerekek utaztatása – főként, ha egyszerre kell vinni őket valahová, vagy sürgős egészségügyi, ill. egyéb elintéznivaló van – másképp nem megoldható. A személygépkocsi-használat költségeit viszont az erre vonatkozó jogszabályok szerint a működtető köteles fedezni.

A nevelőszülői családnak mindenképpen budapestinek kell lennie, hiszen a kórházak, hivatalok és a különféle szolgáltatások gyors elérhetősége csak így garantálható.

Milyen segítőkre van szüksége a nevelőszülőnek?

Családtagok

Kiindulási pontként fogalmaztuk meg, hogy a csecsemők átmeneti befogadását vállaló nevelőszülő családos nő legyen. Ugyanakkor a férj nyilván munkaviszonnyal rendelkezik, pénzt keres, ami azt jelenti, hogy a csecsemők ellátása rá nem terhelhető, nem várható el tőle, hogy szabadidejét, hétvégi pihenőnapjait erre a feladatra áldozza, hiszen neki is szüksége van regenerálódásra, feltöltődésre. Ehhez pedig nyugodt családi környezetet kell biztosítani. Az más kérdés persze, ha bizonyos mértékig besegít feleségének, de a feleség tehermentesítését nem lehet erre alapozni. Ugyanez vonatkozik a nevelőszülő együtt élő saját felnőtt gyermekeire is, akiknek elsősorban szintén a saját életüket kell élniük.

Állandó segítők

A működtetőnek kell tehát biztosítani azt a személyzetet, amelynek segítségével a csecsemők folyamatos munkarendben megfelelő módon elláthatók. Ugyanis egy ember nem képes egyszerre három csecsemő gondozására 24 órán át, a nevelőszülőnek is biztosítani kell időt a pihenésre, regenerálódásra, sőt a saját családja ellátásával kapcsolatos házimunkák végzésére is. Ezen kívül gondolni kell a gyermekek különféle orvosi vizsgálataira, esetlegesen szükségessé váló kórházi benntartózkodására, a kapcsolattartás biztosítására, az átgondozáshoz szükséges barátkozási időszakban annak segítésére, egyéb hivatalos ügyintézésre. Nyilvánvaló, hogy a nevelőszülő mellé folyamatos, képzett segítséget kell biztosítani legalább napi 12 órában, megszakítás nélküli munkarendben, tehát hétvégén, ünnepek alatt is. Ez minimum két állandó segítő (gondozó) alkalmazását teszi szükségessé, akikkel közalkalmazotti munkaviszonyt kell létesíteni, mert a megbízási jogviszony nem ad lehetőséget a különleges helyzetből adódó fokozott ellenőrzésre, esetleges felelősségre vonásra. A segítő 8 általános iskolai végzettséggel és dajka vagy csecsemőgondozói képesítéssel kell hogy rendelkezzen; ezt a tervezéskor a B7 fizetési osztállyal vettük figyelembe.

Állandó segítők hiányában a nevelőszülő várhatóan rövid időn belül kimerül, kiég, veszélybe kerülhet a házasság, a család egysége, de az ellátott csecsemőkre nézve is komoly veszélyt

jelenthet egy elfáradt, türelmetlen nevelőszülő, aki nyilvánvalóan nem képes azt a szeretetet, törődést biztosítani a gyermeknek, aminek érdekében ezt a nevelőszülői családot létrehoztuk.

Ugyanakkor arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a két állandó segítő, akiket a működtető biztosít, nagy valószínűséggel idegen lesz, nem pedig rokon, családtag, ahogy ezt általában a hivatásos nevelőszülők segítőinél megszoktuk. Ez azt jelenti, hogy a nevelőszülői család folyamatosan kénytelen lesz beengedni az intim szférájába idegen személyeket, ami számos konfliktus forrása lehet. Ezt megelőzendő a nevelőszülőnek mindenképpen beleszólása kell legyen abba, hogy kit enged be családjába segítőként. El kell dönteni azt is, hogy milyen legyen a nevelőszülő és segítője között a munkamegosztás. Melyikük feladata a csecsemők gondozása, és melyikükre hárulnak a háztartási teendők (mosás, ételek elkészítése, mosogatás stb.)? Nyilvánvaló, hogy ezt a segítő munkaköri leírásának tartalmaznia kell, de mennyire szabályozhatóak ezek a mindennapi dolgok? S ha a nevelőszülő a gondozási feladatok felelőse, hisz éppen ezáltal alakítható ki és erősíthető a kötődés közte és a gyermek között, akkor a segítő tulajdonképpen háztartási alkalmazott? De ha a segítő szakképzett csecsemőgondozó, és ennek a feladatnak a segítésére szerződöttük, akkor a nevelőszülő végezze a háztartási teendőket?

Lehet, hogy felesleges dilemmázásnak tűnik e kérdések felvetése, és a hétköznapi gyakorlatban mindez sokkal zökkenésmentesebben és természetesebben megoldható, ha megvan a két ember (nevelőszülő és segítője) közt a kölcsönös rokonszenv, elfogadás, együttműködési készség. De pusztán erre hagyatkozni, ebben bízni nem lehet, hiszen itt olyan speciális munkáról van szó, amit otthon végez a nevelőszülő. Saját otthonát osztja meg nemcsak a nevelt gyermekekkel, hanem a 12 órában jelen lévő segítőkkal és más idegenekkel is, akik oly mértékig látnak bele a nevelőszülői család magánéletébe, ami tudomásunk szerint egyetlen más munkatevékenység során sem fordul elő. A munkavégzés és az intim szféra a hely, idő s a szereplők tekintetében is teljes mértékben összefolyik, így félő, hogy éppen az a családi jelleg vesz el, aminek érdekében a konstrukciót létrehoztuk.

Orvosi ellátás, egészségügyi szolgáltatások

Tudjuk, hogy a szakellátás rendszerébe kerülő csecsemők sok esetben eltitkolt vagy gondozatlan terhességből születnek, az anya terhesség alatti életmódja is számos veszélyforrást jelenthet a magzatra nézve, tehát arra kell felkészülni, hogy az újszülött fokozott orvosi, védőnői odafigyelést igényel. Mivel ez a nevelőszülői család folyamatosan több csecsemő gondozását végzi, gyakorlatilag napi kapcsolatban kell állnia a körzeti gyermekorvossal és a védőnővel. Elképzelhető, hogy ez csak úgy biztosítható, ha a működtető külön szerződést köt a feladat ellátására a gyermekorvossal. Ezen kívül valamelyik gyermekkórházzal (javaslatunk szerint a Heim Pál Gyermekkórházzal) olyan együttműködést kell kialakítani, amely garantálja a státuszvizsgálatok alapos és gyors elvégzését, illetve az adott kórházban az egyéb szükségessé váló vizsgálatok, beavatkozások soron kívül elvégezhetőek, hogy a nevelőszülőnek minél kevesebb időt kelljen családjától távol lennie.

A körzeti védőnő folyamatos, heti rendszerességgel történő látogatása is elengedhetetlen.

Természetesen bármily körülmények között próbálunk is minden várható nehézségre felkészülni, számos olyan váratlan helyzet, esemény következhet be, ami szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a nevelőszülőt és a működtetőt egyaránt. Kiderül például, hogy intenzív, heti többszöri gyógytornára van szüksége a csecsemőnek. Ki hordja rendszeresen a tornára, vagy ki fizeti meg, ha a gyógytornász hetente többször házhoz jön? Hogyan biztosítható speciális diéta, pl. ha a gyermek lisztérzékenységre szenved? Amennyiben pedig a csecsemő kórházi benttartózkodása válik szükségessé, úgy egyrészt az ezzel járó többletköltséget a nevelőszülő számára a működtetőnek kell kifizetnie, másrészt meg kell oldani ez alatt az idő alatt a nevelőszülő folyamatos otthoni helyettesítését, ami szintén plusz költségeket jelent.

A legnagyobb veszélyt abban látjuk, hogy ha közvetlenül a kórházból kerül ki a gyermek kb. kéthetesen, még alig lehet tudni valamit az egészségi állapotáról. A kórháznak nem érdeke, hogy a szokásos rutinvizsgálatokon túl elvégezze a státuszvizsgálatokat, vagy legalábbis azok egy részét (nem is lehet ennyi idő alatt, és ilyen korban), így a nevelőszülő olyan újszülöttet visz haza, akiről vajmi kevés információja van. Elengedhetetlen tehát az állandó megfigyelés és vizsgálatok egész sora.

Nevelőszülői tanácsadás

A nevelőszülői tanácsadónak a jogszabályban előírt háromhetenkénti gyakoriságnál jóval sűrűbben, hetente, illetve esetenként hetente többször is látogatnia kell a családot.

Ő az, aki koordinálja a csecsemők sorsának rendezéséhez szükséges lépéseket, aki intenzív kapcsolatot tart a működtetővel, a szakszolgálat és a különféle társintézmények munkatársaival. A szokásosnál jóval több családban töltött időnek köszönhetően valószínűleg be fog vonódni a csecsemők gondozási feladatainak ellátásába is, pl. sétáltatás, a gyermek orvosi vizsgálatra vitele stb. A kapcsolattartás vagy az örökbefogadó családokkal való barátkozás elősegítésében is meghatározó szerepet kell vállalnia, ebben az egyik legnagyobb kihívást jelentő feladatban nem hagyhatja magára a nevelőszülőt.

A 3 év alatti gyermekek esetében a jogszabályok értelmében félévente kötelező a gyermek helyzetének felülvizsgálata, éppen a gyermek sorsának mielőbbi hatékony és összehangolt rendezése érdekében. Amennyiben a gyermek hazagondozása a cél, a nevelőszülői tanácsadónak szoros munkakapcsolatot kell fenntartania a gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, meghatározó szerepet kell játszania a szülő-gyerek kapcsolat erősítésében. Ha a gyermek örökbefogadhatóvá válik, részt kell vennie azokon a teameken, ahol a megfelelő örökbefogadó család kiválasztása, majd tájékoztatása történik, és az átgondozást elősegítő barátkozást is neki kell lebonyolítania, szükség esetén a nevelőszülői szolgálat pszichológusát is bevonva a munkába.

Tehát nem csupán a nevelőszülő, hanem a nevelőszülői tanácsadó igénybevétele, terhelése is fokozott, amit mindenképpen figyelembe kell venni a tanácsadó körzetének, esetszámának kialakításakor és a szupervízió biztosításakor.

Törvényes képviselő, gyámság

A nevelőszülő fokozott terhelése és a gyermekek sorsa rendezésének felelőssége miatt talán szerencsésebb lenne a gyámi teendők ellátását hivatásos gyámra bízni. Ugyanakkor az esetleg

szükségessé váló orvosi beavatkozásokhoz adandó törvényes képviselői hozzájárulás szempontjából jóval egyszerűbb, ha a nevelőszülő legalább a gyermek törvényes képviselőjét vállalja. Ez viszont azt is jelenti, hogy gondozói-nevelői feladatai mellett számos adminisztrációs teher is hárul rá, így a félévente esedékes gyámi jelentések elkészítése, a felülvizsgálatokon való személyes megjelenés, a csecsemővel kapcsolatos rendkívüli eseményekről írásbeli tájékoztatás a gyámhivatal felé, stb.

A vagyonkezelést mindenképpen eseti gondnoknak kell ellátnia, mint ahogy az örökbefogadási eljárás során is eseti gondnok kirendelése válik szükségessé.

Fontos adminisztratív teendője lesz még a nevelőszülőnek a gyermekek után járó családi pótlék megigénylése is, ami a csecsemők cserélődése esetén mindig újabb terhet ró a nevelőszülőre.

Elkerülhető-e a nevelőszülő kiégése, elfáradása?

Az a folyamatos és fokozott terhelés, amely alatt a nevelőszülő (és családja) áll, törvényszerűen a nevelőszülő gyors (maximum 3-5 éven belüli) kiégéséhez, elfáradásához vezet, még akkor is, ha minden segítséget sikerül hozzárendelnünk a feladat elvégzése érdekében.

A normális családi életciklus ugyanis arról szól, hogy amint a csecsemő növekszik, egyre önállóbb lesz, már átalussza az éjszakát, az etetési időpontok is ritkábbá válnak, úgy a fokozott igénybevétel, az éjszakázás időszaka előbb vagy utóbb, de biztosan elmúlik, és más jellegű gyermekgondozási, nevelési feladatok várnak szülőre és nevelőszülőre egyaránt.

Az egyszerre több, különböző korú csecsemőt nevelő család azonban folyamatosan ugyanolyan terhelésnek van kitéve, már ami az éjszakázást, adott esetben a háromóránkénti etetést és minden ezzel járó gondozási feladatot illeti. A teljes kikapcsolódás, regenerálódás elvben kétféle módon oldható meg: vagy a nevelőszülőnek kell házastársával együtt egy-egy hétvégre, időnként egy-egy hétre kilépnie ebből a helyzetből, pl. elutaznia, vagy a

gyermeket kell időnként máshol elhelyezni, hogy a nevelőszülők feltölthessék magukat, kipihenhessék magukat.

Azonnal látható, hogy mindegyik lehetőség pusztán elvi, a gyakorlatban nem megvalósítható. Ugyanis az első esetben ki gondolja a csecsemőket, amíg a házaspár távol van? Hol lesz az a bizonyos állandó szülőt helyettesítő személy? A második esetben pedig ugyan hova lehetne vinni a csecsemőket? Mi garantálja ekkor az állandóságot, a biztonságot? (Ez a probléma egyébként hasonlóképpen megjelenik az „átlagos” hivatásos nevelőszülők esetében is, ti. hogy a szabadság, ami jár, csak papíron vehető ki, hiszen a gyerekek folyamatosan ott élnek a családban, és csak ritkán, vagy soha nem fordul elő, hogy mindegyik gyermek ugyanabban az időpontban megy nyaralni, táborozni.)

A maximum, amit a mindennapi gyakorlatban el lehet érni, a nevelőszülő néhány órák kikapcsolódása, ideális esetben a párjával együtt. Lehet ez akár szupervízió, de még ennél is fontosabb, hogy el tudjon menni fodrászhoz, netán a férjével moziba.

Mindamellet meggyőződésünk, hogy ezt a fajta nevelőszülői munkát nem lehet hosszú távon végezni. A fokozott igénybevétel mellett ugyanis a pszichés terhelés is átlagon felüli. Hisz azok a csecsemők, akik egy- kéthetes koruktól ebben a családban nevelkednek, néhány hónap, esetleg egy év elteltével mindannyian más családhoz kerülnek, s az elválással járó veszteséget újra és újra át kell élni és fel kell tudni dolgozni.

Akkor, amikor csecsemők átmeneti befogadását vállaló nevelőszülő család létrehozásában gondolkozunk, az anyagi szempontokon túl elsősorban ezt az emberi oldalt kell szem előtt tartani, vagyis hogy mit várunk el egy családtól, mivel terheljük meg, és tudunk-e olyan segítséget nyújtani, amellyel kivédhető a család, illetve a személyiség szétesése.

A szakmai megfontolások során eddig felsorakoztatott problémákra két olyan megoldást javasolunk, melyek együttes alkalmazása esetén jó eséllyel kivédhető az ezt a különleges feladatot vállaló nevelőszülői család kiégése.

Az egyik, hogy a hivatásos nevelőszülő 3-5 év munka után kapjon legalább 6 hónap szabadságot, amely alatt foglalkoztatási jogviszonya fennáll. Ez az ún. rendelkezési állományban töltött idő (amire a jogszabály egyébként lehetőséget ad teljes fizetés mellett!) nem csupán a regenerálódásra ad lehetőséget, de arra is, hogy a család újragondolja vállalását.

A másik, hogy a különleges tárgyi feltételek (szobák száma, berendezése, felszerelése stb.) sokkal könnyebben és praktikusabban kialakíthatóak, ha az erre a feladatra vállalkozó családok egy speciálisan erre a célra kialakított, ún. nevelőszülő házba költözhetnek be.

A ház természetesen a fenntartó önkormányzat tulajdonában lenne, s külön szerződés tartalmazná a lakáshasználati költségek, illetve a felújítás, karbantartás költségeinek megosztását. A család ingatlana pedig remek megoldást kínálna arra a problémára, hogy hova tud visszahúzódní pl. betegség vagy kimerültség esetén a nevelőszülő vagy házastársa. Megoldódná a szabadsággal kapcsolatos kérdést is, hisz az ily módon tényleges kikapcsolódást, feltöltődést jelentene a felnőttek számára, a gyermekeknek pedig nem sérülne az állandósághoz, a biztonság egyik legfontosabb garanciájához fűződő joga.

A „nevelőszülő ház” egyúttal lehetőséget teremt arra, hogy ha egy család a vállalását valamilyen oknál fogva nem tudja folytatni, új nevelőszülői család állítható munkába, úgy, hogy az ellátandó gyermekek is a lehető legkevésbé érezzék meg a változást, illetve a tárgyi környezet újabb nagyobb beruházás nélkül folyamatosan biztosítható legyen.

Költségek

A csecsemők átmeneti időre történő befogadását biztosító nevelőszülői család működtetése esetén az eddigiekben felvázolt feltételek megteremtésének, illetve folyamatos biztosításának anyagi vonzatát a következő táblázatok foglalják össze.

1. A gondozási hely működtetésének személyi költségei*1/A.) Egyszeri költség*

A hivatásos nevelőszülő kiképzése	120 000 Ft
-----------------------------------	-------------------

1/B.) Folyamatos költségek

	Havonta (Ft)	Évente (Ft)
A hivatásos nevelőszülő fizetése (13 hó)	105 000 + 33 600 közteher	1 801 800
Szabadság, táppénz esetén segítő biztosítása (mintegy 1,5 hónap évente)		203 175
Két állandó segítő fizetése (13 hó)	2 x 69 400 + 44 416 közteher	2 381 808
Megbízási szerződés gyermekorvossal	50 000	600 000
Összesen		4 986 783

2. A gondozási hely felszerelése három csecsemőt fogadó nevelőszülő esetén

A három csecsemő befogadásához szükséges induló felszerelést a működtetőnek kell biztosítania. Ennek nagyobb része egyszeri beruházást igényel (háztartási gépek, a csecsemők tárgyi szükségletei), de arra kell számítani, hogy az eszközök a folyamatos intenzív igénybevétel miatt az átlagosnál gyorsabban fognak amortizálódni, tehát 2-3 éven belül ezek lecserélése, újak vásárlása válik szükségessé. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy semmiképpen

nem képzelhető el, hogy az induló nevelőszülői család esetlegesen a csecsemőotthonok feleslegessé váló, vagy leselejtezésre kerülő eszközeit kapja meg.

A táblázatokban szereplő árak nagyáruházi katalógusok legtöbbször akciós, tehát a magyarországi kínálat alsó árfekvésű termékeit reprezentálják. Amennyiben az első beruházásnál a jobb minőség garantálása a szempont, úgy az itt szereplő áraknál kb. 20%-al lehet többre számítani.

2/A.) Háztartási gépek

Hűtőszekrény	80 000 Ft
Mosógép	80 000 Ft
Sterilizáló készülék	30 000 Ft
Gyümölcscentrifuga	20 000 Ft
Mikrohullámú sütő	20 000 Ft
Turmix gép	20 000 Ft
Összesen:	250 000 Ft

2/B.) A csecsemők tárgyi szükségletei

Megnevezés	Ft/db	Szükséglet db	Három gyerek esetében (Ft)
Kiságy, matrac, pelenkázó	70 000	3	210 000
Paplan	4 000	3	12 000
Ágyneműhuzat	2 000	6	12 000
Gumilepedő	1 200	3	3 600
Fürdőkád, kádállvánnyal	4 500	1	4 500
Légzésfigyelő készülék	35 000	3	105 000
Párolgató készülék	20 000	2	40 000
Bakelit fertőtlenítő lámpa	30 000	1	30 000
Csecsemőmérleg	30 000	1	30 000

Lázmérő	500	2	1 000
Járóka	11 000	3	33 000
Etetőszék	6 000	2	12 000
Kenguru	2 500	2	5 000
Gyerekülés autóba	20 000	3	60 000
Kétfunkciós babakocsi	60 000	2	120 000
Sport babakocsi	26 000	2	56 000
Fürdőlepedő	1 300	6	7 800
Cumisüveg	600	9	5 400
Cumisüveg melegítő	2 000	1	2 000
Orrszívó	1 100	3	3 300
Összesen:			752 600

A csecsemő ruházatát, valamint a szükséges tisztálkodószereket tartalmazó táblázatokban csak a gyermekek fogadásához szükséges induló készletek szerepelnek. Ezek folyamatos utánpótlást igényelnek, amelynek anyagi fedezetét az életkora miatt különleges szükségletű gyermek után folyósítandó magasabb összegű nevelési díj és ellátmány nem képes fedezni (2004-ben 40 548 Ft). Hiszen a havi nevelési díj és ellátmány több mint felét kiteszi a pelenka és a tisztálkodási szerek költsége, és még nem esett szó a gyermek táplálásáról, a tápszerek, a tea, a gyümölcsök és gyümölcslevek, a zöldségfélék stb. költségeiről, illetve a közgyógyellátásra nem igényelhető gyógyszerek jelentős kiadási vonzatáról.

2/C.) A csecsemő ruházata (induló készlet)

Megnevezés	Ft/db	Szükséglet gyermekenként	Három gyermek esetében (Ft)
Rugdalózó	2000	6	36 000
Kocsikabát	1700	2	10 200
Bébi szabadidő ruha	2500	2	15 000
Bébizokni	70	10 pár	2 100
Hét darabos előke egységsomag	1500	3	4 500
Póló	800	6	14 400
Hosszú ujjú babybody	1000	3	9 000
Kertész totyogó	2000	2	12 000
Overall	5000	1	15 000
Bébicipő	2000	1	6 000
Sapka	800	2	4 800
Rágókák, csörgők	400	6	7 200
Összesen:			136 200

2/D.) Tisztálkodószerek (induló készlet)

Megnevezés	Ft/db	Szükséglet gyermekenként	Három gyermek esetében (Ft)
Liberó pelenka	3000	6 csomag	54 000
Fürdető	400	1	1 200
Baba testápoló	800	1	2 400
Babasampon	500	1	1 500
Hintőpor	400	1	1 200
Krém	700	1	2 100
Babaolaj	400	1	1 200

Összesen:	7300		63 600
------------------	-------------	--	---------------

2/E.) Havi rendszeres költségek

	Gyermekenként (Ft)	3 gyermekre (Ft)
Különleges nevelési díj és ellátmány	40 548	121 644
Az ellátmány kiegészítése	10 000	30 000
Gépkocsihasználat költségtérítése 500 km/hó		12 500
Összesen		164 144

Összefoglalóan tehát azt kell megállapítanunk, hogy nemcsak a csecsemők átmeneti befogadását biztosító nevelőszülői család tárgyi felszerelése jelent a működtető számára jelentős többletkiadást, hanem a család folyamatos működtetésének is komoly anyagi kihatása van a személyi feltételek megteremtésétől kezdve a gyermek ellátására folyósítandó nevelési díj és ellátmány a jogszabályban rögzített mértékének megemelésével bezárólag.

Összegzés

Tekintettel a fentiekben leírtakra, a „különleges nevelőszülői hálózat” kialakítását kísérleti jelleggel, egy meghatározott helyről beutalt csecsemők esetén tartjuk bevezethetőnek (Schöpf-Merei program). Éves szinten 15-25 gyermek elhelyezése várható és oldható meg így.

Három gyerekkel számolva öt nevelőszülőre lenne szükség, így számítandók az előző táblázatokban feltüntetett költségek. Azaz elmondható, hogy egy öt főből álló és folyamatosan feltöltésre kerülő „különleges nevelőszülői hálózat” mibe kerül.

A.) Egyszeri költség

	1 család (Ft)	5 család (Ft)
Személyi (1/ A. tábla)	120 000	600 000

Dologi (2/ A, B, C, D tábla)	1 202 400	6 012 000
Összesen:	1 322 400	6 612 000

B.) Folyamatos költségek egy évre

	1 család (Ft)	5 család * (Ft)
Személyi (1/ B tábla)	4 986 783	22 552 107
Dologi (2 /E tábla)	1 969 728	9 848 640
Összesen:	6 956 511	32 400 747

* A személyi költségeket 5 család esetén 8 segítővel kalkuláltuk (indoklás a szövegben).

Kedvező tapasztalatok esetén véleményünk szerint 2 év alatt egy csecsemőotthon ily módon kiváltható lenne. Azt azonban hangsúlyozzuk, hogy az első pontban leírtakat alapelvnek tekintjük.

A más megyékben lezajlott események tanulságai alapján nem tartanánk szerencsésnek egy ilyen hálózat oly módon való beindítását, hogy egy arra kijelölt gyermekotthonból egyszerre helyezzük ki a gyerekeket.

Az öt család egyidejű beállítása megteremti annak a lehetőségét, hogy ha nem is ideálisan 9-12 hónap után kerül újabb gyermek a családokhoz, de legalább nem azonnal, egy időben, hanem viszonylag nagyobb időkülönbséggel, fokozatosan. Ez lehetőséget teremtene a nevelőszülői család regenerálódására is. Összesítő táblázatunkban azért számoltunk az öt család esetén 8 állandó segítővel, mert a segítőknél egy-egy családhoz történő rugalmas hozzárendelésével válik kezelhetővé a nevelőszülői családok időben változó feltöltése.

Azaz rendkívül fontosnak tartjuk a családok férőhelyeinek fokozatos feltöltését.

Ha a javaslat megvalósításához találunk olyan nevelőszülői családokat, akik saját otthonukban vállalják ezt a tevékenységet, és az alkalmas is erre a feladatra, akkor a fenntartónak a tevékenység elindításához rendelkeznie kell az A és B táblázatokban összesített forrásokkal, azaz az első évre tervezni kell mintegy 39 millió Ft kiadást, a további évekre a működtetéshez pedig évente mintegy 32 millió Ft kiadást (ez az infláció mértékével minden évben nő).

Ha a fenntartó a felsorakoztatott szakmai érveket elfogadva úgy dönt, hogy a különleges nevelőszülői hálózatot erre a célra vásárolt és kialakított ingatlanokban valósítja meg, akkor nevelőszülői házként még mintegy 40 millió Ft egyszeri ráfordítással kell számolnia.

Gurály Zoltán - Dr. Sasvári Andrea -Török Ágnes

Hajléktalanok átmenti szálláshelyén fizetendő térítési díjakról

Közvetett úton érkezett panasz a Hajléktalanok Jogvédő Fórumához (Menhely Alapítvány Módszertan), amelyben egy átmeneti szállón dolgozó szociális munkások kifogásolták, hogy a fenntartó önkormányzat nagyon magas összegben határozza meg intézményükben a személyi térítési díjat (térítési díj az az összeg, amelyet havonta kell fizetnie a szálló lakójának). A méltánytalanul magas összeg nemcsak szakmailag kifogásolható (megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi a szolgáltatás igénybevételét), hanem jogszabályokba is ütközik – mondták. Állásfoglalást, illetve segítséget kértek tőlünk.

Megnéztük a vonatkozó jogszabályokat, így az 1993. évi III. törvényt (a továbbiakban: Szoc. tv.) valamint a 29/1993 (II.17.) Kormányrendeletet (a továbbiakban: Korm.r.) és úgy találtuk, hogy nem véletlenül bizonytalanok, és kérnek segítséget a szállón dolgozók. A bentlakásos szociális intézményekben fizetendő térítési díj megállapításának szabályai valóban nagyon nehezen értelmezhetőek:

- a jogszabály szövegében használt fogalmak (pl. intézményi térítési díj) idegenszerűek, félreérthetőek. Más fogalmak (mint pl. önköltség) jelentése nem egyértelmű, a jogszabály nem definiálja azokat pontosan.
- A térítési díjak fizetésére vonatkozó szabályok szinte mindenhol az állami fenntartású intézményeket veszik alapul.

A vonatkozó jogszabályi rendelkezések

„Az ellátást igénybevevő jogosult (...) térítési díjat (a továbbiakban: személyi térítési díj) fizet, amelyet a kötelezett jövedelmi viszonyai, valamint az intézményi térítési díj figyelembevételével kell megállapítani.” (Korm. r. 2.§ (2)). „A személyi térítési díj nem haladhatja meg a jogosult havi jövedelmének (...) 60 %-át az átmeneti elhelyezést(...) nyújtó intézmények esetén ” (Szoc.tv. 117. § (2) b.). „A helyi önkormányzat (...) rendeletben

szabályozza (...) a személyes gondoskodásért fizetendő térítési díjak mértékét (...)” (Szoc.tv. 92 § (2) f.).

„(...) A személyi térítési díj nem haladhatja meg az intézményi térítési díj összegét” (Szoc.tv. 115. § (2))”. „A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmény (...) fenntartója meghatározza az intézményi térítési díjat” (Szoc.tv. 92/B. § (1) a.). „Az intézményi térítési díj nem haladhatja meg az (...) önköltségnek a működő férőhelyekre és a tervezett nyitvatartási napokra jutó 50 %-át a hajléktalanok átmeneti szállásánál” (...) (Korm.r. 20. § (2)).

„A bentlakásos intézményekben az intézményi térítési díjak megállapításához az egy ellátottra jutó önköltség napi összegének kiszámításához az intézmény költségvetésében az adott évre tervezett működési kiadásokat kell figyelembe venni” (Korm.r. 20.§ (1)).

„Az állami fenntartású intézmény esetén az ellátás igénybevételének megkezdésekor az intézményvezető az ellátást igénylővel (...) megállapodást köt, (...) a megállapodás tartalmazza (...) a személyi térítési díj megállapítására, és fizetésére vonatkozó szabályokat” (Szoc.tv. 94/B. §). „Ha a jogosult a fizetendő személyi térítési díj összegét vitatja vagy annak csökkentését, illetve elengedését kéri (...), a fenntartóhoz fordulhat. Ilyen esetben a fenntartó határozattal dönt a személyi térítési díj összegéről” (Szoc.tv. 115. § (4)).

A hajléktalan emberek elhelyezésére szolgáló átmeneti szállásokon a fizetendő térítési díjat (a jogszabályok szerint) a mi értelmezésünkben a következőképpen kell megállapítani:

A hajléktalanok átmeneti szálláshelyein lakóknak havonta térítési díjat kell fizetniük a szállásért. Ennek hivatalos elnevezése személyi térítési díj. A személyi térítési díj összegét a szállóvezető állapítja meg. Két szempontot kell figyelembe vennie ehhez: a lakó jövedelmét és a megállapításra vonatkozó szabályokat (Szoc. tv., Korm. r., helyi rendelet és a fenntartó által hozott szabályok). Az első szabály, amelyet a Szoc. tv rögzít, az, hogy a személyi térítési díj nem lehet több, mint a lakó jövedelmének 60%-a. A második, a fizetendő térítési díj mértékére vonatkozó szabály felállítását a törvény a települési önkormányzatra bízta. Tehát a települési önkormányzat a fizetendő térítési díj maximumáról a jövedelem 1 - 60% közötti sávjában szabadon dönthet. Ebben az esetben a szállóvezető számára nem a törvény által

előírt max. 60% az irányadó (a plafon), hanem a helyi rendeletben megállapított alacsonyabb jövedelemhatár. A fenti két fajta jövedelemhányad még mindig csak a felső határa a lakó által fizetendő térítési díjnak. A harmadik szabály, a szálló fenntartója által megállapított ún. intézményi térítési díj. Az intézményi térítési díj egy olyan összeg, amelyre vonatkozóan csak azt az egyet tudjuk, hogy a szálló fenntartója állapítja meg, és nem lehet magasabb összeg, mint az önköltség 50%-a (az önköltség kiszámításának módja viszont nincs közelebbről meghatározva: nem lehet tudni, hogy milyen költségeket lehet, és milyeneket kell benne szerepeltetni). A szálló vezetője tehát a jövedelem összegének ismeretében valamint a három fenti szabályt alkalmazva egyénileg dönt az egyes lakók által fizetendő összegről.

A szabályok mindegyike a lakó érdekeit hivatott védeni. Miután a szállóvezető megállapította, hogy mekkora összeget kell a lakónak a szállásért fizetnie, megállapodást köt vele. (Azt, hogy a szálló vezetőjének figyelembe kell vennie a lakó jövedelmi viszonyait, mi úgy értelmeztük, hogy a szálló vezetőjének minden egyes lakóval külön-külön le kell ülnie megállapodni a szállásért fizetendő összegről.) Ha a lakó a megállapodást követően nem fogadja el a számára megszabott fizetendő összeget (a személyi térítési díj összegét), akkor az intézmény fenntartójához fordulhat. Ebben az esetben a fenntartó dönt a fizetendő térítési díjról, amelyet akár el is engedhet, ha azt a lakó helyzete indokoltá teszi.

Összefoglalva: értelmezésünkben a szállóvezető bármilyen összegben megállapíthatja a fizetendő (személyi) térítési díjat, amennyiben az nem több a lakó jövedelmének a települési önkormányzat által meghatározott hányadánál, illetve a fenntartó által megállapított intézményi térítési díjnál. A szabályok által meghatározott maximális összeget a mi értelmezésünkben nem lehet egyben a fizetendő minimális összegnek is tekinteni. A törvény szövege tételesen nem zárja ki ugyan annak lehetőségét, hogy a települési önkormányzat a fizetendő térítési díjnak alsó határt szabjon, de ezzel - megítélésünk szerint - korlátozná a szállóvezető jogszabályban rögzített szabadságát, és alkalmasint az intézmény szakmai programjának megvalósítását sértené, vagy lehetetlenné tenné. A szállóvezető döntési kompetenciájának a korlátozása lehetetlenné tenné például az egységes térítésidő-fizetést, amelyet egyébként széles körben alkalmaznak az intézmények.

A konkrét panaszra reagálva azt mondhatjuk, hogy az önkormányzat a helyi rendeletben a személyi térítési díj mértékét valóban megállapíthatja a lakó jövedelmének 60%-ában. Ez azonban csak a felső határát jelenti, a szállóvezető ennél alacsonyabb mértékű személyi térítési díjat is megállapíthat. Tehát a szálló vezetője saját hatáskörben a térítési díj legmagasabb összegénél kisebb összegben is megállapíthatja egy lakója szállódíját.

Problémák, felvetések

A vonatkozó jogszabályok áttekintése mellett kíváncsiak voltunk arra is, hogyan állapítják meg a helyi rendeletekben a térítési díjak mértékét, és mindez hogyan kerül át a gyakorlatba, azaz hogyan alkalmazzák a vonatkozó jogszabályokat egyes intézményekben a személyi térítési díj megállapításakor. Ezért megkérdeztük öt különböző megye egy-egy településén lévő átmeneti szálláshely fenntartóját arról, hogy az általuk fenntartott hajléktalanok átmeneti szállóján milyen szempontok alapján állapítják meg a személyi térítési díjat. A megkeresettek közül négyen adtak pontos tájékoztatást. Ezen intézmények mindegyike a jogszabályok betartásával, azonban a jogszabályi keretek között különbözőképpen (jelentős eltérésekkel) állapította meg a személyi térítési díj mértékét, illetve annak felső határát. Eszerint az adott intézmények a személyi térítési díj mértékét – a vonatkozó helyi rendelet értelmében:

- max. a jövedelem 20%-ában
- max. a jövedelem 30%-ában
- max. a jövedelem 40%-ában
- max. a jövedelem 60%-ában állapították meg.

Tehát a négy intézményből kettőben a személyi térítési díj mértéke (azaz felső határa) – amúgy a helyi rendeletnek megfelelően – meghaladja az ellátásra jogosultak jövedelmének 35%-át.

1. Amikor a jogszabály az átmeneti elhelyezést nyújtó hajléktalanellátó intézmények esetében lehetővé teszi, hogy a személyi térítési díj mértékét a jövedelem 60%-ában állapítsák meg, ennek alapján úgy tűnik számunkra, mintha a jogalkotó nem tudná, hogy a hajléktalanok átmeneti szálláshelyein lakók, a tartós bentlakásos intézményekkel szemben, a szolgáltatás részeként, ingyenesen sem élelemre, sem ruházatra nem tarthatnak igényt. Nekik a lakhatáson kívül minden mást (élelem, ruha stb.) a jövedelmük fennmaradó hányadából kell

finanszírozniuk, ugyanúgy, mint egy lakásban lakó embernek. Csakhogy egy lakásban lakó folyamodhat lakásfenntartási támogatásért: a Szoc. tv. korábban hatályban lévő 38.§ (3) bekezdése szerint lakásfenntartási támogatás különösen indokolt akkor, ha a lakásfenntartás havi költsége eléri vagy meghaladja a háztartás havi összjövedelmének 35%-át. E számarány az elmúlt 10 évben irányadó volt.

A törvényhely 2004. április 19-én módosításra került. Eszerint a lakásfenntartási támogatás rendszere összetettebb lett, annak több fajtája van, de kiinduló pont maradt, miszerint a lakásfenntartási támogatás a szociálisan rászorult személyeknek, családoknak az általuk lakott lakás vagy nem lakás céljára szolgáló helyiség fenntartásával kapcsolatos rendszeres kiadásaiak viseléséhez nyújtott hozzájárulás.

Jelenleg az a személy jogosult normatív lakásfenntartási támogatásra (egyéb feltételek teljesülése mellett), akinek a lakásfenntartás elismert havi költsége a háztartás havi összjövedelmének 25%-át meghaladja. Emellett helyi lakásfenntartási támogatásban is részesülhet (akár önállóan, akár a normatív lakásfenntartási támogatás mellett) az, akinek a jövedelme max. 30%-át elérő költséghányadot tesz ki a lakásfenntartás elismert havi költsége (A helyi lakásfenntartási támogatás részletes szabályait a tv. értelmében a települési önkormányzatoknak rendeletben kell meghatározni).

Vegyünk két minimálbérnek megfelelő összeget (50000 Ft-ot) kereső embert, az egyik, a lakásban lakó, támogatásra tarthat igényt akkor, ha a lakásra fordított kiadási meghaladják a 13 000 Ft-ot. A másik, aki tizedmagával együtt lakik egy katonai körletszerű szobában, a jogszabály szerint akár 30 000 Ft-ot is fizethet a lakhatásáért. A lakásfenntartási támogatás a hajléktalanok átmeneti szállásán fizetendő térítési díj esetében elvileg nincs kizárva, a gyakorlatban azonban ezzel az indokkal nem lehet segélyhez jutni.

2. Az ilyen módon (magas személyi térítési díjjal) működő szálláshelyek méltánytalanul magas összeget vonnak el attól az átmeneti szállóra kényszerült embertől, akitől a szálláshelyen dolgozó szociális munkások éppen a szállóról való kikerülést, önálló életkörülményeinek megteremtését várják. Ha egy átmeneti szállón lakó embernek jövedelme 60%-át kell befizetnie személyi térítési díjként, akkor a jövedelme 40%-át (a fenti példánál

maradva mindössze 15000 Ft-ot) fordíthatja megélhetésre. Ami egy önkormányzati vagy saját tulajdonú lakással rendelkező ember megélhetését is veszélyeztetné. Az átmeneti szállókon lakók számára a szállóról való kikerülés és a hajléktalanság állapotának megszüntetése lenne a cél, mindez azonban így lehetetlenné válik.

3. Abban az esetben, ha a helyi rendelet a szállókon fizetendő személyi térítési díj felső határát a lakó jövedelmének 60%-ában határozza meg, a szálló vezetőjét érdekeltté teszi abban, hogy olyan embereket vegyen fel a szállóra, akik jövedelmének 60%-a eléri/meghaladja az intézményi térítési díjat (mivel a személyi térítési díj elérheti az intézményi térítési díj összegét). A jogszabály így a jövedelmi viszonyok alapján történő szelektálás lehetőségét biztosítja az intézményvezető számára, és ennek következtében az alacsonyabb jövedelmű hajléktalan emberek kiszorulhatnak az ellátásból.

4. Másik oldalról nézve, a szolgáltatásért (a szállásért!) a magasabb jövedelemmel rendelkezőknek többet kell fizetniük, mint az alacsonyabb jövedelműeknek. Tehát előfordulhat, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők az alacsonyabb jövedelműek „helyett” is fizetnek ugyanazért a szolgáltatásért (a szállásért!). Felvetődik a kérdés, hogy vajon pont "tőlük" kell-e elvárunk a szolidaritást?

5. A jogszabályok adta lehetőségekkel élve az átmeneti szálláshelyeken előfordulhat – ha csak elméleti szinten is -, hogy a férőhelyek finanszírozásán túl többletbevételre tegyenek szert, akár a magasan megállapított személyi térítési díjak révén. Abban az esetben ugyanis, ha egy szállóhelyen a férőhelyek finanszírozásához igénybe vett állami normatív támogatás összege megegyezik az önköltség összegével, és az intézményvezető által megállapított személyi térítési díj összege eléri az önköltség 50%-át, akkor az önköltség összegének 50%-át (a személyi térítési díjából befolyó összeget) nyereségnek tudhatja be. Számításaink szerint ugyanis abban az esetben tesz szert a szálló a legnagyobb haszonra, ha a fix összegű normatív támogatással megegyező önköltséget hoz ki. Igaz, ilyen (konkrét) esetekről nem tudunk, mégis az aktuális jogszabályok fenntartják ennek lehetőségét, amely egyébként (non-profit) szociális szervezetek esetében igencsak visszásnak tűnhet.

6. Az önköltség fentiek szerinti redukálása a szolgáltatás színvonalának alacsony szinten tartásával érhető el. Ebben az esetben egy alacsonyabb minőségű szolgáltatásért esetlegesen magasabb térítési díjat kérhetnek el, mint az ország egy más pontján lévő magasabb színvonalú szolgáltatást nyújtó szálló esetében.

Összegzés, ajánlások

A fent leírtak alapján úgy gondoljuk, hogy a vonatkozó hatályos jogi szabályozás ellentmond a hajléktalanellátás céljainak: ahelyett, hogy az otthon nélküli emberek hajléktalanságból való kijutását segítené elő, inkább megnehezíti, sőt, bizonyos esetben akár lehetetlenné is teheti azt.

A vonatkozó jogszabályok és a konkrét példák áttekintése után, a problémát – lehetőségeinknek megfelelően – körüljárva a következő változtatásokat javasoljuk:

Az átmeneti szálláshelyeken a térítési díj ne legyen magasabb összeg, mint a konkrétan igénybe vett szolgáltatás, azaz a lakhatás költsége (fűtés, takarítás, karbantartás, villamos áram, víz-csatorna használat, az adminisztráció és a felügyelet egy lakóra eső havi költsége).

A térítési díj ne tartalmazza a szociális munkás foglalkoztatásának költségét (mint ahogyan az utcán is ingyenes a szociális segítségnyújtás).

A normatív állami támogatás a fenntartási költségeknek csak azon részeire legyen elszámolható, amelyet térítési díjként nem kapott meg a szálló.

A térítésidíj-fizetés képtelensége esetén a települési önkormányzat a lakó részére megállapított lakásfenntartási támogatással egészítse ki a szálló fenntartási költségeit.

